

8. SVIBNJA 1945.

ZAGREB

Okupiran ili oslobođen?!
Izvešća sudionika i svjedoka

KRUG ZA TRG
svibanj, 2011.

SADRŽAJ

I.	Uvod	3
II.	Balada o trgu - Nikola Pulić	5
III.	Posljednji marš - Ivan Šibl	16
	Ulazak u Zagreb	21
	Prvi dani u Zagrebu	26
IV.	28. divizija u borbama za oslobođenje Zagreba - Radojica Nenezić	30
V.	Sjećanja - zbivanja - susreti - Srećko Džamonja	38
	Karta stope totalitarizma	40, 41
VI.	Izvadak iz jednog od Belinićevih govora	45
VII.	Tko su bili “osloboditelji” Zagreba?	46
VIII.	Ubijanje ranjenika iz bolnice Rebro	50
IX.	Tragični događaji u Gračanima u svibnju 1945.	57
X.	Iskazi svjedoka	63
XI.	Tito je naredio i nadgledao...	70
XII.	Zagreb 1945. - Nevenka Nekić	75
XIII.	Važne rezolucije i deklaracije	76

UVOD

Okupljamo se već peti put na ovome krasnome trgu da još jednom glasno i jasno ponovimo naš zahtjev Skupštini Grada Zagreba za povratak imena Kazališni trg ovom najljepšem zagrebačkom trgu (u međuvremenu dobili smo i prijedloge za ime Trg Republike Hrvatske i Trg žrtava komunizma).

Od prosvjeda odustati ne ćemo sve dotle dok naš zahtjev ne bude ispunjen. Simbolima zla ne smiju biti obilježene hrvatske ulice i trgovi – simboli zla ne smiju postati ničiji uzori i treba ih čim prije smjestiti u muzeje one negativne povijesti.

Tito je jedan od njih unatoč činjenici što neki još i danas, i to s visokih mjesta u politici – antihrvatskoj – hoće uvjeriti da njihova borba za Jugoslaviju nije bila zlo i da su komunistički zločini bili antifašizam. Povijesne činjenice, one od '41. – '90. God. i one od '91. – '95. god. ih u tome demantiraju, a njihovi putevi su obilježeni potocima suza i krvi i gomilama rasutih ljudskih kostiju. Bili su to putevi Staljinova i Titova komunističkog pakla, a ne de Gaulle-ova demokratskog antifašizma!

Druga činjenica koju danas, želimo spomenuti o sutrašnjem 8. svibnju kao godišnjici ulaska u – nebranjeni – Zagreb, srpske – naglašavam – srpske – jugosoldateske koja je Zagreb okupirala na isti način kao i ona iz prosinca 1918. god. i izvršila masovni pokolj nad Zagrepčanima 8. i 9. svibnja – i nastavila u tjednima i mjesecima koji su slijedili. Naime, hrvatske oružane snage i sve ostale vojske povukle su se iz Zagreba 6. i 7. svibnja.

Divizije koje su prve ušle u Zagreb pripadale su Prvoj jugoslavenskoj armiji čiji je zapovjednik bio Peko Dapčević iz Crne Gore i Drugoj armiji – Koča Popović iz Beograda, a bile su Dvadeset prva i Dvadeset peta srpska divizija – obje iz centralne Srbije – sastavljene od onih koji su poslije listopada 1944. Kokarde zamijenili petokrakama. Zatim, Šesta Lička – pod komandom Đoke Jovanića i Dvadeset osma Slavonska pod komandom Radojice Nenezića u čijem su sastavu i vodstvu bili prvenstveno Srbi – iz četničkih monarhističkih ili komunističkih krugova.

Zagrebački partizanski 10. korpus – toliko razvikani – nalazio se tih dana na području Varaždina i bio im je dozvoljen ulaz u Zagreb preko Sljemena te Sesveta i Dubrave tek 9. svibnja poslije podne (2 dana kasnije), s tim da su jednu noć morali prenočiti na otvorenom u Sesvetama, a drugu na tadašnjem Spartinu stadionu, jer su sve prostore u gradu bile zauzele srpske jedinice.

Zagrebački partizanski korpus je 10. svibnja formalno preuzeo dužnost 'Zagrebačkog garnizona', da bi već 15. svibnja '45. bio rasformiran i stavljen pod zapovjedništvo 2. Armije Koče Popovića.

'Guverner' okupiranog Zagreba je postao Mijalko Todorović – Plavi, rodom iz Kragujevca.

Tito je 11. svibnja 1945. pohvalio jedinice koje su 'oslobodile' Zagreb i njihove zapovjednike:

- I. Jugo. armija – Peku Dapčevića – rođ. u Ljubotinu, Crna Gora
- II. Jugo. armija – Koču Popovića – rođ. u Beogradu

general-majore: Ljubu Vučkovića – rođ. u Cetinju, Crna Gora
Milutina Moraču – Srbina iz Glamoča
Mijalka Todorovića – rođ. u Kragujevcu
i pukovnika: Blažu Lampara – rođ. u Cetinju, Crna Gora

Komandant tadašnje parade Jugoslavenske Armije održane u Zagrebu, 13. svibnja 1945. bio je Vaso Jovanović iz Podgorice u Crnoj Gori, komandant 1. proleterske divizije.

Nitko od 'pohvaljenih' nije bio Hrvat niti iz Hrvatske, pa neka nam se sada objasni da to nije bila okupacija?!

Treća činjenica o kojoj je važno reći nekoliko riječi je sutrašnji 'Dan Europe' – iako taj dan ima razloga slaviti samo polovica Europe, druga polovica je samo zamijenila jedan totalitarizam drugim. Jsno je o tome rečeno u Rezoluciji Vijeća Europe i Rezoluciji Europskog parlamenta – koje imate na letku, a koje se u Hrvatskoj uporno prešućuju u političkim krugovima i medijima.

Ako u današnjoj Hrvatskoj sinovi jugoslavenske ORJUNE, OZNE, KOSA, UDBE, i njihovi unuci, a čija su usta danas puna europejstva, misle da će s tim kovčegom zla ući u Europsku Uniju, varaju se! I to poglavlje u pregovorima Hrvatske s EU će doći uskoro na red i tražit će se vjerodostojnost službene Hrvatske u njenom provođenju.

Rado ćemo – mi sa ovoga Trga – dati svoj doprinos u borbi za takvu europsku Hrvatsku.

A.B.

II. BALADA O TRGU

Nikola Pulić

Dugo smo stajali pred savskim mostom. Čekali smo da se kolona prorijedi, kako ne bi više kamiona, pretovareni vojnim materijalom, prelazili u isto vrijeme. Inženjerci su procijenili kako most nije siguran pod teretom više teških kamiona, pa su propuštali jednog po jednog. Samo su luksuzne limuzine s političkim i vojnim glavešinama, vozeći polako i oprezno, ne razvlačeći rastojanje, prelazili u normalnoj koloni u kakvoj su vozili i do mosta.

Potom smo i mi, poslije duga čekanja, jedan po jedan, polako trljajući kotačima, prešli na drugu stranu - u grad Zagreb. Pritisnuti zebnjom u srcu, dočekali smo svoj sretni trenutak ulaska u Zagreb devetog svibnja predvečer kad je svibanjsko sunce obliznulo Samoborsko gorje. Svi smo željeli prije mraka ući u središte grada. Bili smo obasuti obećanjima kako nas tamo čeka masa svijeta oduševljena našim ulaskom u hrvatski glavni grad. Takva nam se radost nije osmijehnula. Umjesto obećane oduševljenje mase Zagrepčana, dočekale nas prazne ulice i tužne mračne zgradurine.

Moj prijatelj iz minulih ratnih vremena, Frane Spahija, iz Danila podno Trtra, u šibenskom zaleđu, uvijek pjevuši neku našu borbenu pjesmu, ponajčešće rugalicu, skraćenu baladu ili romansu, već prema tome kakvog je raspoloženja. Ovog puta otpjevao je svoj poznati nam pjesmuljak: «U Zagrebu ponestalo masti/sve je polizao kante». Franina rugalica nije nikoga ostavila ravnodušnim. Nije to bila samo ratna dvostihna rugalica. Bila je to golas-tvarnost sviju nas. Zbog toga smo je pjevušili svaki za sebe. Ni ostale njegove rugalice nismo skupno pjevali...

Luksuzne limuzine s glavešinama već su zamakle u centru grada.

Ipak smo Savskom i Frankopanskom bili jedinstvena kolona. Usporavanje nam obećava siguran razlaz poslije kojega ćemo se definitivno razići: od sutra pa sve do kraja života. Glavešine u limuzinama čekaju ispražnjene vile zagrebačkih buržuja protiv kojih smo se „borili“. U prostrane i luksuzno opremljene stanove uselit će malo manje glavešine. Napokon smo se razdvojili prema ranije zacrtanu planu o čemu mi, obični smrtnici, ništa nismo znali.

Vojni saobraćajci, raspoređeni na svim križanjima na kojima će nas usmjeravati prema planu, dobro su znali kamo tko mora skrenuti. Naš specijalni telefonski vod, sastavljen više od starijih maloljetnika, nego od mladih punoljetnika, u golemu fijatovu teretnjaku, namijenjenu za talijanske okupacijske trupe, usmjerili Ilicom prema Trgu Bana Jelačića. Naše očekivanje kako na glavnom trgu Zagrepčani spremaju svečani doček, sasvim se

izjalovilo. Šačica znatiželjnika nije nam mahnula rukom. Jedini pozdrav koji me oduševio bio je pozdrav konjanika koji je svoju sablju usmjerio prema sjeveru. Promatrajući hrvatskog konja i konjanika, srce mi se obavilo toplinom. Gledajući ozarena lica našega vodnika Janka Bašića iz Samobora, Frane Spahije iz Danila, Tomislava Lojka iz Rasline i ostale momke našeg voda za vezu, cijelo moje biće je osnažila čudesna toplina. Provozavši se nekoliko puta oko spomenika banu Jelačiću, nastavili smo Jurišićevom i Račkoga na Trg Kulina Bana.

Našu zagrebačku adresu, Zvonimirova broj jedan, nismo uspjeli lako otkriti, lako ugao Zvonimirove ljubi najljepši trg u gradu, nigdje našeg broja jedan. Nema ni žive duše koja bi nas uputila i pokazala ulaz u kuću. Frane Spahija na svoj način rješava problem:

- Nakrcali kamiončinu dalmatinskih telaca i poslali ih u svijet bez pravoga čobana.

Kako ništa smiješna i duhovita nije dugo izvalio svi su udarili u smijeh. Željeli su puno više Franinih dosjetki i šala na račun njihova specijalnog voda za vezu pri Glavnom štabu Hrvatske. Frane je, ustvari, bio škrt rječnika. Jednako je vodio računa što će i kada će reći. Upravo zbog toga svaka mu šala dobro upali. Na svaki izazov ima pravi odgovor.

- Mogao bi ti, Frane, biti čoban dalmatinskim telcima-reče mu njegov najbolji prijatelj Tomislav Rupski.

- Ništa ne bi pomoglo - odgovara mu Frane.

- Prestari ste da od vas napravim junad. Mogao bih, možda, prodati vas pod volove.

Ni ovaj njegov odgovor Tomislavu Rupskom nije prošao bez smijeha. Zaključili su da je najbolje ne izazivati vruga na višeboj. Svi bi željeli da im Frane Spahija, prije spavanja, ispriča neku uspavanku. Za prvu večer dostatno im je i to što je našunio pravi ulaz u Zvonimirovu broj jedan gdje će parkirati kamiončinu punu potrepština za uvođenje telefona u „osvojene“ ustaške stanove.

Bio je kolni ulaz u veliko dvorište iz Lopašićeve ulice u kojoj su sve do jučer radile ekipe automehaničara Ministarstava oružanih snaga NDH. Generali i viši oficiri vojnoga vrha, po ranije skrojenu planu, produžili su na Krešimirov trg na kom je također do jučer bilo ministarstvo. Nas tridesetorica vezista vozikali smo se oko trga Kulina Bana, diveći se ljepoti islamskoga sakralnog sklopa u kojem blistaju Džamija i tri minareta isklesani i oblikovani u bračkome kamenu.

Frane Spahija, pozorno i šutljivo promatrajući islamsko svetište, prošapta iz duše:

- Dosad sam mislio da su samo ustaše i četnici lažljivci. Sad vidim da ni naši nisu puno bolji...

Odjednom se svi opreznuli. Izdužili vratove, podigli glave da čuju kako on to misli.

- Rekli nam da idemo u Zagreb, a doveli nas u Carigrad...

Ni ovoga puta nije izostao smijeh, a Frane dobio još jedan punat poštovanja i ljubavi zahvalnih drugova. Kad Frane šuti šute i njegovi vezisti, u očekivanju što će novo smisliti čime će razgaliti svoju tmurnu ranjenu dušu.

Znao je čovjeka osloboditi tuge i bola. Makar na trenutak.

Takve trenutke nosio je u samome sebi. Sve nevolje koje su grizle pripadnike specijalnoga voda, grizle su i njega. Sve smo znali jedan o drugome.

Kad bi jedan ispovijedao svoje nevolje, svi bismo ga pozorno slušali. Govoreći o sebi govorio je o svima nama.

Često nas je znao obradovati, razvedriti. Ponekad i nasmijati. Naše rane, kojih je bilo napretek, zavijao je svojom dušom. Takav je bio Frane Spahija.

Ne znam otkud je izviralo svjetlo, jer u cijelome gradu nije bilo struje. Sveta bjelina bračkoga kamena i umjetnikov duh, nadvladali sveopći mrak koji je te noći zavio Zagreb u crno. Kao da je čitav planet Zemlja izbačen iz Sunčana sustava. Tada se iz mraka oglašio Frane:

- Vidite vi to, momci moji. Borili smo se za svjetliju budućnost, a potpali smo pod mrkli mrak...

Svi su šutjeli. Mrak ih obavio tugom. Kad to izriče Frane Spahija mrak biva još mračniji.

Zgrada u kojoj trebamo prenoćiti bila nam je na dohvat ruke. Jednim je dijelom okrenuta Kulinu Banu, drugim na Zvonimirovu ulicu, trećim na Ulicu Popa Dukljanina, četvrtim dijelom na Ulicu biskupa Bauera. Pročelje gleda na jug, na Zvonimirovu ulicu. Ali s te strane nema kolnog ulaza u dvorište zgrade. Našem vozaču i suvozaču vodniku Bašiću nije preostalo ništa drugo nego da kruži oko te zgradurine na početku Zvonimirove ulice, možda otkriju kolni ulaz kako bi naš teretnjak uvezli u veliko dvorište koje pripada Zvonimirovoj broj jedan i Lopašićevoj broj tri. To, jedva vidljivo dvorište služilo je sve do jučer, Ministarstvu oružanih snaga NDH za servisiranje njihova voznog parka.

Nekako smo se, napokon, uvukli u taj dugo tražeći labirint koji nam je zagorčio život prvim doticajem sa Zagrebom. Tu smo parkirali naš golemi fijat koji nam je vjerno služio od Zadra do Gospića, od Gospića do Otočca, od Otočca do Karlovca i ,konačno, četrdeset kilometara od Karlovca do Zagreba.

Kako se pomicala fronta tako smo se i mi u Glavnom štabu pomicali prema konačnom cilju.

- Hvala Bogu, napokon smo stigli do cilja - reče Tomislav Rupski.

Postavili smo stražare koji će, njih petorica, odraditi svaki po dvosatnu smjenu. Mene je naš vodnik Janko ovoga puta oslobodio stražarčenja, jer me već sutra ujutro čeka

dežurstvo na telefonskoj centrali.

Ništa mi ne bi naudilo da me i nije oslobodio, jer ionako nema nikakva izgleda da će noćas usnuti itko od nas iz specijalnog voda za vezu.

Sve se u nama ispreplelo, izmiješalo, uzburkalo: radost, strah, bol, nada i bezbroj pitanja na koja nismo znali odgovoriti...

Nepregledni i beskrajni dvored Srbijanaca prolazi Zvonimirovom ulicom, od istoka prema zapadu. Nitko ne zna kamo idu, kakvi su im planovi i dokle će stići. Odjenuti u dronjke stare jugoslavenske vojske, u raspadajućim vojničkim cokulama na nogama.

Nije mali broj ni onih koji su tapkali i trljali u seljačkim srbijanskim opancima s velikim nosovima naprijed. Doimaju se više nego bijedno.

Osim kisela i nevoljka smiješka, nitko nije progovorio ni riječi o opancima na nogama srbijanskih „partizana“.

Ali pitanje njihova marša duž Zvonimirove ulice, nije prošlo bez ozbiljna interesa, pa će Frane Spahija ovoga puta vrlo ozbiljno:

- Znade li netko među nama kako su se, tako jadni, goli i bos, uputili iz daleke Srbije?

- To je bar jasno - javi se Lojko.

Svi se okrenuli prema pametnome Lojku koji se malo, nitko ne zna zbog čega zasramio.

Potom je ušutio. Ali Frane i dalje čeka njegov odgovor:

- Reci kad znaš - uzvikne da ga's vi dobro čuju.

- Idu na doček svome kralju-odgovori on jasno i glasno.

- Ne pizdi, Lojkane - usprotivi se mali Dume.

- Kad ih njihov kralj vidi tako paradno odjevene i naoružane ruskim mašinkama brzo će svojim kraljevskim avionom odletjeti u nebo odakle se nikad neće vratiti na zemlju.

- imaš ti pravo, Dume - upada Frane odsutno kao da se njega baš i ne tiče kamo odlaze srpski „partizani“ dojučerašnji četnici.

- Ali ni Lojko nije tako blesav da ne zna što govori. Ja vam kažem da ovo nije šala, već ozbiljna i preozbiljna stvar o kojoj nije vrijeme govoriti.

-

Svima je bilo bjelodano na što aludira Frane Spahija, najstariji borac među njima.

Napokon, da ne bi otišli predaleko, računajući da među njima ima doušnika Ozne, Tomislav Rupski, tapšući Franu po ramenu, reče tako tiho da su ga jedva čuli i razumjeli:

- Kladam se da ne znaju nijednu partizansku pjesmu.

- Zato ih ti znaš više od stotine - reče Dume.

- Znam samo jednu koja vrijedi za stotinu drugih:

„U Zagrebu ponestalo masti/sve je Ante polizao kante“...

- Tu smo čuli stotinu puta-reče Rupski. - Daj nam neku njihovu.

- Njihovu? Zar zbilja želiš da ti otpjevam jednu njihovu pjesmu?

- Da volio bih je čuti.
 - Hmm... Želiš čuti jednu četničku pjesmu. Dobro kad baš želiš jednu njihovu, dobro napni uši, da čuješ i zapamtiš.
- Svi napnite uši daje čujete.
- Zaboravio si reći „i zapamtite“- zacvrkuće Lojko.
 - Pardon, ne morate je zapamtiti. I oni će je brzo zaboraviti.
- Poslije Titova pomilovanja svi će četnici brzo naučiti partizanske pjesme. Pljunite mi u lice ako ne naučite onu: „Druže Tito mi ti se kunemo“.
- Daj zapjevaj već jednom onu njihovu - vikne Tomislav Rupski. Već si nam je izdeklamirao.
- „Kralju Petre iz Londona... Pošalji nam aviona. Pošalji nam sve što treba da stignemo do Zagreba...“
- Vidi vraga reče Lojko. -To je pjesma onih dolje, naših, dalmatinskih četnika.
 - Tako je. Oni su je pjevali - potvrđuje Frane. Ali oni nisu došli do Zagreba, nego su prijekim putem žurili prema zapadu.

Ovi dolje stižu s istoka. I nije im njihov kralj dao sve što im treba kako bi što prije stigli do Zagreba. Stigli su baš kada i mi.

- Pogledajte koliko ih je - reče Rupski. - Ima ih kao mravi. Kad će već prestati.
- Htio bih vidjeti zagrebačke ulice čiste, oprane, umivene, bez njih.
- Previše ih je, nikad im kraja. Gdje su naše hrvatske divizije?Nema ih.
 - Spavaju - reče Dume.
 - Misliš da spavaju?-naivno pita Lojko.
 - Vraga spavaju. Budni su naši jastrebovi, samo ne smiju uletjeti u svoje gnijezdo.
- Zar nitko od vas nije čuo za onu Titovu naredbu kojom zabranjuje ulazak hrvatskih partizana u Zagreb - reče Frane.

Deset naših divizija čeka na prilazima Zagrebu.

Izbite iz glave, momci da će naši ikada ući u Zagreb - sa suzama u očima, reče vodnik Janko.

- Hrvatske su jedinice oslobodile Beograd, zato nam Srbi vraćaju dug: oslobađaju sve do Zagreba, i sam Zagreb.

Od listopada prošle godine, do ožujka ove, Tito je od Staljina dobio oružja da naoruža sve srpske partizane koji će krenuti na zapad do Austrije.

Kako to u Srbiji nije bilo ljudi koje može uključiti u borbu protiv fašističkog neprijatelja, Tito je pomilovao sve pripadnike Ljotićevih, Nedićevih četnika i četnika Draže Mihajlovića. Umjesto četničkih značaka na šajkače su prisili zvijezde petokrake. O tome govori njihova pjesma koju je naš dobri i pametni Frane teškom mukom kazao. Eto, sad su došli do Zagreba, ojađeni, prevareni...

Nismo mogli vjerovati ni zamisliti da će na kraju Titovi partizani izgledati tako bijedno.

Onda nam je naš bistri i oštromni Frane Spahija rekao kako ni mi nismo, kad smo odlazili u partizane četrdeset druge i četrdeset treće - izgledali ništa ljepše od njih.

- Izgledali smo još jadnije-upada Lojko.
- Goli, bos i gladni-doda Tomislav Rupski.
- Baš ste blesavi - ljuti se Frane. Uspoređujete ondašnje, naše prave partizane s ovima koji su jučer prilijepili petokraku na šajkaču na kojoj je do jučer bila kokarda ili mrtvačka glava. Uspoređujete godine narodnog ustanka s godinama pomilovanja četnika.
- Mi nismo imali ni oružja-doda Janko.
- Vidi njih, s ruskim mašinkama na prsima - reče Dume.
- Kurče se kao naši osloboditelji. Ustvari mi smo njihovim ulaskom u Zagreb, potpali pod oslobođenje - mudruje Frane.
- Zbilja, što znači potpasti pod oslobođenje?-pita ga komandir voda Janko Bašić.
- Neću ti reći-namrgođena lica odgovara Frane.
- Onome koji to ne razumije ni dragi Bog ne može utuviti.

Ne želim ni riječi o tome.

I tako je okončana priča o potpadanju pod oslobođenje. A srpski „proleter“ idu dalje „oslobađati“ Zagreb.

X X X

Blenući smo u Franino lice. Čekali smo da kaže koju pametnu. Samo je šutio. Gledao je svakome u oči. U cijelo lice. Pratio je naše micanje usana. Nismo ga razumjeli. Nismo znali što traži u našim licima. Frane je zanijemio. Prišao mu njegov najbolji prijatelj Tomislav Rupski i prodrmao ga. Frane koji je dotad sjedio skoči na noge, viknuvši:

- Što me diraš?
- Tako - procijedi Tomislav. - Ne znam što mi je. Oprosti.

Tomislavu brzo na um palo kako je Frane prije sviju njih u telefonskom vodu četrdeset i druge otišao u borbu. Gledajući ove, dojučerašnje srbijanske četnike, Franu je obuzela mučnina. Svašta mu se motalo po glavi. Stigli su u Zagreb, a nigdje Zagreba. Sve su ulice zakrčili srbijanski četnici. Želio je biti u Zagrebu, želio je vidjeti oko sebe. Želio je biti dio slobodnoga grada. Plakao je. Šmrcao je i brisao suze koje su jednako navirale na oči i nosnice. Polako se smirivao. Iz lica su mu izvirale življe boje. Kao da se vraća iz smrti u život.

Ulicom je i dalje gmizao nepregledni dvored: s istoka na zapad. Mnogi su se zaustavili na Trgu Kulina bana. Tko su ti jadnici, pitali smo se. Nitko ih u našem vodu nije mrzio. Nismo ih pozvali. Nisu došli sami. Svojom voljom i odlukom. Netko ih je poslao, doveo.

- Strah me-šapne Frane Tomislavu na uho.
- Koga te strah? - uzvraća mu Rupski pitanje. - Možda ovih dolje. Strah me smrti.

- Nije me strah smrti. Strah me života - šapuće Frane.
Tko zna što nas čeka sutra.

- Umoran si Frane. I ja sam umoran. Svi smo umorni. Idemo prostrti ćebad i leći.
Odmah ćemo zaspati, Vidjet ćeš, spavat ćemo kao dojenčad.

Tako su i učinili. Pravili su se da spavaju, a nijedan ni drugi nisu oka sklopili.

Sutradan, prije večerj, iznenada i neočekivano, dok smo namještali slamarice, u našu sobetinu s dvanaest prozora okrenutih prema jugu, na Krešimirov trg - upada kapetan Pavlović.

Gledajući ga onako ukrućena i uštirkana, više liči na neki srednjevjekovni oklop nekog viteza, nego na partizana u oficirskoj odori. Svaki njegov pokret završavao je tapkanjem sare o saru čizama jugoslavenskog oficira. U odnosu na oficire Glavnoga štaba koje dugo poznamo i s kojima se hranimo u istoj menzi - iznuđivao je naše strahopoštovanje. Prepoznali smo u njemu školovana oficira koji će svoju vojničku karijeru visoko dogurati.

Na uzvik našeg vodnika „mirno“ učas smo se usvijecili. Potom je pala komanda namjesto voljno, čakom smo se opustili i zaklatili.

Frane Spahija primijeti kako je počela vojnička zajebancija od koje mora čim prije pobjeći doma i pomoći djedu kopati vinograd. On je imao tu povlasticu da govori u ime cijeloga voda za vezu. To je sasvim razumljivo, jer smo ga smatrali najpametnijim i cijenili kao najstarijeg borca koji je preživio mnoge okršaje: od rodnog Danila, do Sutjeske i natrag. I ostao živ. Nevjerojatno.

Kapetan Pavlović nije dugo ostao. Išao je od kreveta do kreveta i pipao naše nove slamarice. Ništa nije govorio. Samo je zadovoljno kimao glavom. Na kraju je sjeo na Lojkov krevet na kojem je zavibriao guzicom. Potom se je vješto odbacio i otišao. Naš vodnik Janko je uzaludno izviknuo komandu „mirno“, jer nitko nije zauzeo takav vojnički stav. Znali smo da narcisoidni kapetan neće ni mrdnuti glavom. Grdno smo se prevarili. Kapetan je po odjeku naših cokula zaključio da nismo izvršili komandu našeg vodnika. Potom je brzo napustio našu sobetinu s dvanaest prozora i trideset kreveta s novim slamaricama. Svi smo odahnuli u isto vrijeme uvjereni da je napokon otišao. Jest vraga. Vрати se da nam nastavi započetu lekciju vojničkoga rada, reda i ponašanja.

Ustvari vratio se da nam istrese svoju vojničku zajebanciju.

Upozorio nas je da je on komandir cijele naše čete za vezu pri Glavnom štabu. Tri su voda smještene u vojarni u Črnomercu kamo ćemo i mi, specijalni telefonski vod, uskoro preseliti. Najprije nam održao lekciju kako se moramo ponašati u stanovima u kojima postavljamo telefone.

- To su stanovi odbjeglih ustaša u kojima nema telefona. Odnijeli su ih sa sobom uvjereni da će se brzo vratiti i ponovno ih uključiti.

- Ne vjerujem u njihov povratak - reče Frane.

- Naravno-potvrđuje kapetan Pavlović. - Ali vjeruju oni. Povratak im je obećao njihov Ante Pavelić.

-

„Sve je Ante polizao kante“, zapjevuši Frane Spahija.

- Što kažeš? - pita ga kapetan.

- Ništa ne kažem - ustrašeno prošapta Frane.

- Kazao je samo jedan stih one naše o Anti Paveliću.

- Ponovi da čujem - uporan je kapetan

„U Zagrebu ponestalo masti/Sve je Ante polizao kante.“

Spustivši se na slamaricu, kapetan se valjao od smijeha.

Vezisti se nisu smijali, ali su se čudili što kapetan Pavlović nije čuo za rugalicu o ustaškom poglavniku.

Tomislavu Rupskom sve je jasno:

- I on je bio četnik - šapne Frani na uho - Tito ga pomilovao kao i sve one dolje na ulici.

Sutradan, poslije doručka, krenuli smo s kolutima telefonskog kabla na leđima, s Krešimirova trga prema Džamiji, lako nam je obećao da će nas čekati ispred Džamije, kapetana Pavlovića nije bilo. Naš vodnik voda za vezu ima potrebne papire u koje stanove najprije moramo uvesti telefone.

Vrata od zapadnog minareta zjape razvaljeno. Ni Džamija nije bila zatvorena.

Dojučerašnji srbijanski četnici, danas partizani, noćas su provalili u hrvatsko svetište islamske vjeroispovijesti.

- Strah me ući unutra - reče Tomislav Rupski.

- Čega te strah? - pita ga Lojkan.

- Optužit će nas da smo to mi učinili.

Nitko se nije usudio ući u prizemlje minareta, kamoli se njegovim stubištem uspeti do vrha kuda moramo provući telefonsku liniju u zgradu na drugoj strani tramvajske pruge koja još nije proradila, niti će proraditi sve dok ne dođe struja. Tek odvažni Frane Spahija, upalivši džepnu lampu, krene uskom kamenom spiralom, kao kroz volujski rog, prema vrhu minareta. Odmah za njim krenuo je Tomislav Rupski. Zaglavio se na trećoj stepenici.

- Ne znam gdje se nalazim - viknuo je prema vrhu Frani Spahiji jer nije vidio ni njega ni svjetla njegove džepne lampe.

Spahija uperio svjetlo prema dolje. Upravo to svjetlo koje osvjetljava vijugavu nutrinu minareta kao pušćanu cijev - utrulo svaki trunak nade Tomislavu Rupskom da će se izvući iz kamenog labirinta.

- Ne mogu ni gore ni dolje - viče Tomislav Frani iznad sebe.

-
Frane se spustio nekoliko stepenica niže da pomogne Tomislavu. Otkrio je tehniku penjanja kamenim lijevkom do vrha minareta, kao do neba.

- Hajde, samo polako za mnom - spusti Frane glas do Tomislava ispod sebe.

- Ne mogu - odgovara mu Tomislav plačnim i bolnim glasom.

- Šira su mi ramena od ovoga kamenoga crijeva. - Ne mogu ni gore ni dolje.

- Slušaj mene pa ćeš uspjeti.

- Kako ću, reci.

- Onako kako se i mujezin penjao.

- Reci, kako se penjao mujezin.

- Lako-reče Frane. - Ovako kako se ja penjem.

- Hoćeš li jednom reći kako se penjao mujezin i kako se ti penješ.

- Slušaj me - reče Frane.

- Slušam te, čovječe-nervozno viče Tomislav odozdo.

- Što drugo mogu činiti nego tebe slušati.

- Pazi da ti ne ispadne telefonski kabel. Inače se i ti i ja veremo badava.

- Ne boj se, neće mi ispasti. Svezao sam ga oko pasa.

Jedino ako ja ispadnem iz ove kamene trube. A to se neće dogoditi.

- Slušaj me dobro - ponavlja Frane.

- Provuci desnu ruku i podigni je iznad glave.

- Provukao sam je i podigao iznad glave

- Što sada osjećaš?

- Neko olakšanje.

- E, dobro - reče Frane. - Sad ćeš spustiti lijevu ruku i uvući je među noge.

- Jesam - radosno uzvikne Tomislav ispod Frane. - Tako se penjao mujezin, tako

se penjem ja i sad se tako i ti penješ.

- Da si se bar prije sjetio.

- Nikad nije kasno-odgovara mu Frane. - Nikamo se ne treba žuriti. Rat je završio još jučer.

- Ha, mogu se čak i okretati - razveselio se Tomislav. Ruke mi više ne smetaju.

Osvojili smo minaret. Himalaju bismo još lakše svladali.

Imao je –Lojko- samo jednu manu: bojao se visina. Zato su ga uvijek ostavljali na zemlji

gdje se pripremalo uvođenje telefona u stanove prognanih Hrvatskih obitelji...

Napokon je izolirana tanka žica, poput duge tanke zmije, progimizala kroz minaret, spustila se na ledinu obraslu žutim maslačkom i rascvjetalom ružičasto bijelim cvjetovima tratinčice. Višebojne mesnate latice magnolije svojom ljepotom uljepšale travnjak ispod krošnje...

Frane i Tomislav spuzali su se niz ljevkastu dušu minareta. Ispali su kao vreće meljiva iz mlina.

S druge strane crnog asfaltnog nogostupa u obliku kruga, umanjena Ekvatora, dočekaao nas kapetan Pavlović. Čim smo ga pozdravili vojničkim pozdravom, jednako nam je tako odzdravio i učas nestao u kući preko puta. Pročitali smo njegove namjere čim se pojavio na prozoru visokog prizemlja. Pod vodstvom našeg vodnika Janka Bašića, prebacili smo stručno i uredno telefonski vod preko tramvajske žice. Nemalo smo se iznenadili, zapravo stresli, kad nam je kapetan Pavlović prigovorio što smo žicu prebacili preko višenaponskog tramvajskoga voda.

- Zašto ste telefonski vod moga telefona prebacili preko žice.
- Svi smo šutjeli. Nismo ga razumjeli što nam govori.
- Tako mora biti, družo kapetane - odgovori mu komandir našeg voda Janko Bašić iz Samobora.
- Bit će onako kako ja naredim - reče kapetan. - a ne kako je vas volja. Jesi li razumio?
- Razumio sam, družo kapetane - disciplinirano odgovara Janko.
- Tako ima da radite.
- A tko će, družo kapetane, biti kriv kad proradi tramvaj i pokida vašu telefonsku liniju? - nasmiješeno ga pita Frane Spahija.
- Jebo te tramvaj. Naredio sam tvome vodniku, a ne tebi!
- Razumijem, družo kapetane - kroza smijeh cikne Frane.

Nije nam dopustio da mu telefon postavimo na stol, nego na prozor, kako bi mogao, dok telefonira, gledati prolaznike. Kako su među prolaznicima bivši srpski četnici koje je Tito, svojom milošću, pretvorio u partizane, njegovu mahanju i pozdravljanju neće biti kraja. Ali, kapetan se nije previše pozdravljao s prozora kojeg je upravo okupirao, jer je već sutradan proradio tramvaj. Tramvaj je polako vozio, jer je na trgu bilo okretište. Svejedno kapetanov je telefonom, upravo dok je s nekim razgovarao, poletio s prozora na tramvajske tračnice na kojima se toliko raspao, da ga nije imalo smisla kupiti i sastavljati.

Novi mu telefon nismo uvodili. Kome je povjerio taj strogo povjerljivi posao nije nam bilo poznato. Svejedno kapetan Pavlović je telefonirao dnevno dvadesetak puta. Najprije smo ga prisluškivali iz čiste znatiželje. Onda smo ga prestali prisluškivati, jer je mljeo

svakakve gluposti.

Badava smo se radovali krevetima s novim slamaricama u zgradi Glavnoga štaba blizu radnome mjestu gdje smo po redu dežurali na telefonskoj centrali.

- Dugo ćemo čekati krevete s novim slamaricama - oglasio se Frane Spahija na njemu blizak ironičan način.

Nitko se zbog toga nije uzrujavao.

Naprotiv, uživali smo u ratnoj raskalašenosti, pa će neki od nas odmagliti kući i zaboraviti krvave događaje. Neki to nikad neće zaboraviti. Ovi koji su upravo došli s istoka, učvršćuju u nama odlučnost da nikad ne zaboravimo ono što su nam činili. Ne! Ne smijemo zaboraviti! Niti smijemo oprostiti. Imamo svoju vjeru. Ona nas vodi i uči, obvezuje, da se ne osvećujemo. Hrvati se nikad ne osvećuju. To je svetije od oprosta i zaborava.

Naš komandir voda Janko Bašić čezne za demobilizacijom. Noćas nije spavao. Nitko nije spavao. Izveo nas na ulicu prije svanuća. Pritisnuti događajima na Trgu Kulina bana, pred džamijom i oko nje. Zora je tek ciknula s Medvednice. Oko džamije živi obruč četnika. Bilo ih je oko minareta.

- Srušit će islamsko svetište - reče Frane ozbiljno.

- Znade li to drug Tito? - javi se najmlađi među nama: naše plašljivo dijete, Franin rođak Dume.

Nije mu imao tko odgovoriti, jer nitko nije znao zašto su donedavni četnici došli oslobađati slobodni Zagreb, niti itko znade dokle će ostati. Nismo ni sanjali da su došli zauvijek.

Prešli smo preko asfaltnog „meridijana“ koji opasuje čitav trg. Odatle smo mogli vidjeti što se događa ispred džamije i oko nje. Uz zvuke harmonike dugmetare poskakuju neko srbijansko kolo. U isto vrijeme dok su oni poskakivali, s minareta je zavijao prodoran glas mujezina. Ništa nismo razumjeli sve dok nismo vidjeli kako o vratima džamije visi čovjek. Ubrzo smo doznali da su objesili vrhovnog muftiju. Gore na minaretu bio je mujezin koji je posljednji put pozivao islamske vjernike na jutarnju molitvu. Njegov se glas izgubio u Nebu. Išćupali su mu jezik i bacili ga dolje na ledinu pokrivenu bijeloružičastim sagom rascvjetanih tratinčica. Kad je palo njegovo mrtvo tijelo, tratinčice su zatvorile cvjetove. Ostala je čista slika zelene površine Kulina Bana.

*Iz pisane ostavštine Nikole Pulića,
hrvatskog književnika i veziste u specijalnom
vodu za vezu pri glavnom štabu Hrvatske u vremenu koje opisuje.*

III. POSLJEDNJI MARŠ

Iz knjige Sjećanja II, Ratni dnevnik

Ivan Šibl

Globus / Zagreb, 1986.

U životu je sve prozaično. Vječito gojimo nade, zanosimo se iluzijama, imamo skrivenih i neskrivenih želja. A nikada se ništa ne ostvaruje, ili se ostvaruje samo djelomice i posve drugačije nego što smo sebi dočaravali u snovima na javi. I tu ne pomaže iskustvo! Uzalud se sjećaš svih neostvarenih želja i izjalovljenih nada iz proteklog života! Jer čim se ukaže prilika, zaboravljaš sve i ponovno počinješ maštati. Možda je to i dobro! Da nema želja i iluzija, da nema vječite nade, kako bi mlad čovjek izdržao u ratu . . .

(str. 416)

Maštanja doista nisu realan život! Naša stvar oko oslobođenja Zagreba slabo stoji. Naime, III. armija, prema operativnom planu, nastupa južnom obalom Drave, smjerom Varaždin–Maribor, i neće napadati Zagreb. Napadaju ga I. i II. armija, jedna sa sjeverne, druga s južne obale Save. Na žalost, 10. korpus »Zagrebački« je u sastavu III. armije. Zagrebački korpus, a neće sudjelovati u borbama za oslobođenje Zagreba!? U regularnim armijama ne vode računa o problemima suptilnije naravi. Prema tome nitko od nas zagrebačkih partizana neće jurišati zagrebačkim ulicama i neće biti zasipan cvijećem građana (i građanki) željnih slobode. Prolazit ćemo ulicama Varaždina, Ptuja, Celja i Maribora, a kakvo je zadovoljstvo jurišati ulicama ili ginuti na prilazima tih gradova!? Sumnjiv užitak, u svakom slučaju.

Danas je 8. svibnja 1945. godine. Berlin je pao prije tjedan dana, a Zagreb je još uvijek u neprijateljskoj vlasti.

Stvari se razvijaju povoljno. Komandanti i komesari naših armija pokazali su razumijevanje za probleme našeg, Zagrebačkog korpusa. Na liniji Zagreb–Varaždin razdvajamo se od III. armije i nastupamo prema Zagrebu. Napadamo ga jednom kolonom sa sjevera, preko Sljemena, drugom kolonom s istoka, smjerom Sesvete–Dubrava–Maksimir. Čast je spašena!

Oslobođen je Varaždin. Oslobođile su ga divizije III. armije. Sa sjeverne strane Drave, u Čakovcu, su bugarske trupe. Mnogo hubavo! Major Brunović, oficir iz našeg štaba, postavljen je za komandanta varaždinskog garnizona. Oprostio se i otišao poletno na novu dužnost. Sobom je poveo nekoliko Varaždinaca iz brigada. Za njih je rat praktički završio. Za nas, Zagrepčane, još nije.

Sjedim kraj radija u kući seoskog trgovca u Sv. Petru Orehovcu, na sjeverozapadnim obroncima kalničkoga gorja. Od Sv. Petra Orehovca do Zagreba varaždinskom cestom ima oko 60 kilometara. Podne je. Naokolo se puškara. To borci naših brigada čiste okolne šumarke u kojima se skrivaju razbijene grupe ustaša, četnika i Nijemaca. »Daj da čujemo hrvatski krugoval«, predloži Jerković. Interesantno je slušati posljednje ustaško-švapske laži o skraćivanju bojišta. Neposredno prije poraza propagandisti moraju lagati s mnogo invencije da bi bili bar donekle logični i uvjerljivi. »Krugoval« se počeo čudno vladati. U studiju su se očito svađali i do nas dopru glasovi: »Daj da govorim! Ne dam!« I onda odjednom: »Ovdje komandant bataljona . . . Građani Zagreba! Poslije četirigodišnjeg ropstva Zagreb je oslobođen!« Ne znam kako sam ostao pri svjesti. Bio sam dirnut, ali istodobno i radostan i tužan. Radostan što je moj grad slobodan, tužan što je moj korpus zakasnio, što su ga pretekli! Glas nepoznatog komandanta bataljona ostat će mi uvijek u uhu. I njegove riječi uvijek ću pamtit. Čudno kako u ovakvim trenucima i najbanalnije riječi snažno djeluju.

Intendatura je dobila nalog da svim loše odjevenim borcima izda nove engleske odore. Dobrim radom engleske misije, a posebice šefa misije majora Allana, naš korpus

je dobro opremljen. Komandanti su postrojili jedinice, pregledali ih, i 10. korpus »Zagrebački« krenuo je na svoj posljednji marš. Znali su da idu u oslobođeni Zagreb, ali nitko nije bio raspoložen. Osjećali smo se izigranima i prevarenima. Mi još uvijek nismo pravi vojnici i nimalo nas ne zadovoljava spoznaja da je bitka za Zagreb dobivena već prije, u mnogim borbama i okršajima u kojima su sudjelovale i naše brigade. Trebalo je da stignemo prvi, a stižemo posljednji, u miran, slobodan grad. Naprosto su nas izigrali!

Korpus je prenoćio u blizini Zagreba, kraj Sesveta. Rano ujutro Jerković i ja sjedismo u automobil i krenemo u grad da izvidimo situaciju. Trebalo je ispitati kakve su mogućnosti za smještaj jedinica i kakve će nam biti buduće zadaće. Možda će nam reći: »Kad niste dosada došli, ne trebamo vas ni sada! Vratite se u Čazmu!«

Ulice su pune vojske. To su borci I. i II. armije. Dobro su naoružani i imaju teške sovjetske tenkove T 34. Na topovskim cijevima napisali su bijelom uljenom bojom »Pozdrav Paveliću!« Nije loše! Odjeveni su sasvim slabo. Armije su provaljale Srbiju i Srijem i putem mobilizirale sve što je bilo sposobno da nosi pušku. Seljački momci »uplovili« su u brigade sa šajkačama, šubarama i klobucima; prava narodna armija! Borci našega korpusa izgledaju prema njima kao gosti na elitnom oficirskom plesu.

U Zagreb je prije nas stigao čak i Glavni štab Hrvatske iz Like. Nevjerojatno! Informirali su nas o situaciji i o perspektivama 10. korpusa. Jedinice II. armije pod komandom Koče Popovića prve su ušle u grad. Pošto su 5. travnja prešle u ofenzivu, forsirale su rijeku Bosnu, oslobodile Doboj i izbile na Unu. Do 6. svibnja likvidirale su sva čvorišta neprijateljskog otpora u donjem toku Une i oslobodile Karlovac. Zatim je II. armija, surađujući s I. armijom, počela napredovati prema Zagrebu. Njezine divizije nenadano su izbile na obalu Save s južne strane grada, likvidirale u naletu luburičevce koji su branili most, i prodrle u Zagreb. Ustaše su napustili položaje u paničnom bijegu, tako da nisu uspjeli srušiti most. Divizija koja je

prva izbila na Savski most i ušla u Zagreb nekadašnja je moja Dvadeset i osma. To mi je utjeha za sve nedaće 10. korpusa u završnim operacijama. Istini za volju treba priznati da se tri divizije II. armije spore koja je od njih prva ušla u Zagreb, no ostaje činjenica da je među njima i 28. slavonska udarna divizija, pod komandom mogega starog ratnog druga Radojice Nenezića. Treba reći i to da je I. armija, nastupajući sjeverno od Save, naišla na jak otpor neprijatelja. Čitava istina je da su I. i II. armija oslobodile Zagreb.

U glavnom štabu Hrvatske obavijestili su nas da će jedinice 10. korpusa za prvo vrijeme preuzeti zagrebački garnizon. Poslije će Korpus biti rasformiran, a divizije treba da uđu u sastav II. armije.

Sve kasarne u gradu krcate su vojskom. Mjesta nema nigdje. Naš korpus, pošto uđe u grad, treba da prenoći na »Spartinu« igralištu kraj Gradskog vodovoda. To je sasvim na jugozapadnoj periferiji Zagreba.

Ulazak 10. korpusa »Zagrebačkog« u oslobođeni grad mora biti svečan i trijumfalan. Zagrepčani će biti obaviješteni i pozdravit će svoje borce . . .

Svi imaju mnogo posla. Posvuda je žurba i dezorganizacija. Najpametnije je sjesti u auto i vratiti se svojim jedinicama. Tamo je mir i još uvijek se živi partizanski.

U grad je Korpus umarširao kasno poslije podne. Borci su išetkani i nalaštenih čizama i cipela, svježe obrijani i ošišani. Sjaje se konji i sjaji se oružje! To je završetak posljednjeg marša naših ratnih brigada. Pred svakim ešalom jaše vod konjanika, a na čelu voda ešalonski komandanti i komesari.

Špalir građana koji dočekuju ratnike svojega grada počinje u Dubravi, proteže se Maksimirskom cestom i Vlaškom ulicom sve do Jelačićeva trga. Čujem ih kako govore: »To je elitna vojska!« Zaista, svi su borci odjeveni i dotjerani besprijeekorno, kao da idu u svatove. I nitko od

njih građana ne zna koliko bi nam bilo milije da su brigade skršile otpor neprijatelja i ušle u Zagreb jurišem. Bili bismo blatni ili prašni, mokri od znoja i čađavi od baruta. Tada bismo uistinu bili elitna vojska! Pa ipak, borbe u kojima sudjelujemo već odavna također nešto znače!

(str. 419 - 422)

Dojučerašnji ratnici, borci naših brigada, provode svoju prvu zagrebačku noć na »Spartinu« nogometnom igralištu, dakle pod vedrim nebom. Pjevaju partizanske pjesme i plešu kola. Kao i uvijek u sličnim prilikama. Jer, treba se radovati. Rat je završen! Ali nije baš lako priviknuti se mirnodopskom životu! U prvo vrijeme svima će nedostajati dobre stare partizanske baze, privrženata sela i njihovi mještani koji su nas voljeli kao što nas nikada nitko više neće voljeti . . .

Ni ja ne mogu spavati! Uzrujan sam i nervozan, san mi ne dolazi. Sjedim za stolom građanski namještene sobe u stanu stranih ljudi, odmah pokraj »Spartina« igrališta, i pokušavam razmišljati. Lijepa je svibanjska noć i ja sam poslije tri i pol godine ponovno u svojem gradu! Zašto ne lutam ulicama i ne obnavljam uspomene iz predratnog života i iz ilegalnih dana 1941? Tri i pol godine čekao sam taj čas. Obići ću sve ulice i trgove i sve perivoje i sve uglove; sva mjesta kojih se sjećam iz prošlih dana. Tako sam mislio i želio. I bio sam uvjeren da me nikakvi poslovi u tome neće moći spriječiti. Sada je drukčije. Posla nemam, a ipak sjedim sam u stanu stranih ljudi i ne znam što da počnem. Sve moje misli i svi moji osjećaji vezani su za partizanski život, a ne za onaj predratni zagrebački. Ne zanimaju me ni ulice, ni trgovci, ni perivoji. Zaboravio sam ja to. Možda bi najbolje bilo da odmah sutra zatražim prekomandu u Čazmu ili u Daruvar, svedjedno u koji od ta dva najljepša partizanska grada. Ili možda u Voćin. Prije tri godine, kada smo napadali, privlačila me voćinska elektrika kao noćnog kukca. Zašto ne bih mogao živjeti u Voćinu? Zagreb ionako nije više grad moje mladosti, u njemu ionako nema više mojih prijatelja i drugova. Poubijali su ih, a ako je

negdje netko i preostao, vjerojatno je u nekoj brigadi i neće imati ništa protiv života u Voćinu, ili u Daruvaru i Čazmi. Meni je svejedno! Zagreb je grad ljudi koji se među sobom ne poznaju, a kad nekog ne poznaješ, kako ćeš znati što misli i osjeća i kako da mu vjeruješ...

(str. 423 i 424)

ULAZAK U ZAGREB

Iz knjige Sjećanja III, Ratni dnevnik

Ivan Šibl

Globus / Zagreb, 1986.

Bio je 8. svibnja 1945. dan oslobođenja Zagreba. Službeno, u grad je prva ušla II. armija pod zapovjedništvom Koče Popovića, no zagrebački partizani iz jedinice X. korpusa »Zagrebačkog« tvrde, i to s pravom, da su II. armiju nešto malo pretekli borci Posavskog odreda. Zagreb nije branjen. Nijemci i ustaše su se puvukli. Čak ni Savski most nisu stigli razoriti, pa se u grad i moglo ući bez poteškoća i osvojiti ga. Glavni grad Hrvatske. A kako se taj spomenuti Posavski odred inače stalno zadržavao i borio se u njegovoj neposrednoj blizini, prirodno je da je pretekao sve veće i bolje naoružane brigade i divizije. Dokaz za takvu tvrdnju jesu i dvije priložene fotografije, uostalom već odavno objavljene i poznate. Na prvoj, partizani tog odreda u koloni po jedan prolaze Jelačićevim trgom, na drugoj stoje u skupini. Jedan od njih ima povijenu ruku. Ranjen je kod radio-stanice u Vlaškoj ulici, odakle je nekakva zaostala skupina neprijatelja još pucala.

Iskreno govoreći, smiješno je uspoređivati odredić od kakve dvije stotine boraca i cijelu armiju naoružanu lakim i teškim topovima, minobacačima i tenkovima. I slaba je utjeha. Taj ulazak Posavskog odreda u Zagreb čak ni historiografija ne uzima u obzir. Nevažan je i jedva spomena vrijedan. Borbe za grad, i to žestoke, zbile su se dan-dva prije. I. i II. armija probijale su i probile takozvanu Zvonimirovu obrambenu liniju, posljednju zapreku pred Zagrebom. Tu je neprijatelj dao relativno jak otpor. Štitio je povlačenje svojih snaga prema Austriji, ne bi li se dokopale zarobljeništva zapadnih saveznika. II. armija nadirala je južnom obalom Save nešto brže od I. armije i tako prije nje, osvojivši Karlovac, stigla u Zagreb. Sve je to jasno i nedvojbeno. Jedino ostaje pitanje zašto X. korpusu »Zagrebačkom« – kada se već tako zvao, a i regrutiran je od stanovništva Zagreba ili iz njegove bliže i dalje okolice – nisu omogućili da uđe prvi, što bi po mojem mišljenju bilo politički pametno i pravedno, te ne bi izazvalo gorčinu i zlovolju kod sviju nas zagrebačkih partizana. Budući da znam vojsku i štapski način razmišljanja, kombinatoriku, objektivno ne mogu isključiti mogućnost da se postupalo jednostavno vojnički, ne razmišljajući i ne vodeći računa o političkim finesama, i ne samo o njima nego i o dubljim razlozima. X. korpus »Zagrebački« pridodali su III. armiji, a ona je nadirala smjerom Varaždin–Maribor, doduše preko dijela teritorija Zagrebačke oblasti, između Drave i Bilo-gore, ali ne i prema Zagrebu. Iz borbi za svoj grad X. korpus »Zagrebački« je bio isključen. Možda je u svemu tome bilo i one više politike, u kojoj želje nekakvih lokal-patriota i emocije nemaju nikakva značenja. O toj višoj politici ne namjeravam na ovome mjestu razglabati.

(str. 13 i 14)

Borci Korpusa bili su, osim manjeg dijela, Hrvati. Usudjem se ustvrditi kako se bez masovnog sudjelovanja stanovništva spomenutih hrvatskih krajeva u NOB-i ne bi moglo reći da se cijela Hrvatska podigla na ustanak.

Ipak se već tada osjećalo da uspjesi i pobjede, iako izvojevani u već opisanim neobično lošim i teškim uvjetima, nisu dobivali zaslužen priznanje, a ni širi publicitet. Ne mogu se oteti dojmu da su nas silom htjeli tretirati kao neku, makar i djelomice, propagandnu jedinicu. Postojala je Češka brigada, Mađarski bataljon, Njemačka četa, pa zašto ne bi bio i Zagrebački korpus. (Eto, neka se zna, čak i Zagrepčani se bore na našoj, partizanskoj strani). Neka mi bude oprošteno za te heretičke riječi! A X. korpus se borio, primjerice, na virovitičkom mostobranu više od mjesec dana, u frontalnom ratu, i imao kadikad i do pet stotina boraca izbačenih iz stroja – što mrtvih, što ranjenih. Možda nekima atmosfera nije bila dovoljno obasjana crvenilom. Jer u tim krajevima jakih radićevskih i HSS-ovskih utjecaja, antifašističke parole Narodne fronte uzimane su krajnje ozbiljno. Ljudi su se borili uistinu za bolju, pravedniju i napredniju novu državu negoli što je bila Kraljevina Jugoslavija. I čvrsto su vjerovali da će ta nova država biti uspostavljena na ruševinama stare. Borili su se za dostojnije mjesto i ravnopravan položaj svoje hrvatske domovine u novoj Jugoslaviji. To je bio preduvjet općeg narodnog ustanka. Stara Jugoslavija bila je za njih tamnica naroda i to stajalište još Dresdenskog kongresa nikada ovdje nije prestalo vrijediti. Ne samo za nepartijce nego i za organizirane komuniste. Pa i među brigadama, jedna je, primjerice, nosila ime braće Radića, druga Matije Gupca. Dobre su to bile zamisli političkih vodstava i još bolje provedene u djelo!

Poslije proboja Srijemske fronte naš je korpus, inače u sastavu Glavnoga štaba Hrvatske, dodijeljen III. armiji (Kosta Nađ, Branko Petričević, načelnik štaba Vukašin Subotić). Sudjelovao je zajedno s III. armijskim (vojvođan-

skim) divizijama u borbama za Viroviticu, Koprivnicu, probijao neprijateljske postave i tako 8. svibnja 1945. izbio na prostor između Varaždina i Zagreba. Štab Korpusa smjestio se u selu Sveti Petar Orehovec, u najbolju kuću, vlasništvo seoskog trgovca i gostioničara. Moj komandant Mato Jerković i ja već smo danima prije toga moljaskali svoje više zapovjedništvo, tj. štab II. armije, da nas puste u borbu za Zagreb. Uzalud! Istinu govoreći, mi u ono doba i nismo željeli prvi ući u svoj grad prvenstveno iz političkih razloga, nego više iz sentimentalnih poriva. Nije li prirodno da mladići i djevojke čeznu da se poslije ilegalnog odlaska u šumu (tako se govorilo), poslije nekoliko godina borbi i odsutnosti slavodobitno vrate kao pobjednici i osloboditelji? Svi mi zagrebački partizani nadali smo se tome danu i času za sve vrijeme borbe, pod pretpostavkom da ostanemo živi. A bilo nas je koji smo u ratu postigli visoke činove, odlikovanja i položaje. I htjeli smo se dičiti. I zagrebačko građanstvo nas je očekivalo. Među stanovništvom Zagreba bili su naši očevi i majke, braćali sestre, bliži i dalji rođaci, mnoštvo prijatelja i znanaca – ako nisu zaglavili u logorima. I kada danas razmišljam o tome, da su imali sreće ugledati nas prve na gradskim ulicama to nikako ne bi bilo na uštrb njihova oduševljenja, a ni povoljnog političkog odjeka. Nisu nas ugledali. Umjesto svojih dočekali su nepoznate, premda također s crvenim petokrakim zvijezdama na kapama.

Toga sudbonosnog 8. svibnja 1945. napokon su nam ipak odobrili krenuti na Zagreb. Jednom kolonom preko Sesveta, drugom preko Sljemena. Nadnijeli smo se nado- budno i važno nad topografske karte i počeli razrađivati plan napada. U tom se času odjedanput začuo uzbuđen glas sa zagrebačke krugovalne postaje (radio-stanice). Najprije kratka slabo razumljiva prepirka, valjda oko mikrofona, zatim pozdrav: »Građani, poslije četverogodišnjeg ropstva Zagreb je opet slobodan!« Javio se komandant ili zamjenik

komandanta bataljona iz II. armije. Koliko se sjećam, zvao se Devčić. Inače, ima nekoliko njegovih kolega iz raznih divizija i brigada koji taj povijesni čin svojataju i pripisuju sebi – ako su još živi, i nisu zaboravili.

Smjesta prekinusmo pripreme. Izdana je zapovijed da se sve jedinice Korpusa skupe na zbornome mjestu. Sveti Petar Orehovec udaljen je od Zagreba oko 60 km pa smo stigli u grad tek drugoga dana, 9. svibnja, poslijepodne, preko Dubrave. Svi borci, osim viših oficira, bili su odjeveni u nove odore engleske vojske (u Korpusu je bila engleska misija), no naravno, s crvenim petokrakama na trorogim kapama ili titovkama. Špalir građana bio je dug koliko i naš put kroz grad. Neću opisivati dirljive susrete, prolivene suze radosnice i duboku tugu za onima koji se nisu vratili.

No ipak, uza sve to u sebi smo ponijeli ogorčenost i osjećaj razočaranosti, pa i stida, što nismo ušli prvi i što X. korpus »Zagrebački« nije oslobodio svoj grad.

Moje majke i sestre nije bilo. Primile su pogrešnu obavijest da sam poginuo, pa nisu ni došle. Uspio sam ih pronaći tek nakon dva dana.

Odmah nakon ulaska, već 10. svibnja, Korpus je preuzeo dužnost Zagrebačkog garnizona, a već 15. svibnja, dakle samo pet dana poslije, on je rasformiran. Njegove su jedinice, brigade i divizije raspoređene u armije. Prestala je i moja dužnost političkog komesara.

Eto, Korpus je tako završio. Radosno ili žalosno? Ne znam.

(str. 17 - 20)

PRVI DANI U ZAGREBU

Kako se taj moj grad promijenio! Moji dobri prijatelji su mrtvi. Poginuli su ili ubijeni. Oni preostali, otišli svojim putom, različnim od mog, pripadaju svojim društvima, pa kada se slučajno negdje susretnemo nemamo više pravih zajedničkih interesa ni tema. Vodimo prazne razgovore o općim pitanjima, i to ne baš uvijek sasvim iskreno. Sve prisno, intimno među nama se izgubilo, otišlo u nepovrat. Tužno je to.

Pa ni sam Zagreb nije više onaj moj predratni. U njemu je nov duh i drugačija atmosfera, na što se još nisam uspio priviknuti. Uzalud obilazim mjesta svojih uspomena! To-liko sam se radovao tome susretu s uličnim uglovima, klupama u perivojima, posjetima poznanicima i prijateljima, ili čak nepoznatima koji su me danima skrivali kad mi je bilo najteže – naravno pod pretpostavkom i u nadi da ću preživjeti rat . . . A sada, pošto se to sretnim stjecajem okolnosti dogodilo, osjećam se praznim i pustim.

Umjesto svega toga, kozaračko kolo na Jelačićevu trgu (Trg Republike). Da su mi rekli neka se vratim u Čazmu ili Daruvar, ili čak u Voćin, možda bih pristao bez otpora. To su bili moji i naši glavni gradovi, prave metropole za vrijeme borbe. Središta oslobođenog teritorija. Imali smo i električno svjetlo! Bojim se za sebe. Slutim, nikada neću biti sposoban svoju osobnu sreću poistovjetiti s općom, ili drugim riječima, s uspjesima u izgradnji novog socijalističkog društva. Uspjesi su jedno, a moja osobna sreća drugo. Vjerojatno nisam onaj pravi. (U ono doba to ne bih javno priznao).

Štab X. korpusa »Zagrebačkog« smjestio se u Katančićevoj ulici. Tu je bila riznica NDH. Moja soba, kabinet, sva je u tamnocrvenom baršunu. Raskošna klub-garnitura, nekakav veliki crni писаći stol . . . Primam stranke. Svi moji sugrađani koji nisu bili u partizanima, kako me uvjeravaju, zdušno su pomagali našu borbu. Ako nikako drugačije, a ono davali su mast protiv svraba, zavoje, vatu i drugi sanitetski materijal. Naravno, i lijekove. Ne znaju oni koliko sam puta imao svrab, niti znaju da sam se do odlaska u partizane skrivao u četrdesetak obiteljskih stanova svojih sugrađana (od kojih su mnogi takvu vrstu suradnje platili glavom).

(str. 21 i 22)

U životu revolucionara ima svakojakih zgoda. Tako se i meni za vrijeme dok sam obavljao dužnost drugoga tajnika privremenog GNO u Zagrebu štošta događalo. Jedna zgoda, u kojoj sam i sam odigrao ulogu, čini mi se, ako ne zanimljivom, a ono karakterističnom i simptomatičnom, da ne kažem komičnom.

Dok ne dodemo na vlast, ili u slučaju da smo je već uspostavili, ali još ne i dovoljno učvrstili, prijeko su nam potrebni saveznici ili suputnici, nepartijci. To se našim rječnikom zove široka politička platforma. Mi komunisti smo, doduše, avangarda proletarijata, no stojimo na čelu najšireg i najsvestranijeg antifašističkog pokreta, masovnog i sveobuhvatnog, a on u sklopu narodnooslobodilačke ili pučke fronte prihvaća i sjedinjuje sve slobodoljubive i demokratski opredijeljene ljude, bez obzira na rasnu, vjersku i nacionalnu pripadnost. Ako je netko ugledan građanin, političar ili umjetnik, svejedno, a u svojoj sredini nešto znači i hoće s nama, zovemo ga rodoljubom i sa zadovoljstvom primamo među se. Takav nam je rodoljub dragocijeniji od komunisti, pokazuje i dokazuje naše dobre namjere, širinu, toleranciju i demokračičnost revolucionarnog pokreta i naše narodne demokratske vlasti. Tim se ljudima često daju visoki i časni položaji, mazi ih se i pazi, naprosto

nosi na rukama . . . Tek udjela u vlasti i moći ne mogu dobiti. Obično ih i ne traže. Uljuljaju se u lagodnost svojega položaja, lijepo im je i ugodno, nemaju nikakve odgovornosti, bezbrižni su, a kada zatreba, pokazuju se javnosti u zemlji i u inozemstvu. Na jüdisch* žargonu takva se ličnost zove – parade goi, ili kako mi neki običavamo govoriti – grande signore, piccolo comando!** Kategorija, prema tome, znana od davnine i svakom tko zna što hoće dobro došla. Ako se pak uzjogune, što se rijetko događa, nije im teško stati na kraj, jer iza sebe nemaju više nikoga.

Vjera, osobito institucionalizirana, tj. Crkva, obično ima jak utjecaj na mase. S obzirom na to da smo mi komunisti osvjedočeni bezbošci (ateisti), a vjernici, poglavito svećenici i drugi crkveni oci, ljudi su pobožni, teško se možemo ideološki i filozofski složiti i pomiriti. Za jedne i druge bio bi to početak kraja. Ali kako je Crkva, kao što već rekoh, i te kako utjecajna, dobro je i s njom pokušati naći nekakav zajednički jezik. I nalazi se. Nije možda baš iskren, no unatoč tome može poslužiti i zadovoljiti, makar i formalno. Valja se prilagoditi. Mi s pozicija vlasti, a Crkva pak kao zakonom dopuštena organizacija, bez svjetovne vlasti, ali jako moćna i internacionalna. Već tijekom NOB-e među nama partizanima bilo je ne baš malo katoličkih i pravoslavnih popova, a i muslimanskih hodža. Od seoskih župnika do kanonika . . . Kao politički komesar partizanskih jedinica slao sam oružanu stražu da čuva Isusov grob (na Veliki petak) pred Uskrs . . . sve u slavu široke antifašističke platforme!

Takva se linija nastavila i u prvo vrijeme nakon rata. Zato nije nikakvo čudo što me je kao tajnika privremenog GNO-a Zagreba zapalo da sudjelujem u tijelovskoj procesiji. Spektakl je bio veličanstven! Na čelu svećenici u misnom ruhu, ispred i iza »neba«, lijevo, Društvo katoličkih gospođa, desno, katoličkih muževa, pa onda s jedne i s

* Jüdisch (židovski) je mješavina gornjonjemačkih jezika sa semitskim, romanskim i slavenskim jezičnim elementima.

** Velik gospodin – mala zapovijed. Zapravo, velik status – mala moć.

druge strane povorke Društvo Zrinjski i Braća hrvatskoga zmaja u kićenim odorama, a među njima, u sredini – tajnik u mojoj spodobi. Lijevo od mene podvornik GNO-a u husarskoj odori. Što je bilo iza mene, ne znam pouzdano. Nisam se okretao. Jamačno pobožni puk.

Obišli smo sve gornjogradske crkve i u svakoj odslušali kratku misu . . . Dugo je to trajalo.

S prozora naših ureda – u ono doba pretežno su bili na Gornjem gradu – promatrala nas je birokracija. Svi su me naravno poznavali, i cerekali mi se. Kamere su snimale marljivo, a ja sam jadan neprestano brisao nos. Da me ne uhvate »ozarena« lica.

(str. 25 - 27)

IV. 28. DIVIZIJA U BORBAMA ZA OSLOBOĐENJE ZAGREBA

Radojica Nenezić

Poslije oslobođenja Beograda i u završnim operacijama JNA, 28. divizija nalazila se u sastavu 2. armije. Ona je u dugotrajnim i teškim borbama u rejonu Bijeljina, Brčko, Zvornik sa drugim jedinicama 2. armije obezbjeđivala lijevo krilo jedinica 1. armije koje se naslanjalo na r. Savu i sprečavala dejstvo neprijateljskih jedinica koje su se povlačile iz Grčke i naših južnih krajeva. U završnim operacijama 28. divizija, bez 21. brigade, uvedena je iz rezerve 2. armije na težište napada u zahvatu ceste koja Tuzlu dolinom r. Spreče povezuje sa Dobojem. Naime, jedinice 28. divizije vršile su preoružavanje sa sovjetskim naoružanjem u širem rejonu Tuzle, a njezina 21. brigada vodila je borbu i čistila teritoriju od četnika na području Tuzla—Zvornik. Odlukom komande 2. armije 28. divizija je hitno, kamionima, prebačena na položaje i učestvovala je u borbama za oslobođenje Doboja.

Poslije oslobođenja Doboja 28. divizija dobila je zadatak da očisti Motajicu od četnika. Zadatak je izvršen, a njezine jedinice prešle su r. Vrbas i u Lijeve polju naišle na veliki zbjeg naroda iz Crne Gore koji se kretao sa četnicima Pavla Đurišića. Po naređenju komande 2. armije dobio sam zadatak da se likvidira uporište neprijatelja u Bosanskoj Gradiški. Noću 22/23. aprila neprijatelj je odbio napad jedinica 39. i 45. divizije. Novi napad na Bosansku Gradišku organizovala je komanda 28. divizije.

(str. 178)

U toku 7. maja 1945, poslije oštred borbe, slomljen je otpor neprijatelja i oslobođeni su s. Kurilovec, V. i M. Gorica i jedinice 28. divizije izbile su na liniju s. V. Mlaka—s. Hrašće.

U zoru 8. maja 1945. jedinice 28. divizije krenule su u napad, uz podršku triju tenkova, dvaju samohodnih oruđa (SO) i vatrenu podršku artiljerijske brigade 28. divizije, sa osnovnim zadatkom da zauzmu mostove na r. Savi. Uz primjernu podršku artiljerije i tenkova slomljen je otpor neprijatelja na liniji Otok—Sv. Klara i na pravcu s. Odra—s. Čehi. U neposredan napad na mostove krenula su dva bataljona 21. brigade (1. i 3.) a 2. bataljon pod komandom kapetana Nikole Bogojevića i Jure Devčića nastupao je pravcem Otok—Bundek u cilju obezbeđenja desnog boka 21. brigade i zauzimanja odašiljača radio-stanice Zagreb.

Neposredno pred mostovima 21. brigada je naišla na grupu od oko 250 ustaša. Ta je grupa brzo razbijena. No, nastavljena je borba sa sekundama. Mostovi su bili minirani. Komandant 21. brigade Blaž Maj-

²⁵ VII, arhiv NOR-a, reg. br. 1—4, f., k. 2740.

²⁶ Isto.

²⁷ Isto.

²⁸ Isto.

storović sjeo je na veliku željezničku drezinu i sa oko 80 boraca upao među ustaše na željezničkom mostu, razoružao ih i isjekao kablove za električno i ručno paljenje mina. Istovremeno tenkovi i pješadija uz podršku artiljerije izvršili su napad na kolski most i zauzeli ga. U toj grupi boraca nalazio se i zagrebački komunist Stjepan Puba Cerjan, iako je prethodnog dana bio ranjen u borbi kod s. Mraclina. Pogledao sam na sat. Bilo je 10.45 sati 8. maja 1945. Bataljoni 21. brigade 28. slavonske divizije krenuli su prema Ilici, da bi u narednim dejstvima čistili grad prema Jelačićevom trgu, odnosno Podsusedu.

O tim dejstvima komanda 2. armije obavijestila je GŠ JNA: »... Za generalštab, 8. maja 1945. g. DDD. Danas, osmog o.m. u jedanaest časova 45. i 28. divizija ušle u Zagreb. General Vučković...«^{29,30} Usljedele su dvije depeše komandanta 2. armije Konstantina Koče Popovića: »Za Generalštab, DDD, 8. 5. 1945. g. 1. Od komandanta 45. divizije čiji delovi danas, osmog maja ušli u Zagreb primili smo jednu depešu i to oko 15 časova. Depeša glasi. Sledi. 2. sa dve brigade prelazimo preko Save na most Trnje i zaposedamo deo grada. Trnje, željezničku stanicu—aerodrom. Izviđački delovi 1. Armije pristižu. Neprijatelj se povlači prema severu. Koča.³¹ I druga: »Za generala Vukanovića³² DDD DDD. Jedinice 45. i 28. divizije ušle u Zagreb danas u 11. časova. Najkraćim slobodnim putem pođi odmah u Zagreb radi povezivanja sa našim jedinicama i štabom prve armije. Koča...«³³

Depeše sadrže sve one elemente koji prikazuju stanje u zoni dejstva Unske operativne grupe (UOG) u datom vremenu. One su kratke, precizne i jasne. Međutim, pomenute depeše već punih 40 godina ili su zaobiđene ili ignorisane. Na primjer, danas smo u dva navrata čuli znanstvene radove u kojima se ulazak jedinica UOG (28, 39. i 45. divizije) vežu za dvije brigade 45. srpske divizije. Nema znanstvenog rada koji nije baziran na činjenicama. Činjenice moraju biti ispitane, provjerene i utvrđene. Jedan od potpisnika ovih depeša, drug general Ljubo Vučković je umro, ali živ je general Konstantin — Koča A. Popović. Dakle, istinitost sadržaja depeša koje je on potpisao može se pravovremeno ispitati, provjeriti, i utvrditi. Osim toga, ovom skupu prisustvuju dva vrsna istoričara, drugovi Fabijan Trgo i Vojmir Kljaković. Njih dvojica će, siguran sam, pomoći pomenutim znanstvenim radnicima da pronađu te i druge izvorne, ratne dokumente, na osnovu kojih se može utvrditi puna istina.

Dakle, ratni komadant 2. armije je živ, originalni ratni dokumenti postoje, njihova valjanost se može lako utvrditi. No, oveštalog pravila da se moraju poštovati činjenice nije poštovao ni ratni načelnik štaba 1. armije, general pukovnik Milutin Morača. On pred milionskim tv-auditorijumom dozvoljava sebi, i to 40 godina poslije rata, da dejstva triju divizija (28, 39. i 45) i njihov ulazak u nebranjeni

²⁹ Načelnik štaba 2. armije general-major Ljubo Vučković.

³⁰ VII, Arhiv NOR-a, br. reg. 2 — 4/9, f., k. 274.

³¹ VII, Arhiv NOR-a, br. 2 — 4/9, f., k. 274.

³² General-major Radovan Vukanović.

³³ VII, Arhiv NOR-a, br. reg. 2 — 4/9, f., k. 274.

grad Zagreb veže za dvije brigade 45. srpske divizije. Olako je ignorisao izvještaj komandanta i NŠ-a 2. armije Generalštabu JNA i dozvolio sebi pravo da ih poslije toliko godina »koriguje«. Je li se korektno ponio i prema ozbiljnim ljudima koji su ga te večeri slušali i gledali na tv-ekranima? Bio bi red da objasni zašto je tako postupio, da se pozove na dokumenat ili dokumente na osnovu kojih je svoju tvrdnju postavio. Na primjer, trebalo bi da objasni zašto nije pravovremeno obezbijedio ulazak u Zagreb jedinica 10. korpusa — zagrebačkog, kad su, prethodnog dana, 7. maja 1945, bile raspoređene u rejonu koncentracije iz kojega su mogle da uđu u Zagreb. Ako se ne varam, planiranje upotrebe jedinica u borbi lični je zadatak NŠ-a, a u radu na pripremi i realizaciji zadatka, pod njegovim rukovodstvom, u konkretnom primjeru NŠ-a 1. armije generala Milutina Morače, učestvuju operativni i drugi organi štaba i komande.

Pored general-pukovnika Milutina Morače oglasio se i general-potpukovnik Milan Zorić, ratni komandant 39. divizije. On »tačno zna« što se dešavalo u zoni dejstva 28. divizije. No, nije precizirao koji zadatak je imala i u kojoj zoni je morala da dejstvuje 39. divizija; gdje se nalazilo njeno komandno mjesto (KM) sa svojim elementima; gdje mu je bila komandna osmatračnica (KO), a ne tražim da precizira stajnu tačku sa koje je rukovodio borbom ispred mostova, na mostovima i iza mostova. Na tim mjestima nisam vidio ni njega, ni jedinice 39. ili bilo koje druge divizije, a od njega ne tražim da mi vjeruje da na tim mjestima nisam bio sam. Naime, pošto su jedinice 21. NOU slavonske brigade zauzele mostove i ušle u Savsku cestu, a kako nisam bio upoznat sa situacijom kod Karlovca, odlučio sam da 17. 25. i artiljerijska brigada 28. divizije organiziraju odbranu na liniji s. Jakuševac—Hrebići—Glogovac—Remetinec. Komanda 28. divizije sa prištabskim jedinicama smještena je u prvim kućama na Savskoj cesti, neposredno iza mostova. Bili smo spremni da prihvatimo borbu sa neprijateljem.

Međutim, ne bi bilo pošteno da ne ukažem na činjenicu da su preko zauzetih mostova nagnule komore nekih jedinica što je ostavljalo ružnu sliku, prije bataljona koji su trebali da vode borbu. Uvjeren sam da sam pogriješio, što nisam tražio da se utvrdi numeracija tih jedinica u čijem organskom sastavu su se nalazile.

Slična svojatanja borbe drugih jedinica ispoljena su i u raspravi o beogradskoj operaciji; stvaranju frontova, i u završnim operacijama JNA. Na primjer, u raspravi u završnim operacijama na dijelu fronta od r. Une, preko Petrinje, N. Gorice do Zagreba, uključno sa željezničkim i kolskim mostovima na r. Savi, dakle, pravcem kojim je dejstvovala 28. divizija — bila je ucrtana 45. srpska divizija. Zamolio sam SSNO, druga admirala Branka Mamulu, da se poslije 40 godina navijači stišaju, a svaki pojedinac i jedinica postave na svoja mjesta. Izjavio je da će to srediti.

Borci na takav pristrasan i netačan odnos prema istorijskoj istini vrlo oštro reaguju. Ubijeden sam da to čine sa punim pravom. Njima, neposrednim učesnicima u tim zbivanjima jasno je da ni jedna borba, boj, bitka, operacija — pa ni ta, nije imala samo vojnu stranu. To,

između ostaloga, i stoga što je revolucionarna vojska vojnim sredstvima rješavala zadatke političke strategije i taktike KPJ.

(str. 179 - 182)

*Iz knjige **Oslobođenje Hrvatske 1945.** godine - Zbornik
Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske
Zagreb, 1986.*

Iz priloga u Zborniku: Radojica Nenezić

*Borbe 28. narodnooslobodilačke udarne slavonske divizije
sjeverno od r. Save, u beogradskoj operaciji i za oslobođenje Zagreba.
(str. 170 - 182)*

U bojnoj relaciji 28. udarne divizije koja se nalazi u Arhivu VII u Beogradu o borbama za oslobođenje Zagreba, između ostalog, piše: »[...] Ovladavši na taj način mostovima i držeći ih čvrsto u rukama, jedinice naše 21. brigade prve su ušle u Zagreb, goneći razbijene neprijateljske dijelove koji više nisu davali nikakav organizovani otpor. U ovo vrijeme jedinice 45. divizije stižu i prelaze na mostovima u Zagreb [...]»

Kretao sam se u borbenom poretku 21. brigade, koja je preko kolskog mosta ušla u Savsku cestu. Bilo mi je jasno da je osim sporadičnog puškanja sve završeno. Odlučio sam da 17, 25. i artiljerijska brigada 28. divizije zaposjednu odbrambene položaje na liniji: Jakuševac—Hrebići—Glogovac—Remetinec u cilju odbrane mostova od neprijatelja koji bi, eventualno, mogao da nastupa od Karlovca. Na tim položajima spomenute jedinice ostale su do 12. maja 1945. a 21. brigada čistila je dio Zagreba u koji je ušla.

Vraćao sam se prema komandi 28. divizije i na kojih 100—200 metara naišao sam na general-majora koji je s grupom ljudi posmatrao borbu. Prepoznao sam druga generala Ivana Krajačića, prišao sam mu, raportirao i upoznao ga sa razvojem situacije. Htio je da odmah ide u Zagreb. Predložio sam mu da se tu zadrži desetak minuta dok 21. brigada ne pročisti ulice, jer se mogao zadržati poneki desperados ili snajperista koji bi mogli da pucaju na njih. Drug general Ivan Krajačić prihvatio je prijedlog. Mislim da su ljudi u toj grupi bili drugovi iz Odjeljenja za zaštitu naroda Hrvatske. Oni su prvi preko mosta ušli u Savsku cestu i po svom zadatku otišli u Zagreb.

To je jedan podatak. Podatak iz izvještaja 45. divizije glasi: »[...] Forsiranjem r. Save naša je jedinica uspjela da oslobodi glavni grad federalne Hrvatske — Zagreb. Ovo je ustvari bio krajnji rezultat svih borbi i sjajnih uspeha u toku celog perioda borbi u kojima je naša jedinica učestvovala [...]»¹

Ubijeden sam da ne treba biti veliki poznavalac vojnog djela, pa doći do zaključka da jedna divizija nije mogla sama osloboditi grad, kakav je u to vrijeme bio Zagreb. To čak i pod pretpostavkom da se 45. divizija na svom borbenom putu od Zaječara do Zagreba našla sama pred Zagrebom i da je neprijatelj branio grad na način na koji ga je branio.

O tim zbivanjima komanda 28. divizije u zaključku pomenutog dokumenta, ovako je napisala: »[...] Ove operacije predstavljaju primjer gonjenja razbijenog neprijatelja. Kako se vidi vršeno je paralelno gonjenje, koordinirajući rad sa 45. i 39. divizijom. Odlučnost i energija u gonjenju nisu dali mogućnost neprijatelju da se ma gdje ozbiljnije zadrži i koncentriše u cilju davanja organizovanog otpora. Svaki njegov pokušaj bio je izmanevrisan a njegove glavne snage gonjene bez obzira na mjestimičan otpor manjih dijelova. Ovakav rad doneo je velike rezultate, jer neprijatelj nije imao mogućnosti da se zadrži, organizuje i brani Zagreb. Time je izvojevana definitivna pobjeda. Ove operacije predstavljaju ujedno i posljednju etapu u borbi ove divizije u velikom domovinskom ratu [...]»

(str. 706)

Kad se pomene ustaničko selo Bobota, selo iz kojega su 504 borca učestvovala u NOP i jedinicama NOV i PO, a od toga broja 258 poginulo u borbi i otporu protiv okupatora i domaćih izdajnika, onda drugarica mr Slavica Hrečkovski nije rekla istinu. To moramo naglasiti i zbog toga što je samo u jedinice 28. divizije to selo dalo više od 220 svojih žitelja koji su se borili i ginuli na svim bojištima na kojima je 28. divizija djelovala. Prema spisku poginulih boraca, iz Bobote je² u NOB-u »poginulo 96 boraca; žrtve fašizma: streljanih u Dudiku 17, logor Jasenovac 93, logor Zemun 29, ubijeno u logoru Stara Gradiška i u selu Boboti 12, ubijena u Njemačkoj 3 [...]«. »[...] Osim tih, ubijeno je još šestero ciganske djece i dvije žene u logoru Jasenovac. Njihova imena nisu se mogla utvrditi [...]«. ³ Dakle, 258 poginulih ili više od 50% od svih učesnika u NOR-u. Iz s. Bobote je i prvi komandant Osječkog NOPO, drug Đorđe Đoko Patković, a u selu na mermer-
nom postolju postavljena je bronzana bista narodnog heroja Bogoljuba Lale Vukajlovića koji je poginuo u borbi, a njegovo ime je po abecednom rednom broju 90 urezano i na spomeniku u centru sela.

Bilo bi uputnije da je magistar povijesti, drugarica Slavica Hrečkovski navela drugi, mnogo poučniji primjer. U tom čisto srpskom selu Boboti — koje ustaše nisu uspjeli ni mitraljezima natjerati čak ni da se pokrste (u januaru 1942. god.) — bila je samo jedna hrvatska kuća — kuća Đure Matića, zidarskog radnika rodom iz Dalmacije, iz okoline Drniša. On je bio jedan od najbogatijih ljudi u selu. Međutim, drug Đuro Matić bio je komunist, a njegova kćerka Slavka bila je prije rata član SKOJ-a i član Partije. Kompletan porodica je stupila u NOR. Držanje i primjer te komunističke hrvatske porodice imalo je veliki značaj ne samo za selo nego i za cijelu okolinu.

Valja istaći da se događaj zbio 25. jula 1941. godine u 22.00 sata u ustaničkom selu Boboti, i to dva dana prije napada ličkih ustanika na Srb, dan koji je uzet za dan ustanka naroda u SR Hrvatskoj. To je, drugarice Hrečkovski, selo Bobota...

Drugo pitanje je — četnici — u ovoj našoj sjeverozapadnoj zoni Hrvatske, u međurječju r. Drava — r. Sava — r. Dunav, uključno i Srem. Oni su se u ozbiljnijoj formi pojavili na sredini 1943. god., što nikako ne znači da nije bilo četničkih pokušaja 1941. i 1942. god. Okupator, Nijemci, uz pomoć izdajnika srpskog naroda Milana Nedića iz Beograda i vođe srpske kontrarevolucije Draže Mihailovića u cilju za-
metanja bratoubilačkog rata u Slavoniji, pa i šire, ubacili su grupu četnika iz Srbije i Bosne, kojom je komandovao vazduhoplovni kape-
tan bivše jugoslavenske vojske, Dražin major, Dušan J. Janjić. Političko i vojno rukovodstvo NOP-a u Slavoniji pravovremeno je uočilo opasnost od četnika, odlučno i efikasno djelovalo protiv njih.

Odlukom Dušana Čalića i Petra Drapšina formirana je jedinica od 100 skojevaca i članova Partije, isključivo Srba iz sastava 17. NOU slavonske brigade. Ja sam bio izvršilac toga zadatka. Napali smo ih, i to žestoko, u selu Čovcu, dva kilometra ispod Okučana, 14. avgusta 1943. god. u 22.00 sata. Reći ću vam nešto, o čemu vojnik vrlo teško govori. Naredio sam jedinicama: Ove noći zarobljenih neće biti [...].

-...-

Kad je riječ o četnicima valja istaći da četnička puška, od Fruške gore do Zagreba, nije pucala na naše jedinice. A i kad je pucala, to su radili, braneći se od naših napada. Svojevrsan je fenomen držanje srpskog življa u Sremu i Slavoniji. Naša narodnooslobodilačka borba razbila je dogme o kulacima, svojom širokom platformom i pravilnom političkom linijom KPJ ti su ljudi dovedeni pod zastavu naše borbe. Naše jedinice, kao što je poznato, izvršavale su zadatke koje je pred njih postavljao VŠ NOV i POJ i njegov VK Josip Broz Tito i na prostorima širim od međurječja: r. Sava, r. Drava, r. Dunav.

⁴ Dušan Lazić Gojko, Brana Majski, Dudik, Vukovar 1977, str. 58.

(str. 707- 709)

Izlaganje druga Vojmira Kljakovića — kao i uvijek svjež i zanimljivo — o situaciji naše zemlje i njezina rukovodstva na međunarodnom planu dozvalo mi je u sjećanja neka moja razmišljanja, pa i neslaganja godine 1945. Tada sam bio sudac-istražitelj u Vojnom sudu Komande grada Zagreba. Za prvih pet mjeseci nakon oslobođenja naše je vojno sudstvo — posebno u Zagrebu — obavilo golem posao. Trebalo je suditi zločincima za zločine kojih je u četiri godine rata počinjeno više nego u čitavoj našoj historiji. Dok je u Dalmaciji i u Srbiji, koje su bile ranije oslobođene, velik dio posla bio obavljen prije konačnog oslobođenja čitave zemlje, u gornjem dijelu Hrvatske sudstvo — pogotovo vojno — radilo je sada danonoćno. Znam da nekada nisam odlazio na spavanje nego sam samo prodrijemao nešto malo na stolici ili u fotelji i zatim nastavljao da radim. Svi smo znali kakva je situacija i kakav politički trenutak i o tome u nikoga od nas nije bilo nikakvih dilema. Međutim, smatrao sam — usprkos takvoj navali — da ima predmeta koje se zbog njihove specifičnosti i izuzetnosti ne bi smjelo rješavati na brzinu. Pri tome sam mislio osobito na članove vlade NDH, te ličnosti Milu Budaka, Vjekoslava Servatzyja Begu, Viktora Prebega, »poglavnikovog pobočnika« i »poglavnog župana« (tj. maršala dvora), Miroslava — fra Tomislava — Filipovića Majstorovića. O tome sam govorio mome pretpostavljenom Vladi Ranogajcu, predsjedniku Vojnog suda Komande grada Zagreba. Rekao sam mu da zbog svega onoga što ta četvorica mogu i imaju da kažu i za historiju i za buduća pokoljenja ne bi se smjelo žuriti sa suđenjima. Vlado Ranogajec mi je tada odgovorio da je nama sada važna obnova, a ne prikupljanje građe za historiju. Moram priznati da sam i tada imao osjećaj za historiografiju, pa je moja intervencija vjerojatno i proizašla iz toga mog shvaćanja, mada tada nisam ni sâm bio svjestan koliko će nam to kasnije biti potrebno.

(str. 705)

V. SJEĆANJA - ZBIVANJA - SUSRETI

Srećko Džamonja

Prenešeno iz knjige II dio.

Knjiga I dio ima 442 stranice, a knjiga II dio 402 stranice, pripremljene su za tisak u tipkanoj formi u Zagrebu 1972. god. Interesantno štivo - Srećko je otac kipara Dušana Džamonje.

...

Za svoj prvi rođendan poslije oslobođenja zvonje, Maršal Tito je došao u Zagreb da ga u njemu provede. Trotoari Ilice bili su prepuni rođoljubivih Zagrepčana da fronetički pozdrave drugu Tita koji se sa svojom pratnjom u automobilu provezao glavnom saobraćajnicom Zagreba na putu za svoju rezidenciju. I ja sam se nalazio u gomili naroda blizu ugla Frankopanske ulice ozaren tim iskrenim narodnim slavljen. Odjednom, na suprotnom trotoaru, upravo naspram meni, spazih onoga farmaceutu Obrada Mičića, Dražinovog oficira, koji je u Beogradu predlagao u četničkoj organizaciji da bude stavljen na slovo "Z". Srce mi u grudima zadrhta od stropnje... Kola sa Maršalom Titom još nisu bila prošla. Da ovaj fanatični četnik, koji nije uspio da se s neprijateljima poveže, nije tu došao sa takvom zlikovačkom namjerom? Pritješnjen gomilom svijeta nisan se mogao naknuti s njesta da potražim milicajca ili nekog partizanskog boreca i upozorim ga na Mičića, koga bi u svakom slučaju bilo dobro uhapsiti kao izdajnika. Srećom dok sam još bio uzbuđen takvim mislima, automobil sa drugom Titom rinu usporenom tempom pored mjesta na koje sam stajao i skrenu uzljesničku ulicu, a da se ništa nije dogodilo. Meni laknu pri duži... Od uzbuđenja i od podignutih ruku gledalaca oko mene koji su bučno pozdravljali Tita, nisan ga dobro ni sagledao, što mi je bilo žao. Pošto je Maršalov automobil izašao iz Ilice, gomila sa trotoara pređe na ulicu. Još uvijek sam želio da pronađem kojeg milicionara, ali mi se Mičić izgubi iz vida. Možda je i on mene spazio pa je pohitao da unakme. Nije mi bilo baš mnogo žao zbog toga, jer po svojoj niroljubivoj naravi nisan bio sklon potkazivanju na koga vlastina, iako sam u ovakvom slučaju smatrao da bi mi to bila patriotska dužnost. Ipak Mičić nije izbjegao zasluženoj kazni. Uspjelo mu je tada bilo da se prebaci preko granice. Pođije tri-četiri godine saznao sam iz novina da je jedna grupa divozanata bila ubačena u Jugoslaviju iz Austrije, ali je na se granici pala u zasjedu budnih organa MNOJ-a. U grupi je i Obrad Mičić. Narodni sud ga je osudio na smrt.

(str. 151 i 152)

U razgovoru s poznanicima, neko me je upozorio da je preko radija i u novinama objavljena obavijest Gradskog narodnog odbora kako je konfiskovana sva nepokretna i pokretna imovina ustaša. Mnogi od njih su pred oslobođenje Zagreba napustili zemlju. Dužuci da su mnogim rodoljubima koji su "otišli u šunu", kao i jevrejima i svima onima koji su odvedeni u Jasenovac i druge logore, ili su izbjegli iz Hrvatske pred ustaškim terorom bili opljačkani stanovi, Narodna vlast je odlučila da se povratnicima nadoknadi barem donedle nanamena šteta. Napušteno pokućstvo izbjeglih ustaša ustupio im se u vlasništvo. Reflektanti na tu naknadu, po povratku u Zagreb, trebali da se obrate u jedan ured koji se nalazio na današnjem Trgu Žrtava fašizma. Bez odlaganja otišao sam na označeno mjesto, prikazao sam nadležnom službeniku svoj slučaj i pednic na uvid Odluku Kotarskog suda kojom mi je bila vraćena u vlasništvo kuća u Dubravi i Rješenje općinskog MO da se mogu useliti u svoju kuću. Bez daljeg ispitivanja, rukovodilac odredi jednoga podređenog službenika da me odvede u nekoliko napuštenih ustaških stanova da odaberem namještaj koji mi se najbolje sviđa i dađe mu adrese tih stanova sa ključevima. Reče mi pri oproštaju da imam sroču što sam prvi reflektant. Mi izbjeglice, ni borei, ni prognani Židovi još se nisu počeli vraćati u Zagreb zbog porušenih željezničkih pruga. Taj pratilac, dobar poznavalac konfiskovanih ustaških stanova, jer je učestvovao pri proceduri konfiskacije, odvede me u Gornji Grad mislim u Donetovu ulicu, na prvi sprat jedne stare kuće. Stan je bio dvosoban sa prostora kuhinjom, i na prvi pogled sam vidio da je pripadao imućnijoj porodici. Kompletan stilska soba za spavanje od žućkastog javorovog drveta: dva bračna kreveta s noćnim ormarićima, tekilni ormar s ovalnim ogledalom na srednjim vratima, psiha isto tako s ovalnim volikim ponićnim ogledalom uzduž položeni. Soba za dnevni boravak predstavljala je pravi salončić, sa dvije široke vrlo udobne naslonjače presvučene svilom, isto širok divan isto tako presvučen svilom, vrlo podušan da troje na njemu sjede, ali koji može da posluži i kao rezervni ležaj za spavanje, dvije staklene vitrine, itd. Sve me pratilac rekao odmah da noćeno više ništa rati. Presto nisam mogao povjerovati da će taj elegantni namještaj biti moje vlasništvo. Koliko će se samo obrađivati Vera kad ugleda stan u našoj kući tako gospodski namješten! A tek Donja, koja se nije mogla utješiti što sam, u novčanoj tjeskobi, morao u Srbiji gotovo u bescijenje prodati našu bračnu spavaću sobu koju smo bili kupili još u Mestaru od udovice moga bivšeg direktora Učiteljske škole. U Beogradu smo imali još samo četiri željezna kreveta, volili smo i jedan stari ormar. Nije bilo dovoljno ležaja ni za našu djecu. Sad ću noći u svojoj kući kompletirati sve sobe i kuhinju.

Nisam odugovlačio da namještaj prebacim kući. Trebalo je pronaći dvoja špediterska kola sa četiri čovjeka. I pri tome mi je pomogao moj predusretljivi pratilac iz MO. I

STRATIŠTA | MOGUĆE MASOVNE GROBNICE
DRUGOG SVJETSKOG RATA | PORAČA
GRAD ZAGREB

Psijijatrijska bolnica Vrapče/ IX.1944/ 106,
Nijemci odveli bolesnike u logor/ IG, ZD/-
Bilo je pojedinačnih pojava odvođenja
bolesnika tijekom rata i iz drugih bolnica.

Bolnica Sveti Duh/ 1945/ 270, ranjenici
odvedeni i likvidirani (Jazovka)/ SK/ -
Na isti su način likvidirani ranjenici i bolesnici
u drugim zagrebačkim bolnicama: Vrapče,
Brestovec (50), Rebro (300, Maksimir),
Šalata (30, Maksimir), Vinogradska...

- 40

je sav nanještaj bio stručno natovaren na kola, rekao sam k
čijašima da polako idu prema Dubravi, a ja ću tamo prije
njih stići tramvajem da ih pred kućom dočekam. Sprovednik p
nući opet sprovednik ponudi svoju uslugu da otprati kola sa
stvarima, jer inače treba da potpiše revers za uzete stvar
a na osnovu reversa meni će biti izdata službena potvrda da
je nanještaj postao moja legalna svojina. On sjedne uz kočij
ša prvih kola i krenuše njih tri na ulicu, a ja se uspinja
čim spustih na Ilicu. Postavio mi se težak problem: kako ću
isplatiti špeditera? S novcem sam vrlo slabo stajao, a za
ovaj posao će mi trebati pozamašan iznos. Od Ani i Vore nis
se ni usudio da ga tražim. Nije bilo druge, nego obratiti s
nome Šini. Opet sam imao sreću: našao sam ga u kafani "Zagr
- Iako vam da ne pomognem, dragi moj profesore. I
liko vam novaca treba?

(str. 153 - 154)

Verinom divljenju i oduševljenju nije bilo granica
kad je ušla najprije u "vizitnu" ("primaću"), a onda i u
spavaću sobu.

- Ma šta je ovo?! Otkud ti ovaj nanještaj?

Ja se samozadovoljno smjehuljim i puštam svoju kćer
da se divi, jer znam koliko je njoj bilo stalo do lijepog iz-
gleda stana, kao i do njene spoljašnosti. Kad je obišla i
kuhinju i vidjela kompletan kuhinjski pribor, ponovi pitanje:

- Ama otkud si smogao sve ovo, tata?

- Sjeli smo u nekane i udobne naslonjače da joj ispri-
čam kako sam došao do toga kompletnog nanještaja za prazne
prostorije naše kuće. Kao što sam već sponenuo, bio sam uvje-
ren da je na taj način narodna vlast besplatno obeštela
one rodoljube koje su ustaše bili opljačkali. Danas, 19. jula
1968. dok odlučavan u "Sjećanjima" ovu zgodu, posjetio sam u
bolnici Donku koja se već 16 dana liječi od bolesne noge. Nje
sam u razgovoru kazao da sam u svom životopisu opicao kako
sam u maju 1945. bio dobio onaj naš lijepi nanještaj. Ona me
prekinu da ne podsjetim na ono što sam zaboravio:

- Nisi ti njega dobio. Kad si bio u Sarajevu 1946.
došla je komisija i procijenila vrijednost toga nanještaja
koji sam morala platiti,...

(str. 155)

Pri kraju školske godine juna mjesecem, Gradski KKPH je prosvjetne radnike Zagreba sazvao na sastanak u sadašnjem domu sindikata, kojemu je i ovdje predsjedavao drug Marko Belinić. Ja sam sjedio u trećem ili četvrtom redu stolica u sredini dvorane. Kad mi se pogled susreo sa Belinićevim, prijazno mi je kimnuo glavom u pozdrav. Sastanak je otvorio jedan kolega i, istaknuvši u nekoliko riječi čnevni red, dao je riječ aguru Beliniću. Poslije njegovog poduljeg govora o ozbiljnim zadacima koji stoje pred prosvjetnim radnicima, trebalo je da se razvije diskusija. Nastala je mučna šutnja, jer se niko nije javljao da govori. Predsjedatelj polušava da animira prisutne uvjeravajući da na ovakvin skupovinu svako treba da otvoreno iznese svoje mišljenje o problemima koji nisu malebrojni. Onda se odvaži jedan profesor iz sredine dvorane i, poslije kratkog uvoda, predlaže da kolektiv prosvjetnih radnika uzme u zaštitu zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca, kojoga optužuju da je sarađivao sa ustaškim vlastima. Tvrdi da je to kleveta na poglavara katoličke crkve. Stepinac je, po tvrđenju toga profesora, kao crkveni visokodostojnik istupao samo pri nekim službenim ceremonijama što po svome položaju nije mogao izbjeći, ali da svi Zagrepčani znaju da je nadbiskup bio protivnik i ustaša i okupatora. Jedan dio auditorija, ne osobito brojna, podupro je taj drski predlog malim aplauzom. Većina je šutjela. Na Belinićevom smrkutom licu vidio sam da je u neprilici. U dvorani je zavladao mučan tajac. Ja sam bio revoltiran tom otvorenom prevlacijom. Nađao sam se da će neko od komunista ili iskrenih antifašista protestirati protiv takvog postupka. Ali se niko nije javljao za riječ. Uvidjevši da niko od prisutnih zagrebačkih prosvjetnih radnika ne namjerava da reagira, digoh ruku i u isti mah ustadeh. Primijetio sam da se i Beliniću bile malo razvedrilo lice. Uzbuden kako istupom predgovornika, tako i cijelom situacijom u dvorani, počeo sam tine da sam zgranut kako se mogao naći u Zagrebu jedan prosvjetni radnik da se zauzima za nadbiskupa Stepinca...

... Za sve čestite ljude koji su podnijeli muke nacističkog terora, koji su ustaše sadistički provodili

bila bi teška uvreda kad Alojzije Stopinac ne bi bio izved pred Narodni sud.

Većina prisutnih prosvjetnih radnika pozdravila je živim pljeskanjem ovo moje izlaganje. I drug Marko Belinić mi je pljeskao. Ali je bilo i dosta smutnutih lica. To su bili, kako mi je kasnije objašnjeno, mahom pritajeni klero fašisti iz čijih je redova bio i onaj predgovornik sa svoj čudovišnim predlogom. Kasnije mi je rečeno da je takve orijentacije bila i jedna "drugarica" koja je uspjela da bude postavljena za načelnika Odjeljenja za srednju nastavu u tadašnjem Ministarstvu prosvjeta Republike Hrvatske. Tine se objašnjava što za "moje prednete nije bilo potrebe u zagrebačkim gimnazijama" kad sam bio podnio molbu za reaktivaciju, kao što čeno to u daljem izlaganju "Sjećanja" vidjeti, nego mi je ponudeno da odabere koje drugo mjesto u Hrvatskoj.

(str. 157 i 158)

VI. IZVADAK IZ JEDNOGA OD BELINIĆEVIH GOVORA

iz tog vremena objavljenog u Vjesniku broj 25. od 19. svibnja 1945. str. 2

Strana 2.

»VJESNIK«

Broj 25.

NA VELIKOJ SINDIKALNOJ KONFERENCIJI U ZAGREBU

PREKO 3.000 RADNIKA I NAMJEŠTENIKA TRANSPORTA, SAOBRAĆAJA I ŽELJEZNIČKIH RADIONICA MANIFESTIRALO JE SNAGU I JEDINSTVO RADNIČKE KLASI — GOVOR MARKA BELINIĆA

ZAGREB, 19. svibnja. — Prva konferencija sindikalnih radnika, koji su zaposleni u transportu, saobraćaju i željezničkim radionicama, održana je 18. u 19. u prostorici bolnog dvorana

u Zagrebu. Učestvovali su i predstavnici sindikata, koji su se sastali u prostorici bolnog dvorana

Oni, koji još nisu na čelu s tim da se bave sa stvarima, ljudi su, koji su se bave sa stvarima, ljudi su, koji su se bave sa stvarima

Oni, koji još nisu na čelu s tim da se bave sa stvarima, ljudi su, koji su se bave sa stvarima, ljudi su, koji su se bave sa stvarima

Oni, koji još nisu na čelu s tim da se bave sa stvarima, ljudi su, koji su se bave sa stvarima, ljudi su, koji su se bave sa stvarima

Oni, koji još nisu na čelu s tim da se bave sa stvarima, ljudi su, koji su se bave sa stvarima, ljudi su, koji su se bave sa stvarima

Ako netko želi da osjeti da li su u našoj državi nastale promjene ili ne, onda vas ja, drugovi, pozivljam, neka osjeti svatko našu moć, neka osjeti da su se u našoj državi dogodile zaista krupne i korjenite promjene (Povici: Tako je!) Izvojevali smo si to pravo borbom, vlastitom krvlju. Ova država je naša. U njoj imamo pravo mi. Ona će biti onakova kakovu ćemo je urediti sami. (Povici: Tako je!) Nemamo se, drugovi, čega plašiti. Ja bih vam preporučio, da zgrubite sve fašističke elemente sutra ujutro, ili još sada, ako se neki nalaze ovdje među vama, za vrat, treba ih maknuti. (Povici: Tako je!) Borili smo se za narodnu demokraciju i treba da naš narod osjeti da on isključivo ima pravo. (Dolje izdajice!) Fašističke tipove, koji su skriveni po kojejakvim rupama, naša je dužnost, radnička dužnost, da ih pronadjemo i uništimo. (Povici: Tako je.) Svima treba biti jasno, da će u našoj državi postojati pravda i zakonitost, ali za fašiste zakona u našoj državi nema. (Povici: Tako je!) Jedini zakon koji ćemo primijeniti na njih jest — kuršum (Povici: Tako je!) Nema pravde za one, koji su stvarali bezakonje, koji su rezali grudi majki, koji su palili naša sela. Oni nemaju nikakova prava, da se pozivlju na demokraciju. (Povici: Tako je!)

Drugarice i drugovi! Hoću da vam kažem, da je u vašim rukama sve, da pročistite odmah danas, naša poduzeća od fašističkih zlotvora. Radnici imaju puno pravo, da ih na licu mjesta likvidiraju, bez obzira na to, da li će netko reći da li imaju dozvolu od komande grada. Mi smo tu dozvolu stekli tokom teške i krvave borbe (Povici: Tako je! Dolje fašisti!) Od nas, drugovi, zavisi hoćemo li brzim koracima ići naprijed u podizanju narodnog blagostanja ili ne. Naša demokracija, drugovi, jest narodna demokracija. Naša demokracija nije demokracija za one, koji su se protiv demokracije borili. Danas će biti demokracija za narod, a neće biti za pljačkaše i špekulante.

Drugovi! Na završetku hoću da kažem još nekoliko riječi kakvi nas zadržavaju i što trebamo raditi.

Prvi naš zadatak jest, da odmah sutra pročistimo radionice od ustaških elemenata. (Hoćemo.) Rekli smo, koja imamo prava, rekli smo čija je ova država. Naša. Ovo je naša vlast. Ovo je naša država i mi nećemo da se ustručavamo u našoj državi ono što

mišlimo, slobodno da kažemo, ono što govorimo, to ćemo u život i sprovesti. (Aplauz.) Nadalje treba, drugovi, da kompletno radnici i namještenci odmah pristupe formiranju po pojedinim rajonskim odborima Jedinstvene narodno-oslobodilačke fronte i da svo rodoljubivo građanstvo veže u te odbore JNOF-a po rajonskim ulicama i blokovima kuća. Preko JNOF-a donosit će se političke odluke, koje će biti pretresane, i preko vlade u život sprovodjane. Dakle, ne možemo živjeti bez JNOF-a, nego moramo stupiti u nju, ako hoćemo imati kontrolu nad radom organa narodne vlasti i ako hoćemo da imamo neposredni udio na odluke naših narodnih vlasti. Stvarajmo odmah naše sindikalno organizacije, po pojedinim poduzetima obuhvaćajući više i više tehničko osoblje da bi se moglo pristupiti odmah sredjivanju pitanja plaća, sredjivanju socijalnog osiguranja i konačno pristupiti našoj ideološkoj izobrazbi. Evo, drugovi, to su nam prvi zadaci. Na završetku još bih htio reći: u našoj državi više neće biti slavnih ljudi na račun radničke klase i cijelog naroda, nego će biti udarnika. Nj-

hovo nitke bit će izljepljene svuda i o njima će se pisati.

Poslo se stičao pljesak i poklici odobravanja, kojim su radnici pozdravili druga Marka Belinića, na završetku njegovog govora, prešlo se na izbor akcionog odbora. Radnici su iz svoje sredine izabrali u odbor najbolje drugove, prokušane borce i sindikalne radnike. U akcionom odboru su bili:...

VII. TKO SU BILI "OSLOBODITELJI" ZAGREBA?

Broj 19.

MARŠAL TITO POHVALIO JEDINICE KOJE SU OSLOBODILE ZAGREB

BEograd, 11. svibnja. Pohvala vrhovnog komandanta maršala Tita jedinicama I. i II. armije:

»Nadirući su neodoljivim naletom s juga i istoka, jedinice naše I. i II. armije, slomile su upornu neprijateljsku obranu zagrebačkog utvrđenog rejonu i zauzele Zagreb, glavni grad federalne Hrvatske. ~~Vješt~~im manevrom naših jedinica, grad je ostao neoštećen i sačuvan od razaranja.

Za oslobodjenje grada Zagreba pohvaljujem jedinice naše I. i II. armije pod komandom general-lajtnanta Koče Popovića, general-lajtnanta Peka Dapčevića, general-majora Redovana Vukanovića, general-majora Ljube Vučkovića, general-majora Milutina Motače, pukovnika Mijalka Todorovića i pukovnika Blaza Lompara.

Izražavam svoju zahvalnost svima borcima i rukovodilcima jedinica, koje su izvojevale ovu pobjedu.

Neka je slava palim junacima za oslobodjenje naše domovine!

Start fašizmu — sloboda narodu!

Vrhovni komandant

maršal Jugoslavije

JOŠIP BROZ TITO.

Beograd, 10. maja 1945. (Tanjug).

*Iz Vjesnika broj 19. od 12. svibnja
1945., str. 2*

DONOSIMO PODATKE O OSOBAMA NAVEDENIM U TITOVOJ POHVALI

iz Leksikona narodnooslobodilačkog rata i revolucije 1941. - 1945.,

Narodna knjiga Beograd, 1980.

1., str. 878

POPOVIĆ Koča, Pera Posavac (Beograd, 1908), polit. radnik. Apsolvirao filozofiju; bavio se književnošću i publicistikom. Član KPJ od 1933. god. Više puta hapšen. Učesnik španskog građanskog rata. God. 1939. vratio se u Jugoslaviju; bio član PK KPJ za Srbiju do hapšenja 1940. U NOR jedan od organizatora ustanka u Srbiji. Bio komandant Kosmajskog-posavskog odreda, komandant 1. prol. brig., komandant 1. korpusa NOVJ, komandant GS Srbije i komandant 2. armije. U bitkama na Neretvi i Sutjesci komandovao div., a u operacijama u BiH 1945. i u završnim operacijama JA - 2. armijom. Posle rata načelnik Generalštaba JNA, državni sekretar za inostrane poslove; od 1966. do 1967. potpredsednik Republike, pa član Predsedništva SFRJ. Bio član CK SKJ. general-pukovnik JNA u rezervi. Odlikovan Ordenom slobode i Ordenom narodnog heroja.

POPOVIĆ KOČA

2., str. 211

DAPČEVIĆ Peko (Ljubotin, Cetinje, 1913), polit. radnik. U napredni radnički pokret stupio kao đak gimnazije, a član KPJ od 1933. god. Bio je član OK KPJ Cetinje (1936. i 1937). U španskom građanskom ratu je komandant bat. Posle poraza Španske Republike (1939) zatočen u logoru u Francuskoj, a sledeće godine pobeo u Austriju. God. 1941. došao u Jugoslaviju. Jedan je od organizatora ustanka u cetinjskom okrugu. Bio je komandant Lovčenskog odreda, komandant GS za Crnu Goru i Boku, komandant 4. prol. brig., komandant 2. prol. div., komandant 2. korpusa NOVJ, komandant 1. armijske grupe, komandant 1. armije; član AVNOJ i CASNO. Istaknuti i popularni komandant; u bitkama na Neretvi i Sutjesci komandovao je div., u beogradskoj operaciji armijskom grupom a na Sremskom frontu i u završnim operacijama JA komandovao je armijom. Posle rata načelnik Generalštaba JNA, član SIV, ambasador, potpredsednik Skupštine Jugoslavije, član CK SKJ i dr. Napisao više radova iz oblasti vojne nauke. General-pukovnik JNA u rezervi. Odlikovan je Ordenom slobode i Ordenom narodnog heroja.

DAPČEVIĆ PEKO

3. Enciklopedija Jugoslavije, str. 548

VUČKOVIĆ

Ljubo, general-pukovnik JNA (Ljubotin, Cetinje, 22. I 1915 —). U jugoslavenskoj vojsci završio Nižu školu Vojne akademije u Beogradu 1935. U NOR-u od jula, član KPJ od septembra 1941. U NOR-u je bio komandant bataljona i vršilac dužnosti komandanta Lovčenskog NOPO, oktobra 1942 komandant 2. dalmatinske brigade, juna 1943 komandant 4. proleterske brigade, decembra 1943 komandant 2. proleterske divizije, septembra 1944 komandant 13. korpusa, 1945 načelnik štaba 2. armije. Završio je Višu vojnu akademiju «K. J. Voršilov» u SSSR-u 1948. Posle rata na visokim dužnostima u Generalštabu JNA, zatim načelnik Generalštaba JNA i načelnik Više vojne akademije JNA, član Saveta narodne odbrane. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i drugim visokim odlikovanjima. B. Jok.

4., str. 1215

VUKANOVIĆ Radovan (Roganti, Podgorica, 1906), general-pukovnik JNA u penziji. Studirao prava. Član SKOJ od 1924. a KPJ od 1926. god. Od 1926. do 1929. god. bio sekretar PK SKOJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak, Kosovo i Metohiju; 1936-1937. god. član PK KPJ za C. Goru. Više puta hapšen i proganjan. Jedan od organizatora ustanka u podgoričkom srezu. Bio zamenik komandanta Crnogorskog odreda za operacije u Sandžaku, komandant 2. bat. 1. prol. brig., komandant 4. prol. brig., komandant 3. div., komandant 2. korpusa NOVJ, pomoćnik komandanta 2. armije. U operacijama za oslobodjenje Crne Gore komandovao je korpusom, a u sarajevskoj operaciji grupom korpusa. Većnik AVNOJ i CASNO. Posle rata komandant armije, komandant vojne oblasti, načelnik VVA, načelnik Uprave pešadije JNA, potpredsednik SO. SUBNOR Jugoslavije i dr. Narodni heroj.

VUKANOVIĆ RADOVAN

MORAČA Milutin (Stekercovi, Glamoč, 1914), general-pukovnik JNA u rezervi, polit. radnik. Diplomirao prava. U revol. pokretu učestvuje od 1935, a član KPJ od 1936. god. Do rata polit. radi u Bačkoj; 1939. izabran je za člana OK KPJ za sev. Bačku. Jedan je od istaknutih organizatora ustanka u Drvaru. Bio je komandant bat. *Sloboda*, zamenik komandanta 5. krajiškog odreda, komandant 4. krajiške brig., komandant 5. divizije. U operacijama u proleće 1944. u Srbiji komandovao je 2. i 5. div. a u završnim operacijama JA je načelnik Staba 1. armije. Posle rata komandant oblasti, zamenik načelnika Generalštaba JNA, član SIV, član CK SK BiH, član SK SSRNJ i dr. Narodni heroj.

MORAČA MILUTIN

O njegovoj djelatnosti iz 1941. vidi u našoj knjizi Rehabilitacija četništva u Republici Hrvatskoj - Četnička pobuna i zločin u istočnoj Lici i jugozapadnoj Bosni 27. srpnja 1941. godine i hrvatske žrtve.

LOMPAR Blažo (Bokovo, Cetinje, 1912), general-pukovnik JNA u penziji. Diplomirani pravnik. Član KPJ od 1939.

LOMPAR BLAŽO

god. Bio instruktor MK KPJ Beograd. Hapšen i proganjan više puta. U NOR od 1941. god. Bio polit. komesar bat., rukovodilac Politodela 1. krajiške brig., rukovodilac Politodela 6. primorsko-goranske brig., rukovodilac Politodela 13. div., rukovodilac Politodela 8. div., polit. komesar 2. armije (od jan. 1945). Posle rata načelnik odseka u Političkoj upravi JA, polit., komesar 1. vojne oblasti, polit., komesar VVA JNA, komandant korpusa i dr. Odlikovan ORZ.

TODOROVIĆ Mijalko Plavi (Dragušica, Kragujevac, 1913),

TODOROVIĆ MIJALKO

polit. radnik; inženjer; aktivista u student. pokretu (član Centralnog odbora Ujedinjene studentske omladine); član KPJ od 1936, a od 1939. sekretar MK KPJ za Kragujevac i član OK za Šumadiju; od 1940. član PK KPJ za Srbiju; u NOR, u ustanku, sekretar OK za Kragujevac; pomoćnik i polit. komesar 1. prol. brig., polit. komesar 1. armije; većnik AVNOJ. Posle rata pomoćnik ministra narodne odbrane, ministar Savezne vlade, potpredsednik SIV, predsednik

skupštine Jugoslavije, član CK Srbije, član CK i sekretar IK CK SKJ i dr. General-potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj.

Prvi poslijeratni "upravitelj" Zagreba

Navedenima svakako trebamo pridodati 8., str. 430

JOVANIĆ Đoko (Suvaja, Donji Lapac 1917), general-pukovnik JNA u penziji. Član SKOJ od 1935. a član

KPJ od 1936. god. Osuđivan zbog revol. rada. Jedan je od istaknutih organizatora ustanka u Lici. U ratu je bio: komandir čete, komandant bat. *Marko Orešković*, komandant 3. ličkog odreda, pomoćnik komandanta GS Hrvatske, komandant 6. prol. div. *Nikola Tesla*. U operacijama 1943-44. god. komandovao je divizijom, a u proboju sremskog fronta 1945. god. objedinjavao je dejstva grupe div. 1. armije. Posle rata komandant korpusa, načelnik uprave u SSNO, komandant armije, podsekretar u SSNO i dr. Narodni heroj.

JOVANIĆ ĐOKO

O njegovoj djelatnosti iz 1941. vidi u našoj knjizi Rehabilitacija četništva u Republici Hrvatskoj - Četnička pobuna i zločin u istočnoj Lici i jugozapadnoj Bosni 27. srpnja 1941. godine i hrvatske žrtve. Ovome još trebamo dodati stradanja Travnika, Gospića i mnogih drugih mjesta u Hrvaskoj i BiH.

Vidi također knjigu Kronika stradanja Hrvata južne Like, Luka Pavičić D-GRAF, Zagreb, 1997.

9. Enciklopedija Jugoslavije, str. 273

NENEZIĆ, Radojica, general-potpukovnik JNA (Braćanac, Nikšić, 23. IX 1921—). Kao đak osječke gimnazije postao 1938 član SKOJ-a; član KPJ od 1940. Juna 1941 učestvuje u Srbiji u pripremama za ustanak, stupa u Mačvanski NOP-odred 11. VIII 1941, a po povlačenju partizana iz Srbije ratuje u Crnoj Gori i Bosni. Septembra 1942 vraća se u Slavoniju i postaje komandant bataljona u 1. slavonskom partizanskom odredu, potom zamenik komandanta 12. slavonske brigade. Od decembra 1942 komandant 17. brigade, od maja 1943 zamenik komandanta 28. divizije, od septembra iste godine načelnik štaba 6. korpusa. Februara 1944 postavljen za komandanta 28. divizije. Ranjavan tri puta. Posle rata na visokim vojnim dužnostima, pored ostalog, komandant korpusa. Završio Vojnu akademiju M. V. Frunze u SSSR-u 1947. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i drugim visokim odlikovanjima. P. Bić.

...

Hrabrošću i umešnim komandovanjem istakao se u prvoj godini ustanka u borbama u Mačvi. Po dolasku u Slavoniju istakao se u jurišu na ustašku posadu u Orljavcu i Španovici, 1942 godine, kao i u borbama za oslobođenje Srbije i Beograda.

*Iz Zbornika narodnih heroja Jugoslavije,
"Omladina" Beograd 1958. godine,
str. 554*

Nenezić je bio jedan od ključnih aktera u uništenju ŠPANOVICE kraj Slavonske Požege!

Vidi također knjigu Španovica, Tonči Erjavac, Novi liber, Zagreb 1992. i Dvadeset osma slavonska NO udarna divizija, Centar za kulturu i informiranje - Grubišno polje, 1990. - Izdavač knjige je Ekonomika - Novi Beograd. Svi tekstovi u knjizi su na srpskom jeziku u latinici. Po sadržaju sudeći, preteča "SAO Zapadna Slavonija"?

Napomena:

Ni jedan od navedenih "zaslužnika za oslobađanje" Zagreba nije Hrvat. Ista situacija je i sa vojnim postrojbama koje su prve ušle u Zagreb- bile su iz Srbije ili pretežno sastavljene od Srba.

SVJEDOČENJA ŽRTAVA

VIII. UBIJANJE RANJENIKA IZ BOLNICE REBRO

*Iz knjige Stradanje Hrvata plehanskog kraja,
Ivan Čičak i Andrija Zirdum
Derventa, 1991.*

- i) Ivan Čičak Markov (1920), autor ove knjige, svjedok je ubijanja ranjenika iz bolnice Rebro 10. svibnja 1945. godine.

Kao domobran intendant-opskrbnik vozio sam se 8. svibnja 1945. biciklom od bolnice na Jordanovcu prema Pantovčaku. Bio sam naoružan a u kožnoj torbi nosio spise i karte bojne. Prolazeći pored nekog civila, pozdravio sam ga, ali je on ubrzo izvukao pištolj i pucao na mene. Bacio sam se u jarak i odgovorio iz svoga oružja. Bio sam ranjen, u nogu.

Vratio sam se u bolnicu Rebro. Ondje sam susreo časnu sestru Josipu i ljubazno je zamolio da mi liječnik izvadi metak iz noge. Liječnik je rekao da to neće biti lako, ali ga je na moju molbu izvadio.

Već je bio sumrak. Dvojica bolničara, rodом s otoka Brača, pitali su me, kamo ćeš sada? Za vojskom, odgovorio sam. Nemoj biti lud, rekoše mi. Noć je, ostani ovdje. Dali su mi neko civilno odijelo, bolnički mantil i povelili me u odjel za bolničko osoblje. Brzo sam zaspao.

Oko jedan sat poslije ponoći, došla je dežurna časna sestra s krunicom u ruci i rekla mi: Gospodine, partizani su opkolili bolnicu! Pošao sam k prozoru u namjeri da skočim, ali su me u tome spriječile časne sestre. Stigli su i ona dva bolničara i umirili me.

Ujutro nam je naređeno da svi siđemo u krug bolnice, i da se razvrstamo po rodovima vojske. Bolničari su me strpali u civile. Domobranima je odmah naređeno da ranjenike snose u bolnički podrum, da pripreme sve odjele za prijem ranjenih partizana. Zbog lijepa rukopisa mene su odredili da popisujem prispjele ranjenike, jer su bolničari svjedočili kako sam sakat u nogu, što sam ja i prihvatio.

Kad su domobrani snijeli ranjenike, nekamo su ih otjerali.

Oko 22 sata desetak naoružanih partizanki sišlo je u podrum k ranjenicima. Tukle su ih, maltretirale i izvrtale krevete ne osvrćući se na njihove jauke i zapomaganja. Jednoj partizanici, od udaraca, ostao je u pesnici zalomljen zub nekog ranjenika, pa je došla da joj se to izvadi. Dok je liječnik vadio, ja sam joj pridržavao ruku.

Nešto poslije ponoći tj. 10. svibnja 1945. stigla su dva kamiona s partizanima koji su opkolili bolnicu. Premda u veliku strahu ipak smo sve gledali s prozora. Dovedi su i osam zarobljenih Nijemaca, i poslali ih u podrum ranjenicima. Htio sam vidjeti šta rade. Uzeo sam knjigu u koju sam uvodio prispjеле partizanske ranjenike i krenem k vratima. Partizan-stražar dočeka me sa psovkom i ne da mi proći. Oštro mu rekнем: Ti radi svoj posao, a mene pusti da ja radim svoj. Gdje je komandir? Na to me stražar pusti. Prošao sam na ulaz gdje su bili parkirani kamioni. U prolazu sam vidio kako četiri njemačka zarobljenika na nosilima donose ranjenike, dvojica ih za ruke i noge ubacuju u kamione, a preostala dvojica na kamionu slažu ih pod ceradu jednog na drugoga, kao drva-cjepanice. Ranjenici su jaukali, zazivali Boga, sv. Antu, majku, žene, djecu i slično, na što se nitko nije ni obazirao. Pored njih je, dok su to radili, stajao jedan partizan s uperenim automatом u zarobljenike, te moj prolazak nije ni primjetio.

Čim sam ušao u bolnicu, pozlilo mi je od onoga što sam vidio. Sve sam ispričao časnoj sestri i dvojici bolničara i zamolio ih da šute.

Kad su potovarili ranjenike, kamioni su krenuli prema Maksimiru i najendom se zaustavili. Gonjen znatiželjom krenuo sam u bolničkom mantilu iz bolničkog kruga ali me je stražar zaustavio. Vratio sam se u zgradu za bolničko osoblje i s balkona gledao kako ranjenike vade iz kamiona i bacaju u jamu, jednoga na drugoga. Kad su ih povadili, na tu gomilu ranjenika pucali su iz automatskog oružja. Poslije su Nijemci zarobljenici zagrmuli jamu, iskopali sebi drugu u kojoj su oni postrjeljani. Prema nekim proračunima iz bolnice Rebро odvučeno je oko 280 ranjenika.

Među njima 10. svibnja 1945. ubijeni su: Jure Perković Nikolin (1925) iz Brezika, Ilija Bekić Matin (1907) iz Dažnice, Pejo Čičak Jozin (1921) iz Gradine, Fabijan Karamatić Pejin (1925) iz Johovca, Luka Grgić Ilijin (1918) iz Donjih Koliba, Jurika Jelinić Jozin (1925) iz Gornjih Močila, slijepi Ivan Ključević Filipov (1922) iz Komarice, Ivan Tolić Ilijin (1920) iz Komarice, Marko Guberac Markov (1921) iz Donjeg Višnjika i Ivan Kolobarić Marijanov (1919) iz Donjeg Višnjika.

(str. 30 i 31)

BOLESTNIKA														PROJEKCIJA			
Tekući broj	PREZIME I IME	Mjesto rođenja	Mjesto boravka	Ime	Dati	Ostalo	DIAGNOZA	Klasa		Oznaka		Za		Za		10% na godišnju kliniku	
								I.	II.	Ka	h	Ka	h	Ka	h		Ka
3361	Kijica Klavat	1919 sl. mlij. mlij. dječ.	Karlovac opć. bol. Bijaga	Slava Bijaga	3 1/2	9/15	Kubus opć. bol. Bijaga Bijaga	5 10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	
3362	Chelivoy Buntić	1919 sl. mlij. mlij. dječ.	Karlovac opć. bol. Bijaga	Slava Bijaga	3 1/2	9/15	Kubus opć. bol. Bijaga Bijaga	5 10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	
3363	Chelivoy Buntić	1919 sl. mlij. mlij. dječ.	Karlovac opć. bol. Bijaga	Slava Bijaga	3 1/2	9/15	Kubus opć. bol. Bijaga Bijaga	5 10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	
3364	Chelivoy Buntić	1919 sl. mlij. mlij. dječ.	Karlovac opć. bol. Bijaga	Slava Bijaga	3 1/2	9/15	Kubus opć. bol. Bijaga Bijaga	5 10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	
3365	Chelivoy Buntić	1919 sl. mlij. mlij. dječ.	Karlovac opć. bol. Bijaga	Slava Bijaga	3 1/2	9/15	Kubus opć. bol. Bijaga Bijaga	5 10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	
3366	Chelivoy Buntić	1919 sl. mlij. mlij. dječ.	Karlovac opć. bol. Bijaga	Slava Bijaga	3 1/2	9/15	Kubus opć. bol. Bijaga Bijaga	5 10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	
3367	Chelivoy Buntić	1919 sl. mlij. mlij. dječ.	Karlovac opć. bol. Bijaga	Slava Bijaga	3 1/2	9/15	Kubus opć. bol. Bijaga Bijaga	5 10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	
3368	Chelivoy Buntić	1919 sl. mlij. mlij. dječ.	Karlovac opć. bol. Bijaga	Slava Bijaga	3 1/2	9/15	Kubus opć. bol. Bijaga Bijaga	5 10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	
3369	Chelivoy Buntić	1919 sl. mlij. mlij. dječ.	Karlovac opć. bol. Bijaga	Slava Bijaga	3 1/2	9/15	Kubus opć. bol. Bijaga Bijaga	5 10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	
3370	Chelivoy Buntić	1919 sl. mlij. mlij. dječ.	Karlovac opć. bol. Bijaga	Slava Bijaga	3 1/2	9/15	Kubus opć. bol. Bijaga Bijaga	5 10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	10/10	

PRESLIK UPISNE KNJIGE BOLESTNIKA REBRO
(ZAKRUŽENI BOLESNICI UPUĆENI SU NA STRATIŠTE)

Redni broj	PREZIME I IME	BOLESTNIKA										PRO																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																							
		Doba		MISTO		IME		DAN		DIAGNOZA		Bazis		Druge		Za		1974																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																	
		a) Doba b) Vrij c) Doba d) Zastit	e) Doba f) Vrij g) Doba h) Zastit	i) Doba j) Vrij k) Doba l) Zastit	m) Doba n) Vrij o) Doba p) Zastit	q) Doba r) Vrij s) Doba t) Zastit	u) Doba v) Vrij w) Doba x) Zastit	y) Doba z) Vrij aa) Doba ab) Zastit	ac) Doba ad) Vrij ae) Doba af) Zastit	ag) Doba ah) Vrij ai) Doba aj) Zastit	ak) Doba al) Vrij am) Doba an) Zastit	ao) Doba ap) Vrij aq) Doba ar) Zastit	as) Doba at) Vrij au) Doba av) Zastit	aw) Doba ax) Vrij ay) Doba az) Zastit	ba) Doba bb) Vrij bc) Doba bd) Zastit	be) Doba bf) Vrij bg) Doba bh) Zastit	bi) Doba bj) Vrij bk) Doba bl) Zastit	bm) Doba bn) Vrij bo) Doba bp) Zastit	bs) Doba bt) Vrij bu) Doba bv) Zastit	bw) Doba bx) Vrij by) Doba bz) Zastit	ca) Doba cb) Vrij cc) Doba cd) Zastit																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																														
3381	Blasi	1925	Blasi	Blasi	Blasi	Blasi	Blasi	Blasi	Blasi	Kulna pletila	11%	3	1974	4570	-																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				</

PRESLIK UPISNE KNJIGE BOLESNIKA REBRO

BOLESTNIKA																			P R	
Tekući broj	PREZIME I IME	d) Dobro b) Vjera c) Suda d) Zastal	MJEŠTO		IME		DAN		DIAGNOZA	Ročnred		Danas primnja		Za oboljevanje		Za prestatje		10 pro a)		
			a) Dobro b) Ružno c) Neodređeno	a) Dobro b) Ružno c) Neodređeno	a) Oba b) Ružno c) Neodređeno	a) Oba b) Ružno c) Neodređeno	II.	III.		Ka	b	Ka	b	Ka	b					
3391	Šestak	1909 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	1910 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	Polno, polp.	12%	3	1500	8000						
	Votac	1909 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	1910 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	Polno, polp.	12%	3	1500	8000						
3392	Šestak	1909 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	1910 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	Polno, polp.	12%	4	1500	6000						
	Votac	1909 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	1910 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	Polno, polp.	12%	4	1500	6000						
3393	Šestak	1909 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	1910 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	Polno, polp.	12%	4	1500	6000						
	Votac	1909 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	1910 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	Polno, polp.	12%	4	1500	6000						
3394	Šestak	1909 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	1910 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	Polno, polp.	12%	4	1500	6000						
	Votac	1909 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	1910 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	Polno, polp.	12%	4	1500	6000						
3395	Šestak	1909 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	1910 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	Polno, polp.	12%	4	1500	6000						
	Votac	1909 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	1910 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	Polno, polp.	12%	4	1500	6000						
3396	Šestak	1909 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	1910 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	Polno, polp.	12%	4	1500	6000						
	Votac	1909 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	1910 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	Polno, polp.	12%	4	1500	6000						
3397	Šestak	1909 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	1910 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	Polno, polp.	12%	4	1500	6000						
	Votac	1909 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	1910 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	Polno, polp.	12%	4	1500	6000						
3398	Šestak	1909 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	1910 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	Polno, polp.	12%	4	1500	6000						
	Votac	1909 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	1910 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	Polno, polp.	12%	4	1500	6000						
3399	Šestak	1909 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	1910 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	Polno, polp.	12%	4	1500	6000						
	Votac	1909 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	1910 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	Polno, polp.	12%	4	1500	6000						
3400	Šestak	1909 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	1910 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	Polno, polp.	12%	4	1500	6000						
	Votac	1909 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	1910 št.	Epilavica	Tran	4 1/2	Polno, polp.	12%	4	1500	6000						

IZNOS...

IZNOS...

PRESLIK UPISNE KNJIGE BOLESTNIKA REBRO

**ZLODJELA KOMUNIZMA
U ZAGREBAČKIM BOLNICAMA
NAD NEPOKRETNIM VOJNIM RANJENICIMA
SVIBANJ 1945.**

T A B L I Č A Ž R T A V A				
Red. br.	B O L N I C E			BROJ ŽRTAVA
	IME	MJESTO	ULICA	
1.	Rebro	Zagreb	Kišpatičeva 12	467
2.	Vojna Bolnica	Zagreb	Vlaška 87	500
3.	Vojna Bolnica	Zagreb	Kunišćak	1.170
4.	Sv. Duh I.	Zagreb	Sv. Duh 60	690
5.	Sv. Duh II.	Zagreb	Sv. Duh 20	250
6.	Sestre Milosrdnice	Zagreb	Vinogradska 13	297
7.	Privremena bolnica	Zagreb	Račkog 4	285
8.	Privremena bolnica	Zagreb	Savska c. 77 gimnazija č. sestara	550
9.	Privremena bolnica	Zagreb	Ratkajev prolaz	341
10.	Privremena bolnica	Sljeme	Runolist Sljeme	91
11.	Privremena bolnica PTS-a	Sanitetski konvoj- Slovenija	u Krajiškoj ulici	150
Ukupno:				4.791

Navedeni preslik upisne knjige bolesnika Rebro i tablica žrtava prenešeni su iz knjige Milan Marušić, Žrtve komunističkih zlodjela u Zagrebu, Hrvatsko žrtvoslovno društvo, Zagreb, 2002., str. 76.a, b, c i str. 99.

MARŠAL TITO POSJETIO RANJENE BORCE U ZAGREBAČKOJ VOJNOJ BOLNICI NA REBRU

Maršal Tito zanima se za jednog teškog ranjenika.

ZAGREB, 5. lipnja. — Maršal Jugoslavije Josip Broz-Tito posjetio je jučer sa svojom pratnjom vojnu bolnicu na Rebru i zadržao se u krugu ranjenika oko 2 sata. Maršal Tito je obišao sve odjelo bolnice i dugo razgovarao sa svakim pojedinim ranjenikom. Ranjeni borci Jugoslavenske armije bili su naročito razdragani ovim posjetom svoga vrhovnog komandanta. Maršal Tito se interesirao za svakoga od njih pojedinačno. Nakon što je obišao sve dvorane, održao je u hali bolnice kratak govor ranjenicima i bolničkom osoblju. Ranjenici su došli na štakama, da čuju svoga voljenog maršala. Maršal Tito

je u svom govoru naglasio, da su ranjenici dali najveće žrtve i da te njihove žrtve ne će biti zaboravljene.

Jedan ranjenik je uskliknuo: »Sada me više ništa ne boli! Vidio sam Tita!«

Ranjenici su cijelo vrijeme uzvikovali: »Tito je naš, mi smo Titovi!«

Svi su se okupljali oko maršala Tita, grlili ga i ljubili.

Maršala Tita pratio je kroz cijelu bolnicu upravnik bolnice kapetan dr. Julijus zajedno sa članovima

bolničke uprave. Dr. Julijus je maršalu predao raport na ulazu u bolnicu, a u svakoj sobi predao je raport maršalu šef odjela. Kod pojedinih ranjenika i liječnika maršal Tito se zanimao za tok bolesti i način liječenja. Pregledao je i dvoranu za operacije, u kojoj je upravo bila jedna operacija.

Na kraju se maršal Tito fotografirao s ranjenicima. Na ispraćaju ranjenici su srdačno pozdravili svoga voljenoga Maršala.

Maršal Jugoslavije Josip Broz-Tito stikao se zajedno sa svojim hrabrim borcima-ranjenicima.

Iz Vjesnika, broj 40, 6. lipnja. 1945., str. 3

IX. TRAGIČNI DOGAĐAJI U GRAČANIMA U SVIBNJU 1945. g.

„Dana 8. svibnja 1945. godine Njemačka je kapitulirala te je u Europi službeno završen Drugi svjetski rat. Kapitulacija Njemačke donijela je olakšanje Europi, ali u Gračanima su sukobi tek započeli. U historiografiji, ali i među mladim i novodoseljenim Gračancima, malo je poznato da se u Gračanima odigrala posljednja velika bitka na teritoriju današnje Hrvatske u Drugom svjetskom ratu. Također, malobrojni znaju da su Gračani nakon toga postali masovno stratište na kojem su komunisti mučili i ubijali svoje neistomišljenike.

Događaji su se odvijali vrtoglavom brzinom, a sve je započelo u prvim danima svibnja 1945. godine. Dana 6. svibnja u Gračanima je došlo do puškanja. Malobrojne domobranske jedinice napustile su položaje i povukle su se prema Medvednici i dalje prema Hrvatskom zagorju. Međutim, za razliku od domobrana, ustaške i njemačke postrojbe nisu se povukle bez otpora.... Smjer kretanja hrvatsko – njemačke vojske bio je Markuševac – Bačun – Gračani – Šestine i dalje preko Medvednice u smjeru Hrvatskog zagorja. I dok se glavnina navedenih jedinica uspješno prebacila preko Medvednice, začelne jedinice s komorom znatno su zaostale. U vrijeme njihova povlačenja, 8. svibnja 1945. godine, u Gračane i okolicu nadošle su prve partizanske jedinice koje su bile u sastavu VI. ličke proleterske brigade Nikola Tesla... Glavna bitka između hrvatsko – njemačkih i partizanskih snaga dogodila se 9. svibnja 1945. godine, rano ujutro oko 4 sata, o čemu svjedoče školski i crkveni ljetopisi, ali i svjedočenje hrvatskog domobrana, inače gračanskog stanovnika, Mirka Baneka. Bitka koja je tada započela trajala je cijeli dan i noć, do 10. svibnja oko 5, 6 sati ujutro. Bojišnica se protezala od Gračana do Mikulića, a korišteno je uglavnom pješačko oružje, minobacači i brdski topovi. Točan broj sukobljenih vojnika teško je odrediti...

Odmah nakon završetka sukoba, 10. svibnja 1945. godine VI. lička proleterska brigada uspostavila je u Gračanima svoj stožer. Također je brigada uspostavila i vojni zatvor u ulici Gračec na kućnom broju 22, u kući Drage Bešića...

Nakon svega navedenog, postavlja se pitanje broja ubijenih te lokacije njihovih grobišta. Dokumenti Mjesnog Narodnooslobodilačkog Odbora Gračani iz svibnja 1945. godine jasno govore o broju mrtvih kao i o lokacijama na kojima su pokopani.... Gospodin Mirko Banek, tada hrvatski domobran preobučen u civilno odijelo, dva je dana lutao Medvednicom kako bi spasio živu glavu. Po povratku u Gračane svjedoči da je na današnjem Pustodolu naišao na oko 200 leševa, uglavnom hrvatskih i njemačkih vojnika. To je bilo dana 10. svibnja, znači na dan kada je završena bitka između hrvatsko – njemačkih i partizanskih jedinica te su navedeni leševi možda stvarno bili vojnici koji su stradali u borbi. Ostali poginuli nisu stradali u borbi, već su pogubljeni kao zarobljenici suprotno svim ratnim pravilima...

...Prema tvrdnjama Mirka Haramije, egzekucije zarobljenika započele su 19. svibnja. Izvještaj o pokapanju leševa i njihovoj dezinfekciji osobno je potpisao Miroslav Haramija. U izvještaju se navode lokacije i broj ubijenih. Prema izvještaju je, dakle, pokopano 779 ljudi... Osim označenih grobnica, prema svjedočenju Miroslava Haramije postojala su i neka stratišta na kojima on nije pokapao leševe. Ukupan broj ubijenih teško je točno utvrditi, ali je njihov broj sigurno veći od 1000,...

...U konačnici taj broj nije ni bitan, da je i desetoro ljudi ubijeno - zločin je počinjen....
...Na žalost, danas, šezdesetak godina nakon gračanskog pokolja, nitko nije odgovarao za zločine, a istina se i dalje prešućuje.“¹

* * * * *

„O tragediji Hrvata koja se dogodila na području Gračana u svibnju 1945. godine za vrijeme borbenih operacija, i naročito poslije njih, postoji pet izvora podataka:

1. „Ljetopis“ školske godine 1944.-1945., kojeg je napisao učitelj u Gračanima i upravitelj škole gosp. Mato Ivanušić
2. „Izvještaj o radu na pokapanju lješina i strvina na teritoriju Mjesnog Narodno Oslobođilačkog Odbora u Gračanima“, gosp. Miroslava Haramije
3. Intervju gosp. Ratimira Mlinarića u knjizi "Svjedočenje dvanaestorice" u izdanju Riječkog nakladnog zavoda, d.o.o. 1995. god.
4. Feljton gosp. Tomislava Heresa u "Političkom zatvoreniku", br. 43 pod naslovom "Muka po Bleiburgu"
5. Sjećanja živih svjedoka i onih koji su o tim događajima čuli od pokojnih roditelja, rođaka ili znanaca

Prva dva dokumenta imaju neospornu vjerodostojnost u odnosu na ostale izvore podataka, jer imaju službeni karakter. I preko ovih malobrojnih napisanih dokumenata može se zaključivati o primjeni politike genocida i strahotama koje je trpio hrvatski narod nakon završetka Drugog svjetskog rata... Peti izvor podataka jednako je vrijedan, ali ne i sustavan. Mnogi svjedoci nisu više među živima, a i ono što su doživjeli predstavlja tek odvojene dijelove cjeline. Vidjeli su samo onoliko koliko im je dozvoljavala lična hrabrost i danje svjetlo, jer se sve manje više odvijalo pod okriljem noći i mladog lišća po obroncima Medvednice. Njihova svjedočenja svode se na identične činjenice:

- dovođenje iz grada kolona uglavnom civilnih osoba međusobno povezanih žicom pod pratnjom pripadnika Jugoslavenske armije
- prenoćivanje zarobljenika pod stražom u većim gračanskim dvorištima
- ponegdje svlačenje sve odjeće i obuće
- odvođenje na stratišta, uglavnom masovne grobnice u prirodnim klancima i vododerinama prelijepih gračanskih brežuljaka

Pisani službeni dokumenti međusobno se razlikuju po sadržaju, ali ne i po broju žrtava... Leševi su pokopani u neoznačene grobove (329) i označene (450) = 779 pokopanih mrtvacu. Dodaju li se tome 23 poginula Gračanca, 3 Talijana pokopana kod Sljemenske kapele i 4 pripadnika Jugoslavenske armije, koji su pokopani na gračanskom goblju, ukupno je organizirano pokopano 809 leševa. Međutim, žrtava je bilo više, jer gosp. Haramija na kraju svog „Izvjestaja...“ napominje da u šumi ima više grobova koje nije on sređivao, već prolaznici.... Prema tome, najveći broj pokopanih ljudi je nasilno doveden u Gračane nakon borbenih operacija i ondje strijeljan. Prema iskazu gosp. Haramije u Večernjem listu 24.7.1990. g. uglavnom su to bili civili...“²

¹ NOVOSEL D., Gračanska kronika, Zagreb, 2008.

² SEČEN J., Gračani - povijesna događanja - neobjavljena građa, Zagreb, 1998.

Mapa grobova

POPIS GROBOVA

1 - Jelačićev brijeg - službeno je strijeljano i zaklano 40 osoba. Na grebenu koji se blago uzdiže južno od Crkve sv. Mihalja prema Mihaljevcu i nosi ime Okrugljak, na vrhu šume, uz cestu lijevo bili su iskopani rovovi za obranu, a u sredini velika udubina 6 x 6 m, predviđena za protuavionski top. Ti rovovi i jame poslužili su kao stratište za 1. bojnu Stražarskog sklopa, novaka jurišnika HOS-a, godište 1928., kao i za ljude u civilu. Grobište, prema pripovijedanju domaćih ljudi, ima najmanje 160 pokopanih osoba

? – **Golača** – na Puntjarovoj zemlji u rov je zakopano 5 osoba

2 - Matkov brijeg - zakopana 17+1 osoba. Partizani su ljude svukli i samo u gaćama vodili kroz Isce na brijeg. Tamo su ih poubijali (17 osoba). Kod starog oraha, cca 10-15 m jugozapadno, zakopan je jedan partizan

3 - Grabeščak - U Banekov *stubl* (zdenac) partizani su pobacali žive mladiće. Radi se o desetak osoba (odjevenih u svjetloplave uniforme) koji su se morali svući kod Kupinićeve kuće. Sve do jednog na silu su uguurali u zdenac i ugušili

? – **Đurakov voćnjak** – pokopano 10 osoba, među kojima i bilježnik Mlinarić

4 - Ribnjak – na zemlji J. Vinceka, J. Puntjara i Trnčevića pokopano je 13 (3+3+7) vojnika poginulih u sukobu

5 - Krivićev brijeg - strijeljano i zaklano ukupno 60 osoba u dvije grobnice (20+40). To su bili kadeti Zrakoplovne akademije iz Maksimirske ulice

6 - Pustodol - Strmec – pokopano službeno 242 osobe. To je bila velika jama, preostala nakon kopanja tunela u kojem je trebala biti državna riznica. Kako su počeli kopati tek na jesen 1944 g., nisu stigli iskopati tunel. Tako je ona postala masovna grobnica za poginule vojnike i civile nadene na cesti nakon borbe 8. - 10. svibnja 1945. Domaći ljudi kupili su mrtvace na konjske zaprege i odvozili ih do jame. Od 15. svibnja tu su dovodili zarobljene vojnike i civile koje su strijeljali iznad jame. U toj grobnici je, prema pričanju Gračanaca, pokopano oko 600 ljudi

7 - Zatvor kod Bešića - U zatvor kod Bešića (Gračec 22 - stari broj) bili su dovoženi ljudi iz svih dijelova grada. Pripovjedalo se da su *očistili* Kanal (danas je tamo autobusni kolodvor, a 1945. g. to je bio jedan od najvećih sabirnih logora u Zagrebu). Partizani su ljude dovodili u skupinama i smještali ih na dvorište koje su čuvali naoružani partizani, udaljeni 2 m jedan od drugoga, tako da se nije moglo pobjeći. U podrumu obiju kuća (Dragecovo i Nikolinoj) bilo je mučilište. Tu su se svlačili u donje rublje te su ih vezali po troje telefonskom žicom. Organizirali bi kolonu po 3 osobe u desetak i više redova i odvodili bi ih u šumu iznad Lonjščine, danju i noću. Sve su to ljudi promatrali iza zavjese. Svako jutro dvorište je bilo prazno. To se ponavljalo do lipnja. Zadnji puta su doveli ljude te ih odveli na strijeljanje na blagdan Duhova 1945.

8 – Lonjščina - odmah iza drvenog mosta, desetak metara desno, ubijeno je i zakopano 27 osoba dovedenih iz Zagreba

9,10 – Belčenica (Peščenka, Borovina) - strijeljano i zaklano u više jama uz stazu. Službeno se navodi 50+60=110 ljudi. U Borovini iznad trafostanice (na početku ulice Nadvina) nalazi se usjeklina između borova, oko sto metara od ceste. Tamo su na donjem dijelu srušili borove da bi napravili branu i tako su dobili jamu za pogubljenje. Trupce su zasipali zemljom kako se ne bi tijela rušila dolje i kako krv ne bi tekla izvan usjekline. Na gornjoj strani bio je šumski put za Vilu Rebar i tamo su čekali partizanski zločinci sa strojnicama. Kad bi došla nova skupina ljudi vezanih žicom na rub usjeka, oni su ih ubijali i leševi su padali u rupu jedni preko drugih. Tu su ih ubijali cijele dane i noći. Kad su napunili jamu, onda su je domaći ljudi morali ići zatrpiti, tako što su s jednog i drugog kraja kopali zemlju i pokrivali jamu. Domaći ljudi koji su pokapali (Sekule, Perković, Bujan i drugi) navodili su broj od 800 ljudi

11 – Zlodihev brijeg – ispod staze na obronku šume, na livadi, strijeljano je i zaklano 50 osoba

12 – Grđanov vinograd – iznad vinograda strijeljani su i zaklani mladići od 15-16 godina, pripadnici Časne radne koji su dovedeni iz Velike Gorice

13 – Kod Isusa, Zdenčec - službeno strijeljano i zaklano 152 osobe. Međutim, prema pričanju, na toj lijevoj kosini uz stazu sve su udubine (vrtače) napunjene ljudskim tijelima. Domaći ljudi koji su ih pokapali navodili su broj od preko 300 ljudi. Kako bi prikrili zločin, komunistički režim posadio je gustu crnogoricu kroz koju je gotovo nemoguće proći

14 – Kod Marije, Bjelčenica - strijeljano i zaklano 40 osoba. Domaći ljudi koji su imali konje i kola morali su voziti mrtve vojnike i civile u skupne grobnice *Kod Marije* u šumi ispod Bešičeve ravni - Bjelčenica. To je bio veliki i duboki jarak kao gudura, kroz kojeg je išla šumska cesta. Tamo su ih pokopali tako što su sa svake strane rušili zemlju. Bio je sloj zemlje oko dva metra debljine. Sve su posuli živim vapnom i zalijevali otopinom lizola i kreolina. Preko ljeta kiše su isprale pokrovni sloj zemlje i virile su ljudske ruke i noge na puno mjesta

15 – Brestovac - Obernjak - službeno strijeljano 40 bolesnika. Prema opisu osoblja bolnice, broj ubijenih je 210 ljudi. Pokop ubijenih bolesnika izvršili su građanski ljudi prema naredbi Komande mjesta Zagreb, koja je izdana 24.5.1945., a zahtijevalo se da se pokop izvrši u roku 24 sata

16 – Brestovac - Stare sjenokoše – ubijeno 8 osoba na zasebnim mjestima (gornja staza 1, donji put 3, gornji put 4)

Dosta je još mjesta gdje je ubijena po jedna osoba. Njih su pokapali sami mještani na mjestima gdje su ih zatekli.

* Napomena: Nijedno grobište nije ničim označeno

8. svibnja:

- Vid Banić – ubijen je na početku ulice Gračec pod lipama uz potok
- Stjepan Banić – ubijen na istom mjestu zajedno s Vidom Banićem
- Đuro Ćuk – ubio ga je vojnik na Bujanovoj zemlji uz ulicu Grabešćak
- Ladislav Kos – ubijen kod crkve na cesti između kuća Vida Bošnjir i Filetina
- Tomo Kos – ubijen na cesti kod kuće M. Filetin
- domobranski oficir Ivan Svetec – ubili su ga partizani na cesti uz cintor na sjevernom ulazu crkve

9. i 10. svibnja:

- Danica Banić – pred kućnim vratima
- Kata Sekula – kod kuće
- Mirko Bunjak - Pajdek – u kući, bolestan ležao u krevetu
- Đuro Gibanek – na dvorištu ga je pogodio metak
- Mirko Dolovčak – kod kuće
- Tomo Bešić – kod kuće
- gospodarski pomoćnik Valenta Bešića – kod kuće
- Stjepan Bešić i Kata Bešić – zapalila im se kuća i živi su izorjeli u njoj
- Vid Šćitar – ubijen u podrumu pred roditeljima. Sakrio se iza drvenog *bednja*
- Ivan Dolovčak – kod kuće
- Martin Bešić – kod kuće
- Josip Štrubić – kod kuće
- Jaga Ćuk – radila kod Ivana Puntijar, silovali su je vojnici i ubili
- 4 ljudi nije identificirano (nema zasad objašnjenja)

Svi su oni, april 23. uz četiri pripadnika VI. ličke proleterske divizije, pokopani na mjestu groblja.

Tih dana partizani su odveli dosta domaćih ljudi odjevenih u domobransko ili civilno odjele. Tako je nestao Ivan Kos. Izgubio mu se trag u Šestinama, gdje su ga domaći ljudi vidjeli zadnji put. U Šestinama je, prema pričanju, strijeljano nekoliko tisuća ljudi, među kojima je zasigurno i on.

Iz Gračana su nestali ljudi koji su bili pristaše ustaške vlasti:

- Marko Borić, Vid Mibolić

GRAČANCI POGINULI TIJEKOM RATA:

- 1942. g. Ladislav Banek
- 1943. g. Ladislav Gjurak, Juraj Sekula – Đuro
- 1944. g. Dragutin Biruški, Josip Haraminčić, Vera i Ladislav Gjurak, Đuro Haraminčić, Rudolf Vincek i desetogodišnji Milan Kranjec

Iz Dani sjećanja na žrtve komunističkih zločina u Gračanima 1945. godine

X. ISKAZI SVJEDOKA

Iz dokumentacije Krunoslava Draganovića,
Hrvatski državni arhiv

10.89

Rim 25.srpnja 47.

Izjava arhitekta Isebach Josipa, bivšeg grad.zast.H.S.S.za grad Zagreb.

I.

Poznata je stvar, da je prigodom dolaska komunista-partizana u Zagreb u mjesecu svibnju 1945, masa naroda iz svih krajeva i iz svih društvenih slojeva, a naročito su bili mnogo zastupani seljaci i radnici, u kolonama bježala prema granicama Slovenije i Austrije. Bijeg kakvog ne pamtí po-vijest ovih krajeva.

U samom Zagrebu ostalo je vrlo malo ljudi, a i ti, nisu pre-ko mjesec dana izlazili iz svojih kuća tako, da je Zagreb davao sliku mrtvog grada. Po ulicama vidjelo se samo komuniste-partizane i partizanke, koji su u-žurbanim tempom od kuće do kuće i od stana do stana letjeli i hvatali svoje žrtve. Svaka, pa i najmanja denuncijacija bila je dovoljna, da se ljudi i žene izvlače iz stanova i tako su se punili zatvori OZNE na Savskoj cesti, Petrinj-skoj ulici, Novoj Vesi i bivšoj gestapovkoj zgradi na trgu Kulina bana. Ostali nesretnici punili su logorske prostore na Kanalu, na Mirogojskoj cesti, Pračko, Jankomiru i Maksimiru. Po skromnom se računa, da je tih dana pohapšeno u samom Zagrebu oko 80.000 ljudi, od kojih veći broj je bez ikakvog suđenja, na naj-zvjerškiji način strijeljan u Maksimiru, Bukovačkoj šumi, Markuševcu i Novim Dvorima. Jureći kamioni svakodnevno su vozili ove nesretne i nevine žrtve u smrt, na naš očigled, a da im se nije moglo pomoći.

Ja sam tih dana bio u Zagrebu i teško je uopće napisati i opi-sati grozote, koje su se događale i koje smo proživljavali. Pored ~~masovnih~~ masovnih ubijanja, vršile su se po čitavom gradu svakovrsne pljačke i otima-nja tako, da je malo koji stan bio od pljačke poštedjen. Znao sam, da su se mnogi ljudi za spasiti glavu sklonili iz Zagreba po okolnim brežuljcima i vinogra-dima te selima u okolici Zagreba. Upravo ovaj svijet još je gore stradao, jer su se novi "osloboditelji" bacili na lov po ovim krajevima, i svaki koji je zatečen, bez ikakvog pitanja i razjašnjenja, bio je na mjestu strijeljan i lje-šina ostavljena tako, da su kasnije vlasnici zemljišta nalazili u hrpama lje-šine i sami ih pokapali na svom zemljištu. Čak u tom pravcu je izdana od komu-nističkih vlasti jedna naredba, da su svi vlasnici zemljišta dužni pokopati tj lješine, nadjene na svom zemljištu. Slična je naredba izdana i za sam grad Za-greb prema kojoj su vlasnici objekata na kojima i pred kojima se nadju lje-šine, dužni iste prevesti i pokopati na određena mjesta kod Save. Sve ovo zato jer su partizani na mjestu ubijali ljude i ostavljali lješine. Ilustracije ra-di navodim, da je na samom zemljištu, od jedne rali, vlasništvo moje punice, na-šao tri lješine.

Ja sam bio zatvoren na trgu Kulina bana i tamo sam našao mno-go poznatih kao: dr. Kumičića, Kalaja, ing. Pavešića, ing. Potočnjaka, ing. Vidako-vića od Caritasa, dra Luku Starčevića, ~~našeg~~ zastupnika Ipšu, popa Rusana iz Remeta, sve članove hrvatske pravoslavne orkve na čelu sa patrijarhom Hermoge-nom, episkopa Kivku iz Sarajeva, dra Smoljana, dra Košutića te mnoge i mnoge ugledne radićeve, a bio je u zatvoru i komunista, sada državni tajnik u mini-starstvu prosvjete Hrvatske, prof. Vaso Bogdanov. S ovim posljednim sam raggo-va-rao te sam iz njegovog razgovora stekao dojam, da je dospio u zatvor zato, jer nije izpunio zadatak zadan mu od centralnog komiteta komunističke partije u Beogradu naime, da zadrži dr. Mađeka u Zagrebu. U zatvoru sam zatekao i mnoge ljude, koji su vraćani sa granica na bijegu kao dr. Wagnera i mnoge druge či-

lovnike. Ovi su mi davali izoripive i vjerodostojne podatke o tragediji i mukama onih tisuća ljudi, koji su po partizanima vraćani u domovinu. Išle su besprekledne kolone izmorenih, izmučenih i gladnih ljudi, sve prema središtu Jugoslavije. Klonuli, bili su smjesta strijeljani, a također i svi oni, koji bi izašli iz kolona, da na kakvom potoku ili bunaru utaže žeđju ili da od hrvatskog seljaka prime ponudjenu koranicu kruha. Postojala je naime za sve ove bijednike partizanska naredba, da se iz kolone nitko ne smije micati. Tko se maknuo bio je ubijen. Srbska mjesta kroz koja su prolazile ove kolone živih lješina, iztakla su se u naročitoj sađističkoj napadađu. Srbi su, bez ikakvog protesta partizanskih pratilaca, napadali ove bijednike, batinali ih i po njima pljuvali. Računa se, da je u ovim kolonama bilo 160.000 do 200.000 ljudi, a vukla se je ista od granice kroz svu Hrvatsku na Osijek, zatim natrag u Ploče, pa opet na Osijek i Vojvodinu, a odvojeni u Osijeku hrvatski oficiri vučeni su pješice čak do Kovinja u Srbiji, gdje je bio završni logor i gdje je bilo konačno "pročišćavanje".

Evo nekoliko sličica sa ovog pogubnog i krvavog pješićenja: Komunistički oficir, odjednom zaustavlja kolonu i odredjuje za sve okret i trčanje 10 km. natrag uz povrat na lice mjesta. Kolona se stavlja u trčanje i tko ne izdrži, biva na licu mjesta strijeljan. Tako nastaje postepeno i sistematsko "smanjivanje" kolone i "očinska" briga partizana za nju.

Nakon ovakvih "malih odmora", kolone kreću dalje i poslije nekog vremena, eto opet dobrog "vodje" puta, koji sa dignutom šakom onako od oka, siječe kolonu naredjujući prednjem dijelu iste: marš napred, dok ostatak ostaje na mjestu. Ovaj ostatak povučen po "drugovima" oboružanim sa šmajzericama u polje, biva uz jauk i vriskanje likvidiran. "Drugovi" krenu dalje, nasmijsani dostigavši dio kolone u kretanju i prijavljuju "vodji" puta izvršenje zadatka. Ovakvi način "smanjivanja" kolone opetovavao se je na ovom kobnom putu, a okolni seljaci i po njima izdubene jame u kojima su zatrpane lješine i danas jasno govore o strašnim zverstvima, koja su počinjena nad golorukim ljudima sa strane novih balkanskih "osloboditelja". Ovi seljaci i humci, koji svi neće moći nestati, biti će kadli-tadli svjedoci o istinitosti ovih događaja, koji zamračuju čak i katynsku šumu.

II.

Bez suda i suđovanja.

Kako su ljudi na pravdi Boga, bez suda i suđivanja, na čistu lažnu denuncijaciju gubili glavu svjedoči uz tolike i ovaj slučaj: Franjo Prepelanić iz sela Madjareva kotar Novi Marof, koji nije nikada služio nikakvu vojsku, došao je u Zagreb i da izbjegne služenje i hrvatske vojske, javio se meni kao građevinskom poduzetniku, da ga namjestim kao radnika, a da bi tako bio oslobođen od služenja u vojsci. To sam ja i učinio i on je čitavog rata radio na raznim gradnjama. Došla je kapitulacija i Franjo se uputio iz Zagreba pješice preko Sv. Ivana Zelina kući u Madjarevo k ženi i dječici. Na putu pred Zelinom zaustavi ga jedna partizanska jedinica, on se legitimira sa svojom radničkom knjižicom, ali ga ovi ipak povrate sa sobom u Zagreb i bude stripan u logor Prečko. Kako je bio iz varaždinskog okruga prevedu ga u Varaždin u tamošnji logor iz kojeg je konačno pušten, jer protiv njega nije ništa predležalo. Medjutim na izlazu iz logora susretne se sa jednom "drugaricom" uniformiranom partizankom, koja mu rekne: "pa čuješ druže, ti si bio ustaški podoficir". Kako čovjek nikada nije služio vojsku počne se braniti od objeda,

1. "drugarica" ga zgrabi i odvuče ponovno u logor. Rezultat, te iste večeri bude i naš Franjo natrpan na jedan od dva kamiona puna ljudima, u oba kamiona bilo je 80 ljudi, dakle u svakom kamionu 40 ljudi, koja krenuše na Dravu i za pol sata se vrata prazna. Među ovim 80 postrjeljanih ljudi bez suda i sudovanja, izgubi glavu i naš bijedni Franjo, otac dvoje nejake djece i bijedni vlastnik jednog rala mršave zagorske zemlje.

Dokumenat broj 98

Svjedok priča o Marsu smrti te ubijenjima u okolini Zagreba. Rakov Potok, sikara Makaronke, Stupničke sume i Paucnjak. Psi izvlače plitko zatrpane ljesine. Streljanjs kroz cijelu 1945 do prosinca.

Nakon pada Zagrebu, kroz blizu dvamjeseca provodili su partizani kolone zarobljene hrvatske vojske iz Slovenije putem od Sv. Nedjelje preko Stupnika za Zagreb. Kolone su izgledale vrlo zelosno, bili su gladni, zedni, i poderani. Pratinju su činili obično partizani Srbi. Strogo su zabranjivali uzimati kruh, vodu, hranu ili drugo po seljačkim kućama. Streljari su znali govoriti zarobljenicima da se izdvoje oni koji ne mogu dalje ići jer da će po njih doći kamioni koji će ih dalje voziti. Takove su iznemogle vojnike skupili u grupe, ostavili blizu ceste i po noći odveli u sumu i postreljali. Svake noći čuli smo pucanje po sumama i gustarama oko Rakovog Potoka a posebno u Stupničkoj Sumi i sikari Makaronki između Paucnjaka i Rakovog Potoka. Svjedoci tih ubijenja su tisuće seljaka iz svih okolnih sela posebno iz Rakovog potoka. Ubijenja se vršena obično od jedašt i pol navečer do dva iza ponoći. Nakon ubijenja pokupili su ljesine postreljanih i njima napunili streljačke grabe "Dekunge", koje su se protezale uz cestu od krizenja puta za Kalinovcu, sa cestom Zagreb Karlovac, kraj te ceste do kuće porodi ce Kavura u selu Stupniku. To je odprilike jedan kilometar duljine. Grabe su bile široke cca 1 meter duboke od 120 do 150 cm. dugačke različito od 5 do 15 metara, često izradjene u cik cak obliku a još vise u ravnom smjeru. Te grabe nisu bile povezane međusobno nego isprekidane razmacima neizkopane zemlje. Sve te grabe leže desno od ceste Karlovac Zagreb a samo njih nekoliko na lijevoj strani prema Kerestincu. U jutro su prolaznici nosili neke streljačke jarke sveže zatrpane a svako daljne jutro nove i nove zatrpane. Nakon vise od dva mjeseca sv su te grabe bile zatrpane. Psi su oko jama njuskali pa su znali izvuci kakovu ljesinu i rastrgati je, sve dok nisu seljaci sami od sebe došli i bolje zatrпали te jame. U kolovozu i rujnu nije se moglo od strasnog smrada prolaziti pokraj tih jama, pa su pod "Narodne Vlasti" slale ljude da po noći zeliju jame karbolom. Dolazili su u kamionima po svojoj prilici iz Zagreba.

I S K A Z

Ja, nize potpisani H. N. (Vucicevic Krum Ivanov, rođj. u Slunju 15. XI. 1919) služio sam na kraju rata u 2. bitnici, 3. sklopa, 1. Gorskog Sdruga, 7. Gorskog Divizije pod zapovjedništvom gen. Perića i zapovjednika sklopa nadstnika Koscak Ivana i zapovjednika bitnice nadporučnika Hamela. Kroz Zagreb smo prošli u ponedjeljak, misla, 5. svibnja 1945. te imali okraja s partizanima u Vlasnoj ulici. Iste dan bez lorte povukli smo se iz Zagreba. Cernomerec na Samobor pa dalje u Sloveniju do Zidanog Mosta i Celja. U Celju je stigla vijest za zapadni Saveznici vraćaju Titu cete hrvatske, koje su im ee bile predele. Mi se nismo htjeli predati, nego su 62 covjeka pod mojim zapovjedništvom (bio sam porucnik), vratili se s oruzjem u Hrvatsku. Imali smo s partizanima okraja u selu Klencu kod Stubiških Toplica i izgubili 2 covjeka. Po danu smo spavali i sakrivali se, po noci isli naprijed.

Na povlacenju kroz sušu Klostar prema Ivanicu stigli smo do sela Osekova (kod Kutine) i isli dalje prema selu Gračanici. Bilo je oko 6 1/2 ujutro, nekih 20-25 dana nakon naseg povratka iz Celja, dakle nedje 5-10 lipnja 1945. Tu smo pred samim ulazom u selo Gračanici, blizu Sokoka, naišli na velik broj ljudskih ljeseva, sigurno iznad 300, a možda do 500. Ležali su po livadama, okrenuti prema pobjacima, ležali potrbuske; bili su postrjeljani iz stroje-pusaka, a najdalje ljesine 500 m od sela, lijevo od ceste Gračanica-Osekovo-Sisak. Seljaci su nam govorili, da je kolona zarobljenika - hrv. vojnika, koji su se tu razbjegli i dijelom od partiz. pratice pobijeni. Na putu, Ivanko Ranić, hrv. vojnik, koji je bio u toj koloni, veli, da su postrjeljani za vrijeme odlaska od svojih partizanskih pratilaca. Nije sigurno, da se radi o jednoj te istoj koloni, nego o dvije, posto je imenicu pricenujemo su bili blize seljacičke prirode nego one stotine ljeseva, koje sam ja vidio.

Ja i moji ljudi sadržavali smo se jos 8 dana po suzama oko Kutine, Repusnice, i Kres. Nene je moja zaručenica A. F. i njezina majka u Kutini uvjerila, da je proglašena velika amnestija i da za dvojice slucajeve rade redoviti sudovi. Nato se je moja ceta dogovorno razisla (kod Kutine, u Krau) i posli svaki svojoj kući, da se javi Titovim vlastima, posto nam se cinilo da daljnji oruzani otpor nema više misla.

Ja sam se F. Iv. posao javiti vlastima u Kutinu 22. ili 23. lipnja kod njezne OZN-e. U gradu je djelovala jedna OZN-a, a kod ciglane (selo Ciglanica) druga OZN-a 30. Srp. divizije. Kako sam od raznih ljudi u mjestu oio, posebno od moje zaručenice i njezinih, ova druga OZN-a sa Ciglane, likvidirala je sve optuzenike, koji su joj bili predvedeni, i nitko se siv nije vratio.

Ja sam bio preslusan, brando sam se dosta dobro i bio zatvoren u zgradu neke bivše trgovine-gostionice. Bilo nas je 120, dok su nam u noci priključili u zatvor jos 60 ljudi. Oko 9 sati navecer 5 koruzanih partizana doslo je s butinama i krvavo nas mlitali sve dok u zatvor nije upao komandant..., stari komunist iz Repusnice, Osh. bivši učitelj. Zabranio je daljnju tuču, jer da "partizani nisu fascisti."

Ujutro je 180 ljudi bilo postrojeno po trojica u redove. Svi smo bili pretraženi jednom od nizih hrv. osanika nadjen je sat na ruci. Partizan zapovjedi, da ga skinu i da mu ga preda, a on se neoka, jer da sat nije opljackao nego posteno zaradio. Nato ga partizan izvuče iz reda i ubije iz puske, ostavivši ga mrtva kraj ceste. I ja sam imao sat Omega, koji mi je pok. brat poslao za rođendan 1944. Partizan mi ga je uzao bez moga otpora, a naliw-pero sam upio dobaciti svojoj zaručenici.

Vodili su nas prema Križ. Novoselu. Zapovjednik partizan Hrvat-Licanin iz Gr. Jelenke, bivši stari komunar iz Siska. Postupak je human, uz domare i dozvolu da se vode napijemo i jedemo na putu. Navecer smo u selu Križ, gdje je nastanjen dio 31. Srp. divizije. Po daljaku u selo trazi jedan porucnik te srp. divizije, da nas njemu predaju "na okvanje preko noći", pri čemu jasno pokušuje rukom, da cemo te noci biti postrjeljani. Nas zapovjednik Licanin odgovara, da tu ima ljudi pravih, možda vecina, koji nisu zaslužili smrt; pravedne ljude - veli on - ubijaju samo fascisti.

Ujutro, pod istom pratnjom, krenemo prema Klostar-Ivanicu. Tu nas na glavnoj cesti preuzima nova pratnja, partizani iz 31. srp. divizije. Vele nam, da ne cemo više pjeske ići nego se voziti. Utozare nas u par vagona i s lokomotivom i s nama najzura 4 puta preko istom obnovljenog mosta, dva puta lagano i dva puta s punom brzinom. Mi smo oio služili kao "pokušni kunici", ali, srecom, bez lošeg rezultata.

Išli smo, pod novom pratnjom, sve do Sseeveta i bili zatvoreni u logor, smješten u tvornici alkohola Badel. Uz put sa nas tukli, gdje su kurdovima pitali i puskali po glavi, i bilo je već više ljudi u povorci iskrvavljenih. Pratilaca je bilo oko 20 na 160, a išli smo već pjesice nakon podmuklog pokusa na smrt.

Stigli smo oko 2 1/2 sata poslije podne u logor zvani "Badel tvornica" u Sseevetu, možda 15-16 km istočno od Zagreba. Bila je to tvornica alkoholnih pića Marijana Badela, oca jednog Titovog "narodnog heroja". Sastojala se je od dvije još pored nedovršene 3-3-katne zgrade te više prizemnih baraka, sve okružene visokim zidom 2 1/2-3 m visokim. Taj prostor imao je zid sa svih strana osim sa strane drž. ceste Dugo-selo-Zagreb, gdje su bile dugačke barake uz cestu, ograđene zidom, kroz koju je i prolazio glavni ulaz. To je bilo s lijeve strane ceste u pravcu Zagreba, a s desne strane, u nekim manjim zgradama, bila je komanda logora, zapovjedništvo OZN-a itd. Na zidu oko tvorničkih postrojenja bile je postavljene gusta bodljikava zica, koja je, zajedno s visinom zida, možda dovozila nekih 5 m. U zidu su bile puškarice, kroz koje su po noći virile strojopuške "chwazloze" i branile pristup zidu na 3-4 m prijetnjom smrti, da nikoji logorasi po noći ne bi uskali preko zida.

Strazna nas je uvela u logor i pustila dalje, da se sami smjestimo, i je hocemo; poslije nam imenica predala je u komandu OZN-a. Logor je bio dubokom pun, a po pričanju mojih suputnika i mojoj vlastitoj ocjeni moralo nas je biti više nego 6000 ili 7000 ljudi. Na sam dan u logoru 19 dana. Za to vrijeme stiglo je 5 transporta zarobljenika, za koje ja znam, uvijek sa 500 do 1000 ljudi, osim jednog, koji je bio puno veći. Prvi to vrijeme nije otišao iz logora ni jedan transport, osim onoga, a kojim sam ja 19. dan išao, a bilo nas u njemu 280-300 ljudi. Uza sva nova pristizanja logor se je polagano praznio te je po valjda na polovinu svoga brojčanog stanja, što smo mogli ustanoviti prema sve većem broju praznih ležaja. Nije mi, naprotiv, poznat nijedan slučaj uspjele bijega.

Zivot u logoru bio je vrlo težak. Iz logorske zipe nije niko mao izći. Po danu smo se kretali dosta slobodno u logoru, a po noći nije smio ustati sa svog mjesta. Prva tri dana nisam uopće dobio nikakve hrane, a kasnije mizerno i neredovito. Mogu kazati, da ikada nije došla hrana za sve ljude u logoru nego tek za jedan dio, kako je koga sreća poslužila. Obično smo dobivali neku toplu, prijavu vodu, u kojoj je plivalo nešto jecma, krompira, graha ili tijesta, a kruh smo dobivali tek zadnjih dana, i to kukuruzni polupečen kruh i to jedan kruh od 1 kg na 4-5 ljudi. Po preostalom kruhu - zvali smo cigle - mogli smo ustanoviti koliko je ljudi te noći nestalo, jer je kruh naručivan po brojčanom stanju prijašnjeg dana. Znalo je ostati po 80 do 100 kruhova, što znači 500-500 ljudi te je noći "pomanjkalo". - Vode smo u logoru imali dosta, ali po noći nismo smjeli pristupiti vodovodu.

Naši strazari pripadali su 50. i 51. srpskoj divizion, onoj istoj, koja me je kasnije cvala u logorima Prečko i Kanal u Zagrebu. Ljudi su govorili skoro isključivo srpskim, ekavskim dijalektom i nije se zna moglo čuti nikoga od strazara, koji bi govorio urvatski. Komandant logora, a možda i cijele brigade ili divizije, bio je čovjek oko 180 cm visok, kestenjave kose, star 45-50 godina, neke polubengolske fizionomije, a jako zibcenim podocnim kostima. Vidio sam ga više puta, osobito pred polazak mog transporta u Zagreb, na Kanal, kada je držao govor i rekao: "Mi smo prošetali logor i ustanovili zločinca. Vi sada niste više zarobljenici, nego naredni vojnici." - Ja, doduse, nisam vidio nikakve promjene ni nakon tih riječi, jer su na Kanalu nastavili isto tako s masovnim strijeljanjima kao i u Sseevetama.

Već prve noći mog boravka u Badelovoj tvornici, nakon 10 1/2 sati u noći, ušla su u logor 4 kamiona: 2 Skodina a 2 njem. vojnička, sa možda tridesetak strazara, koji su ušli pjeske prije kamiona. Bez pozivanja, po miloj volji trpali su ljude u kamione, a svaki 40-60 ljudi, su Skodine još i više. Strazari su bili izvan kamiona, na njima ramim, ali ne među ljudima; kolonu kamiona pratili su američki džipovi, puni strazara, oružanih automatskim oružjem, a i put je bio osiguran. Ljudi su ulazili obično mirno u kamione, a ako nije odmah ušlo, dobio je udarac kundakom. U kamionu su strazari ljude vezali zicom. Jedanput je, izgleda, došlo do pobune ljudi na samom kamionu; kada je, naime, kamion Skoda ujutro ušlo u logor, bio je na donjem kraju, osobito gume, sav krvav, nedovoljno opran. Oni su strazari opazili, kada logorasi bulje u krv tu krv, rastjerali su nas i izveli kamion iz logora na novo pranje.

Nakon pola sata iza odlaska kamiona uto se u logoru pucanje automatskog iz pravca sume, koja se nalazila iza zupake orkve. Kako je bila noc, pucanje se uto vrlo dobro, te se je nama cirdilo, da se pusa 1-1 1/2 km daleko od nas (kasnije sam, stojeci nad masovnim grobovima, mogao ustanoviti, da je to bilo dvostruko dalje). Pucanje je trajalo samo nekoliko minuta, uz rijetke pojedinačne pucanje nakon toga. - Kamioni bi se iste noci vratili jos jednom po nesretne ljude u logor, 1-1 1/2 sat vremena kasnije, kada bi se obnovila ista zloslona igra. Mi smo racunali, da je svake noci ginulo 500 do 500 ljudi, a valjda i vise, jer je jedna noci dospio po ljudu strve 6 kamiona.

Šesti dan mog boravka u logoru, iza 11 sati u noci, dok sam lezao u tvornickoj zgradi u prizemlju tvornicke zgrade, usle je grupa oruzanih strazara s elektricnim zarbljama na ručni pogon. Stiznari sa smejerima moglo je biti 40-50, a na nas-u sobi, zapravo neke vrste magazinu, oko 500 stotina, kao sardelle u kutiji. Pošli su kupiti ljude najprije s lijeve strane, a onda, obilazeci u okrug, i s desne strane, gdje sam i je lezao s glavom uz desni zid. Netko me je udario vojnickom (cipelom) i probudio. Diz se drugi ljuskale su elektricne lampe i netko mi je u lice posvijetlio. Pitao sam: "Zasto? Kuda?" - Odgovorai: "Prekomanda, 13. batuljoni!" Znalo sam, sto to znaci smrt! - Ustao sam i u smrtino strahu posao prema vratima dvorana, gdje su izvodili ljude za kamion. U skrajnje uzbudjenom stanju, prosao sam kraj strazara, ne osjecuci ni na koga, da se spavam. Zauzevao me i pitao: "Ere, kuća celi Odgovaram: U nuznik. - Pita me: Gdje spavas i jer li iz ove grupe?" - Veliki Nisam i pokazao na onaj dio sobe, gdje je izabiranje ljudi vec proslo. Pusti me u miru i ja sjesto prizemno u nuznik, odes na 1. sprat. Možda on to nije ni vidio, jer je bio mrak. Ujao gore u dvoranu i legao po ljudima, jer je cijeli prostor bio gusto ispunjen. Ljudi se malo luna i ipak malo pomaknu, da sam mogao leci na kralju. Trece mi tako tuklo, da sam mislio, da cu probuditi ljude iza snu... Nisam, naravno, mogao zaspati.

Sat kasnije vrata se kamioni u logor. Po nesreci, i ovaj puta bila je na ruku dvorana na 1. spratu br. 2, u kojoj sam je lezao. Odigrala se strasna scena kao nesto prije u prizemlju, ali mene ovog puta slucajno digli za strijeljanje kao nekih 100-150 ljudi iz te sobe. Pratio sam s prvog sprata kamione pogledom i vidio, u njihovom svijetlu, djipove, koji ih prate te kako kamioni i djipovi prije orkve skrenuše na desno u smru prema mjestu ubijanja. - Od te noci dalje nisam htio spavati ni u jednoj zgradi nego pod nekim dakama, postavljanim na vrce cementa, koji je ostao pri dovršavanju zgrade (desaka i vrca cementa bilo je na kamione).

Mogu posvjedočiti, da u logoru Sesvate kroz tih 19 dana nije bilo nikakva "prepoznavanja" ni ispitivanja ljudi, a jos manje bilo kakvog sudjenja. Logor je bio naprosto odredjen za likvidaciju, iako to oni nisu nikada kazali. - Evidencija ljudi vodjena je samo utoliko, da ustanove, tko je do tada vec ubijen. Oni su nekada, doduse, prozivali ljude po svojim spisakovima zarobljenika toga logora. Tko se nije odzvao, naprosto je bio prekrizen kao da je likvidiran. - To je onda posluzilo nekolicini casnika, starijih ratnika ili ljudi, koji ljudi, koji su se utoili posebno ugrozeni, da mogu u samom logoru uzeti si neko drugo ime. - Ja sam sam u logor usao kao Valentic Janko, ime mog poginulog ratnog druga na Papuku. Pri formiranju transporta 19. dan odazvao sam se na ime Nedved Antun i tako izašao iz logora.

Razabiranje ljudi u logoru ipak se na neki nacin vršilo. Drugi dan po mom dolasku u logor, bili su pozvani da se javu svi hrv. osamci i dočasnici. Nije se javio nitko, jer su ljudi smali, da to znaci javiti se za smrt. Ako su oni slucajno nekak takvog pronasli ili barem mislili, da je takav, odmah su ga odveli u komandu, odakle se vise nije vratio nikakav nasad.

Otvrti dan prozivani su svi pripadnici 8. lovačke, 1. i 4. Gorskog Sdruga i 13. Ustaskog Sdruga kao i svi ostali pripadnici 7. gorske divizije, kojom je zapovjedao gen. Pericic, da se obvezatno javu kao takovi. Stvar nam je bila jasna. To su bile elitne hrv. jedinice, koje su se borile i zadale teške gubitke upravo toj 50. i 31. srp. diviziji. Ocito su ti srpski partizani htjeli uzeti ovcetu nad svojim golorukim neprijateljima. Od starih boreca nije se nitko javio, ali su se javili neki mladici, rekruti 1. Gorskog Sdruga, unovoceni tek 1945, koji upore u borbama nisu sudjelovali. Bili su odmah odijeljeni od drugih, nazvani "koljescima" i "ubojicama" (imeli su 18 godina, tj. godiste 1927) i izgledali su kao djeca, tim vise sto su gladju i maltretiranjem bili jako propali u tijelu.

Ja sam, koji sam vageo 92 kg i bio vrlo jak, spao sam na 54 kg, kako sam ustanovio nakon bijega u Bjelovar. Prilije podne oko 3 1/2 sata došli su kamioni po tu djecu i odveli ih na gubilište, s kojega su kasnije čuli pucanje strojnica. Smrt tih 250 mladih, jedin-ih, koji su po danu strijeljani, smatrali smo najzabavniju događajem logora Sasveta. Govorili smo među sobom, da se zalaže sprema iskorijene Hrv. Naroda, kada se ovakva djeca ubijaju. - Strazari, naprotiv, nisu tajili taj događaj, nego su pred zarobljenicima u logoru javno govorili, kada su potukli "bandu fanatičnu".

Prilije toga su opet partizani pozivali, da se odijele od ostalih logorasa: ustaše, oružnici i evijatori, legionari s istočnog bojišta i mornarice. Javilo se više od 1000 ljudi iz čistog ocaja, pa i onih, koji nisu nikada pripadali tim raznim oružjima, samo da što prije završe ovakvim životom patnja. Međutim, dogodilo se nešto neočekivano, iz nama nepoznatih razloga: iza 1 sat vremena opet su sve, koji su se sami javili, pomjerali s nama ostalim.

Od ljudi, koji su odvedeni iz logora na strijeljanje, stigao se, nakon 15 godina, tek nekoliko: Tome Klapica, rodom iz Dubrava kod Beogradu, Tome Gindrica, prirodnika FT-a (tada 19-20 godina star), Tome Medveda, rođj. 1915 domobran, zastavnik ustaškog Beneta, musliman iz okolice Ključa, dom. razvodnika Alisa iz obitelji Banekog Gosta, zatim Golickog Ivana, domobran vodnika 3. bitnice 1. Carskog Eđruga, koji je još iz mene otišao u logoru, ali je valjda strijeljan, jer se nikada na novinski poziv nije javio. Osim toga strijeljana su dva aktivna domobran iz 4. Carskog Eđruga, 2. bojne 3. satnije, rodom iz obitelji Slav. Broda, cijili se izena, uzalost, ovaj čas ne sjećam. Iza mene je otišao i Ivan Sasavski iz sela Luke, dom. vodnik stotarni bitnice 1. Eđruga, koji se kasnije više nikad nije javio. - U logoru su nadalje ostali pod tudjim imenom ustaški vojnik, zvan "Lugar", bivši zapovjednik Čaršnice te ustaški pukovnik musliman, zapovjednik Bitnice od 1943 pa dalje, dakako oba pod drugim imenima kao bitne zaraze. Mi o njihovoj sudbini ne znam ništa dalje.

Devetnaesti dan pružila mi se prilika, da se spasim iz logora tim, što sam se očekivao na neko nepoznato ime Antun Medved i priključio koloni od 280-300 ljudi, koja je imala ići u Zagreb, Mislili smo, i tako se govorilo među nama, da ima doći neke konije Hrv. Krize u logor, pa je trebalo dokazati, da to nije logor za likvidaciju nego neki prolazni logor. - Pratili su nas partizani 30. srpske divizije i doveli u Zagreb pred veče. Uza sve to vodili su nas cijelu noc nekoliko i predeli ujutro u logor na Kanalu.

Na Kanalu sam ostao samo dva dana, zatim premješten na Frečko te iza 6 dana poslan u logor Bjelovar. Tu sam ostao 25 dana i s grupom od 25 ljudi pobjegao u sumu.

Namjera nam je bila izlaziti u Italiju. Kada smo bili u blizini Sasveta u sumama, htio sam da vidim masovni grob svojih drugova, u koji sam i ja trebao ići. Orijentirno sam se prema sasvetskoj orkvi i pravcu, odakle je dolazilo pucanje. Međutim sam već prije nego što sam očekivao, oko 2 1/2 km od mjesta Sasveta, naišao sam na taj masovni grob. Bio je sa mnoz još Mile Matanica i Ivica Božicevića, bivši hrv. vojnici. Prebacivali se preko brezuljka nad cestom Sasveta-Zagreb, spustili smo se s druge strane do neke ravne uvala srednjom i hrastavom sumom, kao i nizja groljem vrba i močvarnih raslina. Pred nama se otvorila nevelika suzaka čistina od nekoliko jutara zemlje obrasla nekomenom visokom travom.

Kuca nije bilo u blizini, ali je jedan i pol km dalje nekoliko curica paslo krave. Te su mi djevojke rekly, da se nalazimo u blizini Sasveta oko 2 1/2 km.

Na čistini, 5-6 m daleko od samog ruba sume, vidio sam iskopanu grabu, široku oko 3 m i dugačku 300-400 m u pravcu, iako ne posve ravna nego tako da paralelno teče sa sumom. Na početku grabe trava je već bila probila i zemlja je ostala uleknuta tako gdje, 10-20 cm, negdje i 1/2 metra. Tek iza polovice grabe trava je već nije bila probila iz zemlje, kojom je graba zasuta, niti se je zemlja slagla i ulekla. Na kraju grabe bio je nagli zaokret skoro pod pravim kutom. Taj ruke grabe bio je dug samo 12-13 m, od kojih oko polovina zasuta zemljom, dok je zadnji ostatak zjepio prazan, dubok oko 2 1/2 metra, a slično tako i širok. Kod grabe je ležalo još dosta ostataka krova, koji su sipali u tu grabu. U grabi je vodio put kroz sumu, nekakni seoski put, kojim su mogli prolaziti i kamioni. Nema je bilo jaena, da se nalazim nad masovnim prolom tisuća mojih drugova iz logora Sasveta. Nisam audio nikoga pitati, o čemu se tu radilo a niti se pobliže informirati o svemu. Iz grabe se dizao strah: zadrž ljšina u raspadanju, sa očito je bilo zabranjeno pristupiti grabi, jer je travabla nekorena i nepozvana. Uvjeran sam, da se ispitivanjem domaćeg stanovništva onog kraja može točno ustanoviti ogromno masovno grubiše ubijanje zrtava iz logora Sasveta, koje su u toj grabi pohranjena. --- Čornji inkaz pripreman sam u svako data potvrditi zakletvom.

XI. TITO JE NAREDIO I NADGLEDAO POKOLJE U SVIBNJU I LIPNJU 1945.

'Nikad više nećemo dozvoliti da se pojedinci koriste plodovima džinovske borbe naroda. Mi ćemo našu kuću provjetriti tako, da se za uvijek nestane onog smrada, koji ne smije kužiti našu zajedničku kuću – slobodnu, federativnu, Jugoslaviju.'

J.B.Tito, Vjesnik 25.svibnja 1945., br.30, str.4

Zanimljivo je da u ovome razdoblju Titove "aktivnosti", u tolikim knjigama o njemu i o NOB-u ne možemo naći ništa osim nekoliko njegovih javnih nastupa iz govora za razliku od aktivnosti u periodu od 1941. do početka svibnja 1945. koja je razrađena do detalja.

Međutim u dnevnim i 'frontovskim' listovima tih dana na području sjeverozapadne Hrvatske i Slovenije objavljivana su izvješća do u detalje o Titovu kretanju. Jedan od takvih listova je bio i Vjesnik jedinstvene i narodno oslobodilačke fronte Hrvatske koji je pratio Tita od 19. svibnja do 6. lipnja 1945. god. Baš na tim područjima su u to vrijeme vršene masovne likvidacije.

14.svibanj 1945. , - ponedjeljak

Tito u Zagrebu predsjedava sastankom Štaba I. Armije JA i Glavnog Štaba Hrvatske. Na sastanku od istaknutijih su bili Peko Dapčević, Koča Popović, Ivan Gošnjak, Vladimir Bakarić i Edvard Kardelj.

Glavne teme sastanka: osnivanje i rad komunističkih koncentracionih logora za eksterminacije, određivanje pravca kretanja marševa smrti i pronalaženja većeg broja prikrivenih stratišta za masovne likvidacije. U tome se posebno istakao Mijalko Todorović, glavni organizator likvidacija u Zagrebu i okolici.

Na putu iz Beograda Tito je bio "na obilasku sjetvenih područja u Dobanovcima u Srijemu"

*17. svibnja u 12:30 OZN-a je na prijevaru odvela iz Nadbiskupskog dvora nadbiskupa A. Stepinca i zatočila ga u nekoj kući u Mlinarskoj ulici. Nadbiskup je svoje ovlasti tada prenio na generalnog vikara, biskupa dr. Franju Salis – Sewis-a.

19. svibanj 1945., subota -

Titov dolazak iz Beograda u Zagreb

20.svibnja 1945., nedjelja –

Tito predveče nenajavljeno dolazi u Varaždin u pratnji Aleksandra Rankovića i Koste Nađa i obraća se građanima na Kapucinskom trgu. Rekao je da «u Varaždin nije došao službeno niti da govori o politici već da obiđe jedinice Jugoslavenske armije (JA) koje u okolici obavljaju važne zadaće na konačnom obračunu s hrvatskim smrdom». Najavio je tom prigodom također svim protivnicima svog režima «da će u novoj komunističkoj državi svjetlost dana gledati samo toliko dugo, koliko traje put do najbliže jame.»

21.svibanj 1945., ponedjeljak –

Tito je održao govor na Markovu trgu u Zagrebu.

22. - 24. svibnja 1945. –

Tito je obišao zarobljeničke logore u Zagrebu i okolici u pratnji generala OZNE Ivana Krajačića (Stevo). Zatim je obišao logore za eksterminacije: u Orosavlju, Dubovac kraj Karlovca, Viktorovac u Sisku i logor u Samoboru. Tih je dana iz zagrebačkih bolnica odvedeno i ubijeno oko 4 800 hrvatskih ranjenika (Jazovka i druga stratišta).

Tito se 22. svibnja 1945. brzojavom ispričao generalu Crvene armije Ždanovu što ga ne može osobno primiti u Beogradu pa ga je u njegovo ime primio načelnik Generalštaba JA Arso Jovanović.

25. svibanj 1945., petak -

Tito je u Zagrebu 'proslavio' rođendan. Drugovi iz Zagreba su mu priredili rođendansko 'iznenađenje' tako što su ga odveli u policijsku zgradu u Petrinjskoj ulici i s prozora mu pokazali u dvorištu 'postrojenu njemu u čast' netom izručenu Hrvatsku vladu na čelu s Nikolom Mandićem i Milom Budakom.

26. svibanj 1945., subota -

Tito naredio da se iz Zagreba i okolice uklone prognani i izbjegli 'pod oružanom pratnjom jedinica regularne armije, OZN-e i KNOJ-a usiljenjim hodnjama ili vlakovima organizirano sprovede u zavičajna mjesta'. Tada je u Zagrebu boravilo oko 220 000 civilnih izbjeglica. Putem ih se trebalo 'bez milosti likvidirati, jer su oni većinom bili narodni neprijatelji.' Isti dan je prema Titovoj naredbi zapovjednik grada V. Holjevac za te izbjeglice osnovao dva logora; jedan u prihvatnoj stanici Crvenog križa kod Glavnog kolodvora i drugi na području psihijatrijske bolnice Vrapče.

Po sugestiji Aleksandra Rankovića, a prema iskazima Koče Popovića i Gabrijela Divjanovića (načelnik vojnog sudskog odjela II armije JA), Tito je naredio da se za odmazdu pobiju svi hrvatski mladići u gradu i kotaru Zagreb rođeni od 1924-27 koji se ne nalaze u zarobljeničkim logorima ili nisu pristupili partizanskim jedinicama. Naredba br. 7 izdata je od komande grada Zagreba. Tom prilikom je u Maksimirskoj ulici 63 unovačeno oko 7800 mladića koji su sprovedeni u logore Maksimir i Prečko poslije čega su doživili sudbinu ostatka tamošnjih logoraša. Iz samo jedne od tih kolona koja je sprovedena na maršu smrti od Zagreba preko Podravine, Slavonije i Srijema, u logoru Kovin u Vojvodini od 2 200 mladića preživjelo je samo 58.

27. svibanj 1945., nedjelja –

Vjesnik donosi vijest 'da Tito u pratnji generala Rankovića obilazi okolicu Zagreba'.

Pokajnik Mladen Šafranko svjedoči da je Tito tih dan-dva iza rođendana obišao zatvor OZN-e u Krapini i logore u Mirkovcu i Orosavlju te stratište u Đurmancu i Maceljskoj šumi.

U poslijepodnevnim satima Tito napušta okolicu Zagreba i putuje u Sloveniju.

28., 29. i 30. svibnja 1945. –

Titov boravak u Ljubljani i okolici. Na putu je obišao stratišta; rudnik Barbarin, rov na brdu kod Laškog i stratište u Trbovlju.

U svom govoru u Ljubljani Tito je rekao « l i k v i d i r a l i smo dvjesto tisuća bandita, a još toliko smo ih zarobili. Stigla ih je ruka naše pravde.»

*U razdoblju od 18. do 30. svibnja 1945. u Teznom kod Maribora je pobijeno od 30 000 – 35 000 zarobljenika koji su ubačeni u protutenkovske rovove.

Od 26. srpnja do 2. lipnja 1945. na Kočevskom Rogu (oko 130km od Zagreba) izvršen je u osam dana pokolj od 30 000 – 40 000 zarobljenika u organizaciji Sime Dubaića. U subotu 2. lipnja u nadgledanje izvršenog 'došla je komisija od šest vojnih osoba iz JA i tri dobro odjevena civila poslije koje je otvor jame višestrukim eksplozijama zatrpan.' (Ivan Gugić - svjedok, i Simo Dubaić)

31. svibanj 1945., četvrtak

Poslije obilaska štaba IV Armije u Kamniku Tito je došao u Celje u pratnji najviših "rukovodilaca Slovenije" i komandanta I Armije Peke Dapčevića i IV Armije Petra Drapšina i komandanta Glavnog štaba Slovenije Dušana Kvedera. U Celju ga je dočekaio komandant III Armije Kosta Nad i podnio raport.

1. lipanj 1945., petak

Titov boravak u Mariboru i okolici u pratnji Peke Dapčevića i Koste Nada. Raport mu je podnio Komandant 17. Istočnobosanske divizije Blažo Janković.

2. lipanj 1945., subota

Tito se vraća u Zagreb i prima izaslanstvo katoličke crkve u Hrvatskoj. Crkvenu delegaciju je vodio pomoćni biskup dr. Franjo Salis Sewis, jer je nadbiskup Stepinac još uvijek bio u zatvoru.

Uz Tita na sastanku su bili dr. V. Bakarić i mgr. S. Rittig koji je u novoj vladi postao ministar za vjerska pitanja. Na tom sastanku Tito je inzistirao na odvajanju katoličke crkve u Hrvatskoj od Pape i Vatikana.

3. lipanj, 1945., nedjelja,

Titov boravak u Zagrebu i okolici.

* U 10:30 Stepinac je pušten iz zatvora i vraćen u Nadbiskupski dvor.

4. lipanj 1945. – ponedjeljak

Tito u Zagrebu prima nadbiskupa Stepinca i od njega zahtijeva da katoličku Crkvu odvoji od Vatikana, što je zahtijevao i od crkvene delegacije dva dana ranije. Stepinac kategorički odbija to učiniti. Nakon toga, uslijedile su pripreme za Stepinčev progon.

5. lipanj 1945. – utorak

Tito prima papina izaslanika Marconeja.

Ujutro posjećuje partizanske zarobljenike u vojnoj bolnici na Rebru gdje se zadržava oko 2 sata i slika s osobljem bolnice. Zapovjednik bolnice partizanski kapetan Julius podnosi prijavak 'Hrvatske bande više nema, smještena je na dva metra ispod zemlje, a neki još i dublje'.

Nakon posjete Rebru Tito u pratnji A. Rankovića odlazi u obilazak Bjelovara i tamošnjeg stratišta Lug. Sa tamošnjim rukovodstvom održava polusatni sastanak u hotelu Grand.

U poslijepodnevnim satima 5. lipnja Tito je s pratnjom današnjom Podravskom magistralom putovao prema Osijeku, a pošto su glavni marševi smrti prolazili tim pravcem morali su ih na više mjesta zaobilaziti sporednim putovima. Cijelom trasom niz put su ležala iznemogla, ubijena i masakrirana tijela. Nenajavljeno je doaoš u Osijek, posjetio ranjenike u vojnoj bolnici Tvrdja, prenoćio na nepoznatom mjestu u Osijeku.

6. lipanj 1945., srijeda

Tito je ujutro obišao veliki logor u Kovinu, Vojvodina, a odatle produžio u Beograd. Tog dana je Vjesnik donio samo kratku vijest: «Tito je na putu iz Zagreba u Beograd posjetio ranjenike u glavnoj VB u osječkoj Tvrdavi, vraćajući se sa svog putovanja kroz Sloveniju i Hrvatsku»

— • • • —

Prema kazivanjima Koče Popovića koji je u to vrijeme bio jedan od bližih Titovih suradnika samo na relaciji Bjelovar – Kovin (u Vojvodini) od 9. svibnja pa nadalje prošlo je 26 ešalona ratnih zarobljenika od kojih je svaki brojio od 3 000 – 5 000 zarobljenika koji su pobijeni na području Vojvodine i pobacani u protutenvkovske rovove koje su tamo iskopali Nijemci (kao i one u Teznom kod Maribora) u svrhu zaustavljanja Crvene armije na Sremskom frontu.

Koča Popović je u to vrijeme kao načelnik Generalštaba JNA od Tita dobio tajnu naredbu za uništenje svih pisanih tragova o poslijeratnim pokoljima. U tu operaciju bili su uključeni: XII. odelenje JNA (Služba bezbednosti), personalna služba JNA, Vojnoistorijski arhiv, Savezni zavod za statistiku te UDBA i njene ispostave

— — —

REF ID: A66542 WAR DIARY INTELLIGENCE SUMMARY <i>(Leave blank not required)</i>			Unit: 825 GORNA Commanding Officer:
Summary of Events and Information			
Place	Date	Time	
	14	(cont)	From EAST and NE. Much YUGOSLAV activity in dir area throughout day though failed to border B, 2004 met only scattered individual tps. Collection and cr. of very large numbers of surrendered forces and displaced persons continued. These numbers particularly great in 78 DIV area. HQ 5 ARMY passed to head 56 DIV 2330 hrs. Personal message from Corps Commander to Army Comd giving situation in Corps area. Temporary Bdy agreed with 607th and 618th ARMY Forces 250,000 troops, approximately by 250,000 troops approached ARABIAN border from area BRANOVAC. Request to surrender to YUGOSLAV forces. ARABIAN Forces to remain far side of border temporarily. After further parleys conducted by Comd 56 BRIGAD BDF met as intermediary and after full preparations for an expected 1941, been made by TIRU forces GRADIS agreed to surrender to later at 1700 hrs and to return to CROATIA. In order to meet threat of impending arrival of (GROAT) forces BRIGAD garrison in BRIGAD 1,6178 strength by 56 BRIGAD two boys. Smaller force of GORNA SOUTH of BRIGAD 1,407th surrendered to TIRU forces at same time. Move of YUGOSLAV tps both into and out of Corps Area continued with considerable increase in number in BRANOVAC. HQ ARMY OF 12' moved from GRIPPOV during afternoon under orders YUGOSLAVS. In 78 DIV area 5 NORTHWARDS contacted 3 825 DIV in area HANDELYN A.Y.H. during afternoon. 36 DIV sent completely DISARMED CAUCASIAN and contacted round up of COMRADES in hills.
	15		Report on YUGOSLAV situation in morning to head 5 corps to head 56 DIV and passed to Resident Minister. HQ 5 ARMY. 825 5 CORPS had meeting with rep of 4 YUGOSLAV ARMY

Stranica ratnog dnevnika britanskog 5. korpusa od 15. svibnja 1945. u kojem se govori o 200.000 pripadnika hrvatskih oružanih snaga koje prati oko 500.000 civila, koji se nalaze nadomak austrijske granice, u području Dravograda.

XII. ZAGREB 1945.

Hrvatski holokaust

Pred nama je u ovoj knjizi mali dio tekstova koji su svojom dokumentarnom vrijednosti svjedoci furioznog, a već tijekom II. svjetskog rata započetog, svjesnog i planiranog, uništenja hrvatskoga naroda. Prema odavno sastavljenim popisima za likvidaciju svih mogućih nepoćudnika- prvenstveno inteligencije, srednjega imućnijega sloja, bogatijega seljaka, svećenstva, domoljuba i domobrana – u tzv. "oslobođenjima" sela i gradova, a također i osobito u Zagrebu, glavi i srcu hrvatskoga naroda, uništavani su sustavno svi takvi, a također i drugi građani.

Kao što je bio 1918. godine prepušten, tako je i 1945. predan u ruke srbijanskih i četničkih hordi sa znanjem vrhovnih vojnih zapovjednika kao i Tita. U nebranjeni grad ušle tzv. "oslobodilačke" snage i najprije pobile sve ranjenike po bolnicama, pohvatale civile s popisa, strijeljali i zatrpavali u grobišta, kojih ima oko 200 na širem području grada, pljačkali, plijenili, useljavali u tuđe stanove, gdje i danas žive njihovi potomci, pa zasjeli na zločinački tron vlasti koji je počivao na strahu, idejnom terorizmu i srbijanskoj dominaciji. Zagreb je posve promijenio etničku i etičku sliku koja je takvom ostala do danas.

Nakon 66 godina zabranjuju nam potomci krvnika da mijenjamo nazive ulica i trgova, da otkopavamo grobišta i potražimo svoje mrtve. Ti potomci crvenih ubojica danas su najglasniji demokrate, drže u rukama gotovo svu vlast i traže od hrvatskoga naroda da se odrekne svoje prošlosti a isto tako i sadašnjosti. Da se u ovoj konkluziji ne varamo, dokaz su i događaji drugoga pokušaja holokausta u Domovinskom ratu(1991.-1995.). Svoje zločine prebacuju na hrvatsku obranu, na žrtve i pravednike poput onih časnih vukovar-skih. Vlast koja je omogućila da budu usidreni dugih 45 godina počivala je na lažima, pljački i zločinima počinjenim u brojnim logorima, koji su ukinuti tek stvaranjem nove Države Hrvatske 1990.

Oba rata svjedoče o dubokim i još živim nastojanjima uništenja i rasuća hrvatskoga naroda, i sve se slijeva u jedinstvenu riječ koja pripada mnogim srodnim stradalnicima u povijesti- holokaust, pogrom, uništenje...a kod nas Hrvata- Križni putevi.

Progovaramo i ovom omanjom knjigom o istini, jer nepodnošljivo je primati na svoju savjest stoljetnu pokornu podlu šutnju.

Nevenka Nekić, hrvatska književnica

XIII. VAŽNE REZOLUCIJE I DEKLARACIJE

- 1. Rezolucija Europskog parlamenta od 2. travnja 2009.*
- 2. Rezolucija vijeća europa o osudi komunističkih zločina od 25. siječnja 2006.*
- 3. Deklaracija Hrvatskog Sabora br. 1786 od 30. lipnja 2006.*
(Pogledajte na stranicama Hrvatskog sabora: www.sabor.hr)

IZVADCI IZ REZOLUCIJE EUROPSKOG PARLAMENTA OD 02. travnja 2009.

1. dio

B. Budući da nijedno političko tijelo ili politička stranka nema monopol na tumačenje povijesti, takva tijela ili stranke ne mogu tvrditi da su objektivne;

C. Budući da politička tumačenja povijesnih činjenica ne bi smjela biti nametnuta od strane većinskih odluka parlamenata; budući da parlament ne može donositi sudove o prošlosti;

F. Budući da se uspomene na tragičnu europsku prošlost moraju držati u sjećanjima kako bi se odala počast žrtvama, osudili počinitelji zločina te postavili temelji za pomirbu na osnovi istine i sjećanja na žrtve;

G. Budući da su totalitarni i autoritarni režimi u Europi u 20. stoljeću deportirali, zatočili, mučili i ubijali milijune ljudi; budući da se pri tome mora poštivati posebnost Holokausta;

H. Budući da je dominantno povijesno iskustvo Zapada nacizam, i budući da zemlje Srednje i Istočne Europe su iskusile i komunizam i nacizam; budući da se razumijevanje mora promicati u odnosu na dvojno nasljedstvo diktatura koje su ove zemlje pretrpjele;

K. Budući da Europa neće biti ujedinjena ukoliko ne uspije stvoriti zajedničko stajalište o svojoj povijesti, ako ne prepozna nacizam, staljinizam te fašističke i komunističke režime kao zajedničku zlu ostavštinu, te ako ne pokrene iskrenu i temeljitu raspravu o njihovim zločinima u prošlom stoljeću.

L. Budući da će ponovno ujedinjena Europa u 2009. slaviti 20. godišnjicu od pada komunističkih diktatura u Srednjoj i Istočnoj Europi, te pad berlinskog zida, što bi trebalo pružiti i priliku za jačanje svijesti o prošlosti i o priznanju uloge demokratskih inicijativa građana, te na taj način poticati jačanje osjećaja zajedništva i povezanosti;

M. Budući da je važno sjećanje na one koji su se aktivno suprotstavljali totalitarizmu, i dati im zaslužno mjesto u svijesti Europljana kao herojima u borbi za odanost idealima, čast i hrabrost u doba totalitarizma;

N. Budući da je iz perspektive žrtve svejedno koji ih je režim i iz kojih razloga lišio slobode, ili ih mučio i ubijao;

**IZVADCI IZ REZOLUCIJE EUROPSKOG PARLAMENTA O EUROPSKOJ
SAVJESTI I TOTALITARIZMU OD 02. TRAVNJA 2009.
EUROPEAN PARLIAMENT RESOLUTION ON EUROPEAN CONSCIENCE
AND TOTALITARIANISM www.europarl.europa.eu
Europski parlament; 2. dio**

1. *Odaje počast svim žrtvama totalitarnih ili nedemokratskih režima u Europi, te odaje priznanje onima koji su se borili protiv tiranije i terora;*

3. *Naglašava važnost održavanja sjećanja na prošlost jer bez istine o prošlosti i sjećanja na žrtve ne može doći do pomirbe; Europski parlament ponovno potvrđuje svoju jedinstvenu osudu totalitarne vladavine, koja se temelji na bilo kojoj ideologiji;*

4. *Podsjeća da su se najnoviji zločini protiv čovječnosti i djela genocida događali još u srpnju 1995 (Srebrenica, napomena prevoditelja) te da je potreban stalni oprez u borbi protiv nedemokratskih, ksenofobičnih, autoritarnih i totalitarnih ideja i tendencija;*

5. *Naglašava potrebu da se dokumentacija i svjedočenja o zločinima u turbulentnoj europskoj prošlosti moraju podržavati, kako bi se pojačala europska svijest o zločinima koje su počinili totalitarni i nedemokratski režimi, jer ne može doći do pomirbe bez sjećanja na žrtve;*

7. *Snažno i nedvosmisleno osuđuje sve zločine protiv čovječnosti te ozbiljne povrede ljudskih prava koje su počinili svi totalitarni i autoritarni režimi; pruža žrtvama ovih zločina i članovima njihovih obitelji suosjećanje, razumijevanje i priznanje za njihova stradanja;*

8. *Izjavljuje da europska integracija kao model mira i pomirbe predstavlja slobodan izbor naroda Europe u njihovoj odluci o zajedničkoj budućnosti, i da Europska unija ima posebnu odgovornost promicati i štiti demokraciju, poštivati ljudska prava i vladavinu prava, unutar i izvan Europske unije;*

13. *Poziva za uspostavu Platforme europske memorije i savjesti da time osigura podršku u uspostavi mreže i suradnje među nacionalnim istraživačkim institutima koji su specijalizirani za područja povijesti totalitarizma, i za stvaranje jednog pan-europskog dokumentacijskog centra - memorijala za žrtve svih totalitarnih režima;*

15. *Poziva na proglašenje 23. kolovoza kao Sveeuropskog dana sjećanje na žrtve svih totalitarnih i autoritativnih režima, koji treba biti komemoriran s dostojanstvom i nepristranošću;*

16. *Europski parlament je uvjeren da je krajnji cilj otkrivanje i osuda svih zločina koje su počinili komunistički totalitarni režimi pomirba, što može biti postignuto na način da se prizna odgovornost za počinjene zločine, da se zatraži oprost, imajući pri tome u vidu potrebu moralnog preporoda;*

17. *Nalaže predsjedniku da proslijedi ovu rezoluciju Vijeću, Komisiji, parlamentima država članica, vladama i parlamentima zemalje kandidata, vladama i parlamentima država povezanih s Europskom unijom, te vladama i parlamentima članica Vijeća Europe.*

OVA REZOLUCIJA OBVEZUJE I REPUBLIKU HRVATSKU

REZOLUCIJA VIJEĆA EUROPE O OSUDI KOMUNISTIČKIH ZLOČINA

Strasbourg, 25. I. 2006.

SKUPŠTINA EUROPSKOG PARLAMENTA

Potreba za međunarodnom osudom zločina totalitarističkih komunističkih režima Rezolucija 1481 (2006)

1. Skupština Europskog parlamenta poziva se na svoju Rezoluciju 1096 (1996) o mjerama za razbijanje ostavštine bivših komunističkih totalitarnih sustava.
2. Totalitarni komunistički režimi koji su vladali u Srednjoj i Istočnoj Europi u prošlom stoljeću, a koji su još na vlasti u nekoliko zemalja svijeta, bili su, bez iznimke, označeni masovnim povredama ljudskih prava. Povrede (ljudskih prava op.p.) su se razlikovale ovisno o kulturi, zemlji i povijesnom periodu i uključivale su pojedinačna i kolektivna ubojstva i smaknuća, smrti u koncentracijskim logorima, izgladnjivanja, deportacije, mučenja, prisilni rad i druge oblike masovnog fizičkog terora; progone na etničkoj i vjerskoj bazi, povredu slobode savjesti, misli i izražavanja, slobode tiska i također nedostatak političkog pluralizma.
3. Zločini su opravdavani u ime teorije klasne borbe i principa diktature ploretarijata. Interpretacija oba principa ozakonila je „eliminaciju“ ljudi koji su smatrani opasnim za izgradnju novog društva i, kao takvih, neprijateljima totalitarnog komunističkog režima. Velik broj žrtava u svakoj zemlji su bili državljani te zemlje. To je posebno bio slučaj sa ljudima iz bivšeg SSSR-a koji su u smislu broja žrtava daleko nadmašili ljude ostalih zemalja.
4. Skupština priznaje da su, unatoč zločinima totalitarnih komunističkih režima, neke Europske komunističke partije pridonijele postignuću demokracije.
5. Pad totalitarističkih komunističkih režima u Srednjoj i Istočnoj Europi nije bio u svim slučajevima popraćen međunarodnom istragom zločina koje su ti režimi počinili. Dapače, počinitelji tih zločina nisu izvedeni pred sud međunarodne zajednice, kao što je bio slučaj sa stravičnim zločinima koje je počinio Nationalsocijalizam (nacizam).
6. Kao posljedica toga vrlo je niska svjesnost javnosti o zločinima počinjenima od strane totalitarnih komunističkih režima. Komunističke partije su legalne i aktivne u nekim zemljama, iako se u nekim slučajevima nisu distancirale od zločina koje su počinili totalitarni komunistički režimi u prošlosti.
7. Skupština je uvjerena da je svjesnost o povijesnim zbivanjima jedan od preduvjeta da se izbjegnu slični zločini u budućnosti. Dapače, moralna procjena i osuda počinjenih

zločina igraju važnu ulogu u edukaciji mladih naraštaja. Jasan stav međunarodne zajednice prema prošlosti može biti smjernica za njihove buduće akcije.

8. Također, Skupština vjeruje da žrtve zločina totalitarnih komunističkih režima koje su još žive ili njihove obitelji, zaslužuju sućut, razumijevanje i priznanje za svoje patnje.

9. Totalitarni komunistički režimi su još uvijek aktivni u nekim zemljama svijeta i zločini se i dalje događaju. Percepcija nacionalnih interesa ne bi smjela spriječiti zemlje u adekvatnom kritiziranju postojećih totalitarnih komunističkih režima. Skupština snažno osuđuje sve te povrede ljudskih prava.

10. Rasprave i osude koje su se dosad izvršile na nacionalnom nivou nekih država članica Vijeća Europe ne mogu osloboditi međunarodnu zajednicu od zauzimanja jasne pozicije prema zločinima počinjenima od strane totalitarnih komunističkih režima. Ona ima moralnu obavezu da to učini bez daljnjeg odgađanja.

11. Vijeće Europe je dobro pozicionirano za takvu raspravu na međunarodnom nivou. Sve bivše Europske komunističke zemlje, sa iznimkom Bjelorusije, su sada njene članice i zaštita ljudskih prava i vladavina prava su osnovne vrijednosti za koje se zauzimaju.

12. Zbog toga, Parlamentarna Skupština snažno osuđuje masovno kršenje ljudskih prava od strane totalitarnih komunističkih režima i izražava sućut, razumijevanje i priznanje žrtvama tih zločina.

13. Također, poziva sve komunističke ili post-komunističke partije da u svojim zemljama, ako to dosad nisu učinile, ponovo procjene povijest komunizma i svoju vlastitu prošlost, jasno se distanciraju od zločina počinjenih od strane totalitarnih komunističkih režima i da ih osude bez ikakvih nejasnoća.

14. Skupština vjeruje da će ova jasna pozicija međunarodne zajednice omogućiti daljnje pomirenje. Dapače, da će moguće ohrabriti povjesničare širom svijeta da nastave svoja istraživanja usmjerena prema određivanju i objektivnoj provjeri toga što se dogodilo.

Rasprava skupštine 25. siječnja 2006. (5. zasjedanje) (vidi Doc.10765, izvještaj Povjerenstva za politička pitanja, report of the Political Affairs Committee, rapporteur: Mr Lindblad). Tekst usvojen od strane Skupštine 25. siječnja 2006. (5. zasjedanje).

